

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
İNSAN HAKLARI HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

Selmin ŞAHİN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Serdar NARİN

İZMİR - 2022

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İnternete Erişim Hakkı” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/12/2022

Selmin ŞAHİN

İmza

ÖZET
Yüksek Lisan Tezi
İnternete Erişim Hakkı
Selmin ŞAHİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
İnsan Hakları Programı

Bu çalışma, internete erişim hakkını ele almaktadır. Politik, ekonomik, sosyal ve kültürel kullanımları ile internet erişimi, modern yaşam için oldukça önemli bir yere sahiptir. Devletler internetin evrenselliğini, bütünlüğünü ve açıklığını sağlamayı amaçlamaktadırlar. Çalışmada internet erişimini ele almak adına, internet hakkının varlığı ve kapsamı için genel uluslararası hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku ile Türkiye’de alınan yargı kararları incelenmiştir. İnternete erişim hakkı günümüzde, özellikle ifade özgürlüğü olmak üzere önceden var olan birçok temel hak ve özgürlüğün bir unsuru olarak bilinmektedir. Bu kapsamda internete erişim hakkının diğer haklar ile bağlantısı, internete erişimin önemi durumu ele alınmıştır. Bugün internet, bilgi edinme ortamı olma özelliğinden ayrışarak, sosyal yaşamın merkezine yerleşmiş bir mecra şeklini almıştır. İnsanların sahip oldukları özgürlüklerle, bu özgürlüklere yapılmakta olan müdahaleler arasında hassas bir dengenin kurulması gerekmektedir ve bu denge kurulurken orantılılık ilkesinin gözetilmesi oldukça önemlidir. İnternete erişimin engellenmesi durumu, özgürlüklere müdahalenin etkili bir biçimde görüldüğü internet gibi bir ortamda, başvurulmasına ihtiyaç duyulan ve bir o kadar da tehlikeli bir denge aracı olarak bilinmektedir. Çalışma kapsamında internete erişim hakkı değerlendirilmiş, Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında internete erişim hakkının yeri anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, İnternete Erişim Hakkı, İnternete Erişim, İnsan Hakları, İfade Özgürlüğü, Eğitim Hakkı, Düşünce Vicdan ve Din Özgürlüğü

ABSTRACT
Master Thesis
Right to Access Internet
Selmin SAHIN

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
Human Rights Program

This study deals with Right to Access Internet. Internet access, with its political, economic, social and cultural uses, has a very important place for modern life. States aim to ensure the universality, integrity and openness of the internet. In the study, general international law and international human rights law and judicial decisions taken in Turkey were examined for the existence and scope of the right to access internet. The right to access the internet is known today as an element of many pre-existing fundamental rights and freedoms, especially freedom of expression. In this context, the connection of the right to access the internet with other rights and the importance of access to the internet are discussed. Today, the internet has separated from its feature of being an information media and has taken the new form of a media that has settled in the center of social life. A delicate balance needs to be struck between the freedoms that people have and the interventions being made in these freedoms, and it is very important to observe the principle of proportionality while establishing this balance. The situation of blocking access to the internet is known as a dangerous balance tool that needs to be applied in an environment such as the internet, where interference with freedoms is seen effectively. Within the scope of the study, the right to access the internet has been evaluated, and the place of the right to access the internet has been explained in the light of the decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights.

Keywords: Internet, Right to Access Internet, Internet Access, Human Rights, Freedom of Expression, Right to Education, Freedom of Thought, Conscience and Religion

İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM TANIM VE TEMEL KAVRAMLAR

1.1. TEMEL OLARAK İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI	3
1.1.1. Temel Olarak İnsan Hakları Kavramı	3
1.1.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması	8
1.2. İLETİŞİM HAKKI	11
1.3. İNTERNET TANIMI	17
1.4. İNTERNETE ERİŞİM HAKKI	21
1.4.1. İnternette Anonim İfade Hakkı	30
1.4.2. İnternette Bilginin İfşası Hakkı	33
1.5. İNTERNETE ERİŞİMİNİN ENGELLENMESİ	35
1.6. İNTERNET ERİŞİM HAKKI VE İLGİLİ HAK VE HÜRRİYETLER	39
1.6.1 İnternete Erişim Hakkı ve Eğitim Hakkı	39
1.6.2 İnternete Erişim Hakkı ve Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü	42
1.6.3 İnternete Erişim Hakkı ve İfade Özgürlüğü	44

İKİNCİ BÖLÜM
İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE YASAL DÜZENLEMELER VE İLGİLİ
YARGI KARARLARI

2.1 TÜRKİYE’DE İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ MEVZUAT VE UYGULAMALAR	51
2.1.1 1982 Anayasası	51
2.1.2 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun	53
2.1.3 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	58
2.1.4 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu	60
2.1.5 Türkiye’de Güvenli İnternete Erişim	61
2.1.6 İnternete Erişim Hakkına İlişkin Türkiye’deki Uygulamalar	63
2.2. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE İNTERNETE ERİŞİM HAKKI	65
2.2.1 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	65
2.2.2 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi	66
2.2.3 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	68
2.3. İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ YARGI KARARLARI	71
2.3.1. İnternete Erişim Hakkı ile İlgili Türkiye’de Verilen Yargı Kararları	71
2.3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları	80
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BM	Birleşmiş Milletler
BTK	Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
CIPA	Children's Internet Protection Act
CRIS	Bilgi Toplumunda İletişim Hakları
ESKHS	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
FSEK	5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
G8	Gelişmiş Sekizli Grup
ISP	İnternet Servis Sağlayıcıları
MSHS	Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
NWICO	The New World Information and Communication Order
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİB	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
URL	Uniform Resource Locator
WWW	World Wide Web

GİRİŞ

İnternet, bilgi çağını yaşadığımız günümüzde, bu çağın en büyük sebebi ve sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkeleri ve tüm diğer etmenleri birbirlerine bağlayan bu kitle iletişim aracı, klasik diğer kitle iletişim araçlarından açık ara ile farklılaşmaktadır. Basın, radyo ve televizyon benzeri diğer kitle iletişim araçları değerlendirildiğinde, internetin artık bir kitle iletişim aracı olmasının yanı sıra bir başka dünya meydana getirdiği ifade edilebilmektedir.

İnternetin bahsedilen yararlarının yanı sıra, internet üzerinden işlendiği bilinen suçların oranı da artmakta, hatta birçok durumda ulusal güvenliği tehdit etmekte ve bu nedenle siber güvenlik alanında da gelişmeler yaşanmaktadır. Bunların yanı sıra internet, sadece bir hizmet olarak görülmemekte, bilhassa ifade özgürlüğü başta olmak üzere, insan haklarına dair tartışmaların da odağı olmaktadır. İfade özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, haberleşme ve basın özgürlüğünün yanı sıra özel hayata ve aile yaşamına saygı hakkı, kişisel verilerin korunmasını hakkı ve unutulma hakkı gibi internetle birebir bağlantılı insan haklarının tartışılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Son zamanlarda bazı ülkeler ve uluslararası kurumların da kabul ettiği üzere, özellikle internete erişiminin bir hak olması gündeme gelmektedir. Genel olarak yapılan insan hakları tanımlarını ve kapsam sınırlarını zorlayan ve bu tarafıyla oldukça modern bir perspektif sağlayan internete erişim hakkının hangi temele oturtulmasının doğru olacağı son zamanlarda büyük yankı yaratmaktadır. Sınırsız bir internete erişim özgürlüğünün bulunmadığı ve dünyanın her yerinde belli ölçülerde internete erişimin sınırlandırıldığı ifade edilebilmektedir. Türkiye’de de kendine has içerik denetimi ve erişim sınırlandırılması stratejileri yapılabilmektedir. Fakat, erişimin sınırlandırılması ve filtreleme kararları bazen sansür uygulamasına dönüşebilmekte veya bu algılarının ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu algının meydana gelmesine engel olmak adına var olan düzenleme ve uygulamalara dair eleştirilere dikkat edilmeli, erişim yasaklarının hedefine ulaşma durumu incelenmeli ve zararlı içeriklerden daha etkili korunma yollarının geliştirilebilmesi adına hukuki sorumlulukların daha açık bir şekilde getirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın birinci bölümünde, insan hakları ve internete erişim haklarının sonraki bölümlerde daha iyi anlaşılabilmesi adına temel kavramlar ele alınmıştır. İnsan haklarının tanımı yapılarak, internete erişime farklı bir perspektifin sağlanması amaçlanmıştır. Aynı zamanda internete erişim hakları tanımlamalarından önce internet aracının tanımlanması ve globalleşen dünyada internetin önemi vurgulanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde internete erişimin bir insan hakkı olduğu bilgisinden yola çıkılarak, tanımlamaların ardından internete erişim hakkı, ilişkili diğer insan hakları ile karşılaştırmalı tartışılmış, sonucunda internete erişim hakkının insan hakları ile olan ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye’de ve uluslararası hukuktaki yasal düzenlemeler incelenmiş, bu kapsamda Anayasa Mahkemesi kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları internete erişim hakkı ile birlikte değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIM VE TEMEL KAVRAMLAR

Bu bölümde çalışmada ele alınan kavramlara genel bir perspektif sağlanması amaçlanmıştır. Ele alınan değişkenlerin tanım ve temel kavramları ele alınmıştır. Temel insan hakları, internet ve internete erişim hakkı genel çerçevede ele alınacaktır.

1.1. TEMEL OLARAK İNSAN HAKLARI KAVRAMI VE SINIFLANDIRILMASI

1.1.1. Temel Olarak İnsan Hakları Kavramı

Hak ve özgürlükler adına kullanılmakta olan kavramlardan en geniş kapsamlı olanın insan hakları olduğu bilinmektedir. Kavram ile açıklanmak istenen şey, genel olarak insan hakları, insanın sadece insan olmasından dolayı sahip olduğu haklar bütünüdür. Bahsedilen haklar, kişinin başka özelliğe sahip olmasına ihtiyaç duymadan yalnızca insan olması sebebiyle, haysiyetli ve şerefli bir yaşam sürebilmesi adına sahip olduğu haklar olarak bilinmektedir¹.

İnsanların kişiliğini koruyup geliştirebilmesi, sahip olduğu fiziksel ve manevi değerlerin korunması ile mümkündür. İnsan haklarının birincil amaçlarından biri de bahsedilen değerlerin hukuk kapsamında korunması olarak ifade edilebilmektedir. İnsan haklarının genel olarak, toplumdaki güçsüz, zayıf ve korunmasız pozisyonda olan kişilerin korunması için kullanılabilecek bir araç olduğu ifade edilmektedir². İnsan hakları bu anlamı ile olanı değil, onun yerine olması gerekenleri dile getirmektedir³. Bu bakımdan incelendiğinde insan hakları kavramının ideali kapsadığı ifade edilebilmektedir⁴.

¹ İlyas Doğan, İnsan Hakları Hukuku, Astana Yayınları, Ankara, 2019, s.53

² Durmuş Tezcan ve diğerleri, **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s.30

³ A. Şeref Gözübüyük, **Feyyaz Gölcüklü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, (AİHS ve Uygulaması), s.44

⁴ M. Serhat Kaşıkara, **Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesi**, Adalet Yayınevi, 2009, s. 57

İnsan hakları kavramı doğası ve kapsamı sebebi ile bir anda meydana gelip, herkes tarafından benimsenmesi zaman almıştır. İnsan hakları insanlık tarihi boyunca meydana gelen olgu ve inançların ürünü olarak gelişmiştir.

İnsan hakları düşüncesinin temeli ise Antik Roma ve Yunan'a kadar dayanmaktadır⁵. Fakat bu dönemlerde insana sadece insan olduğu için değer veren veya insanlara devlet kapsamında herhangi bir hak ya da özgürlük tanıyan bir düşüncenin olmadığı bilinmektedir. İnsan hakları kavramının geliştiği dönemler olan 17 ve 18. yüzyıllar değerlendirildiğinde, insan haklarının temeli olarak da bilinen dayanağın politik iktidar karşısında insanların vazgeçilmez ve dokunulmaz haklara sahip olması ve kişilerin politik iktidara yönelik korunması olduğu görülmektedir.⁶ İkinci Dünya Savaşı'na dek bir iç hukuk problemi olarak ele alınan insan haklarının korunması hususu, İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkımın sonrasında, uluslararası bir özellik kazanmış ve bu dönemlerde insan haklarına saygılı bir düzenin oluşturulması adına çalışmalar başlamıştır⁷.

İnsan haklarına saygılı hukuk devletlerinin gelişimi açısından, insan haklarının korunması oldukça önemlidir. Bugün devletlere verilen önemin sadece askeri ve ekonomik güçleriyle değil, insan haklarına verilen saygı ve değer ile saptandığı ifade edilebilmektedir. Devletlerin, eylem ve işlerinde insan haklarına dayanarak hareket etmeleri oldukça önemlidir⁸.

İnsanın varlığını diğer canlılardan farklılaştıran bu özellikleri korumak, sahip çıkmak ise yüzyıllardır insanların görevi olarak bilinmektedir⁹. İnsanın değerini ve yerini tanımlayan bu nitelikler hukuk dilinde “insan onuru” kavramı ile tanımlanmaktadır. İnsan değeri ya da insan onuru; insanı gerek kendine gerek de diğerlerine karşı şerefli, gururlu, erdemli ve saygılı olma anlamlarını kapsamaktadır. İnsanda var olan değer; diğer canlıların yanında yerini göstermekte ve aynı zamanda onun ortak iyiliği hedeflemesinde bunu da karşılıklı olarak başka insanlardan da beklemesi temelinde gelişmektedir¹⁰.

⁵ Gözübüyük ve Gölcüklü, AİHS ve Uygulaması, s.62

⁶ Ayhan Döner, **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.59

⁷ Gözübüyük ve Gölcüklü, AİHS ve Uygulaması, s.69

⁸ Tezcan ve diğerleri, s.42

⁹ Oktay Uygun, **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.16

¹⁰ Şaban Düzgün, “İnsan Onuru ve Toplumsal Yaşam İçin Etik”, **Kalem Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2007, s.2

İnsanın yalnızca insan olarak ele alınması ve yalnızca bu niteliği sebebi ile saygıyı hak eden bir varlık olması insan onuru kavramını açıklamaktadır. İnsan onuru kavramının toplumsal bir rolünün olmasının yanı sıra hukuk alanında da önemli rolünün olduğu bilinmektedir. Çünkü hukuk insanların birbiri arasında olan ilişkileri, insanlarla devlet arasındaki ilişkileri ve devletlerarası ilişkileri düzenleyen toplumsal kurallar bütünü olarak bilinmektedir. Doğrudan insanların aktörü olduğu bu kurallar, insan onurunu herkese yönelik korumanın önemli olduğunu vurgulamaktadır¹¹.

İnsan haklarına ilişkin yaygın olarak herkes tarafınca kabul edilmiş, görüş birliği sağlanmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Ancak genel olarak geçerlik kazanmış tanımı ile insan hakları, insanların doğuşu ile beraber kazandığı, yalnızca insan olması nedeni ile sahip olduğu ırk, dil, renk ve din ayrımı yapılmaksızın kullanabileceği en önemlisi ise devredilemez, dokunulamaz ve vazgeçilemez hakların bütünü olarak ifade edilmektedir¹². İnsan hakları, kişinin salt insan oluşundan kişinin anne karnına düşmesinden ve doğuşundan sonra sahip olduğu haklar olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar kendi haklarının ihlal edilmesi sonrasında devlete ve devlet kuruluşlarına karşı mücadele etmeye başlamış, bu eylemler sonucunda da en başından sahip oldukları haklarını kullanmaya başlamışlardır¹³.

İnsan haklarının devletin sarsılmaz otoritesinin karşısında koruma altına alınması Aydınlanma çağı filozoflarının ortaya koydukları düşünce ortamı yardımıyla gerçekleşmiştir¹⁴. İnsan haklarının farklı sözleşmeler ya da hukuk yolu ile değil de ahlaki düşüncelerden meydana geldiğini savunanlar da vardır. Ancak insan hakları kavramı, hukuk kuralları kapsamında korumaya alınan haklar anlamına gelmektedir. Bugün hukukçular insan hakları kaynağı olarak daha somut verileri yani uluslararası sözleşmeleri değerlendirmektedirler. Buna sebep olarak ise, insan haklarının tüm düşüncelerden ve diğer tüm ahlaki, sosyal ve temel haklar da dahil tümünden en üstün olan hak olması olarak ifade edilebilmektedir. İnsan hakları

¹¹ Ayşen Seymen-Çakar, **Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru**, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 2013, http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_13.pdf, (01.06.2022), s.3

¹² Şükrü Altıntaş, **Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, 2019, s.8

¹³ Tezcan ve diğerleri, s.42

¹⁴ Doğan, s.45

talepleri, genel refah koşullarının temini, toplumsal çıkarların korunması benzeri kamu gücünün kullanımına etki eden ilkelere daha üstündür¹⁵.

“Her insan özgür; onur ve haklar bakımından eşit doğar. Akıl ve vicdanla donatılmış olup birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranır”¹⁶. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 1. maddesi olarak bilinen bu ifadede yola çıkarak; tüm insanların aslında doğduklarında eşit hakları olduğunu, yaşamakta oldukları toplumsal koşullar gereği bu haklardan mahrum bırakılsalar bile bu hakları kazanmak ve korumak adına mücadelelerinin olacağı dayanağına varılabilmektedir¹⁷.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 2. maddesinde belirtilen:

Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, milli veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyannamede ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

*Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir*¹⁸.

ifadesi uzun zamanlar boyunca görülmüş sınıf farklılıkları, toplumsal sınıflandırmalar ve farklı ayırıcı etmenler bulunmadan her bir insanın bu özgürlük ve haklara bizzat insan sıfatı ile sahip olduğunu vurgulamaktadır. Kişinin içinde bulunduğu devletteki egemenlik ve yönetim koşulları ne olursa olsun hakları sebebi ile uluslararası statüde hiçbir ayrıma tabii olamayacağını ifade etmektedir¹⁹.

Bilindiği üzere insan hakları global boyutta olup kişinin varlıklar alemindeki biricik ve özel yerini korumayı amaçlayan ve insan olan herkesi ilişkilendiren haklardır.²⁰ İnsan Hakları kavramının kullanımı yaygınlık kazansa bile bugün insanlar haklarını betimlerken birçok farklı kavram kullanmaktadırlar. Yaygın olarak insan hakları kavramının yerine temel hak ve özgürlükler, kamu özgürlükleri ve yurttaşlık hakları benzeri kavramlar kullanılmaktadır. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus insan hakları kavramının bu tür isimlendirilen haklar ve

¹⁵ A. Kadir Çüçen, İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi, **Uludağ Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/16759/1/2003_2_5.pdf, s.32

¹⁶ Anıl Çeçen, **İnsan Hakları Rehberi**, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999, s.57

¹⁷ Adnan Güriz, **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 61

¹⁸ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf (11.12.2022)

¹⁹ Çeçen, s.58

²⁰ Seral Karakulak, **Felsefe Açısından İnsan Hakları ve İnsan Hakları Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2007, s. 29

benzeri tüm haklardan en kapsamlı olanı olmasıdır. İnsan hakları kavramı yalnızca belli ülkeler kapsamında geçerli olan, yasalarda belirlenmiş hakları ve özgürlükleri değil; insanın gittiği her yerde, bulunduğu her kademedede sahip olduğu hakları açıklamaktadır.

İnsanların sahip oldukları haklara ilişkin sorular, düşünsel boyuttan ve felsefi temellerden uzak bir biçimde ele alınmaktadır. Ancak her şeyden önce insan haklarının kamu gücünün saygı duyması gereken temel haklar olduğu vurgulanmaktadır. Devletleri önemli bir ölçüde sınırlandıran insan hakları, insanların çok zor mücadelelerden geçerek gerek ulusal gerekse uluslararası belgeler ile güvenceye aldığı temel haklarıdır. Bu kapsamdan insan hakları kaynağının sosyolojik bir alt yapısının da olduğu ifade edilebilmektedir²¹.

İnsan haklarının hukuki olarak ortaya çıkması doğal, pozitif ve uluslararası hukuk gibi temellerden olsa da; çıkış noktası doğal hukuktan kaynaklanan dokunulmazlık, globallik, kişisel ve bireysellik ilkelerini kapsayan dört ana özellikten ortaya çıkmaktadır²². Fakat, insan hakları kavramını günümüz ahlaki, siyasi, hukuki ve felsefi açılardan incelersek, kavramın konumlandığı alanın insanların doğduklarından itibaren sahip olduğu birçok hakkın temeli olduğu görülebilmektedir.

İnsan hakları kavramından ve bir hukuk disiplini olarak insan hakları açıklanırken, diğer bazı kavramlar da sıklıkla kullanılmaktadır. İlk olarak, Anayasada da ayrı bir başlık altında incelenen “temel hak ve ödevler”, yine Anayasada farklı maddelerde anlatılan “temel hak ve özgürlükler” ve sıklıkla kullanılan “kamu hürriyetleri/özgürlükleri” gelmektedir. Ancak bu kavramlar, daha çok devletlerin iç hukuku ile ilgili olup, insan hakları global özelliğinden dolayı farklı bir teleme oturmaktadır. İç hukuk ile ilgili olan bu kavramlar, global olan insan hakları ile kesiştiği noktalarda insan hakları kavramının içine dahil edilmektedir²³.

Modern anlamda insan hakları kavramının, insanların doğuştan sahip olduğu, başkaca herhangi bir kurum tarafından verilmediği, tam tersi hakların ihlaline neden

²¹ Doğan, s. 45

²² Tekin Akıllıoğlu, **İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2010, s. 86

²³ Rona Aybay, **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.80

olanların bu kurumlar olduğu, insan hakları hukukunun hedefinin de bu hakları, bahsedilen bu kurumlara karşı koruma ve geliştirme olduğu ifade edilebilmektedir.

1.1.2. İnsan Haklarının Sınıflandırılması

İnsan haklarına, tarihsel bağlamda özellikle İkinci Dünya Savaşı ardından yaşanan büyük yıkım ve gelişmeler neticesinde ilginin arttığı görülmektedir²⁴. İnsan hakları hem içerikleri hem de fonksiyonları bakımından farklı sınıflandırmalara tabi olmuştur. İnsanca yaşanması adına ihtiyaç duyulan en temel haklar bile tarihsel süreç dahilinde insanların, toplumun gereksinimleri sonucunda gitgide ortaya çıkmış ve koruma altına alınmaya başlamıştır. Bu süreç kapsamında hakların koruma altına alınması çok zor mücadelelerin ardından gerek ulusal gerek de uluslararası yıkımlar neticesinde mümkün olmuştur²⁵.

Kişilerin sahip oldukları hakların, farklılık yönünden birçok ayrımı bulunmaktadır. İnsan hakları kavramının gündeme geldiği 17. yüzyıldan günümüze dek bu hakları sınıflara ayıran, kategorize eden farklı listeler yapılmıştır²⁶. Fakat bu sınıflandırmalar, hakların birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde değerlendirilebileceği düşüncesine neden olmamalıdır. Çünkü insan hakları yapı itibarı ile bölünemez, bir bütün olarak ele alınmalıdır²⁷. Bu kapsamda insan haklarını sınıflandırmak, aslında onu daha iyi açıklayabilmeye ve anlayabilmeye olanak tanımaktadır. Bu hakları sınıflandırmak adına yapılan araştırmalar insan hakları, hürriyet ve hakların birbirinin vazgeçilmez parçaları olduğu gerçeğini değiştirmemektedir²⁸.

Temel hakların ve hürriyetlerin sınıflandırılmasında en çok kullanılan yöntem George Jellinek'in ortaya koyduğu sınıflandırmadır. Ayrıca bu sınıflandırma Jellinek Üçlüsü olarak da bilinmektedir²⁹. Alman bir hukukçu olan Jellinek, 1983 senesinde

²⁴ Aykut Böcükçü, **İnsan Hakları ve Türk Kamu Yönetiminde İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları**, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2019, s. 14

²⁵ Turgat Cin, **İnsan Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2019, 149

²⁶ Uygun, s. 37

²⁷ Fatma Albayrak, **Türkiye'de İnsan Hakları Yönetimi İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Üzerine Bir Alan Çalışması**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2010, s. 56

²⁸ Altıntaş, s. 12

²⁹ Neslihan Aybike Ceylan, **Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi**, Anasay Süreli Yayınlar Dergisi, Cilt:1 Sayı:2, 2017, s. 221

baskılanan “System der Subjektiven Öffentlichen Rechte (Özel Kamu Hakları Sistemi)” adındaki kitabında, kişilerin sahip oldukları temel hak ve hürriyetleri sınıflandırmıştır. Jellinek bu sınıflandırmasını, insanların toplum ve devlet karşısındaki statüsüyle kişinin devletten beklentisi üzerine kurulu sınıflandırma şeklinde oluşturulmuştur. Jellinek, vatandaşların sahip olduğu haklar silsilesini negatif, pozitif ve aktif statü hakları olarak üç sınıfa ayırmıştır³⁰.

Jellinek’in belirtmiş olduğu haklar sınıflandırmasında yer alan negatif statü hakları, en yaygın anlamı ile devletlerin hiçbir biçimde karışamayacağı yalnızca insana özel bir alanı tanımlamakta kullanılmaktadır. Hükümetin gölge etmeyeceği haklar olarak da bilinen negatif statü haklarında, devletin doğrudan ya da dolaylı olarak hiçbir hakka müdahalesi mümkün değildir³¹. Negatif statü haklarında pasif kalan bir devletten bahsedilebilmektedir. Burada devlete düşen bu hakların kullanımı hususunda kişiyi serbest bırakmak ve karışmamak ancak hakların kullanımını kolaylaştırmak ve korumak hususunda ihtiyaç duyulan düzenlemeyi yapmaktır. Sonuç olarak bu haklarla beraber, devletin sınırları ve dikkat edilmesi gereken alanlar belirlenmektedir³².

Jellinek sınıflandırmasının ikinci kategorisinde ise pozitif statü hakları almaktadır. Bahsedilen pozitif haklar esas olarak devletin yerine getirmesi gereken eylemlerden oluşmaktadır. Burada vatandaşların üst mercii olan devletten birçok şeyi bekleme isteği doğmaktadır. Vatandaşın insanca, düzgün şartlarda yaşamını sürdürmesi adına devletten uygun ortamı oluşturma arzusunda bulunması, bu hakkın aynı zamanda isteme hakkı olarak da tanımlanmasına neden olmuştur³³.

Jellinek sınıflandırmasının üçüncü kategorisinde yer alan aktif statü hakları ise sosyal alandan devletlerin vatandaşlarına daha güzel ve kaliteli bir yaşam temin etme adına birçok çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir. Devletlerden hem sosyal yaşamı hem de ekonomik yaşamı etkileyerek sosyal adaleti temin etmesi beklenmektedir³⁴. Sanayi toplumunun gelişimi ile birlikte anayasa tarafından kontrol altına alınan bu haklar aynı zamanda sosyal haklar, ekonomik haklar, kültürel haklar olarak da anılabilmektedir. Sağlık hakkı, iyi bir çevrede yaşayabilme yani çevre,

³⁰ Doğan, s.55

³¹ Fendoğdu, s. 24

³² Albayrak, s. 64

³³ Doğan, s. 65

³⁴ Böcüklü, s.25

sosyal güvenlik, kültürel haklar aktif statü haklarına örnek gösterilebilir³⁵. Devletlerin vatandaşlarına iyi bir eğitim sağlayabilmesi ve bu fırsatları temin etmesi yani eğitim hakkı, sağlıklı şartlarda yaşayabilmeleri adına her türlü personel ve araç gereçleri sağlaması sağlık hakkı ve benzeri durumlarda devletin faaliyette bulunması gerektiğini ifade eden hak sınıflaması olarak açıklanmaktadır³⁶.

Diğer bir insan hakları sınıflandırması ise Karel Vasak'ın oluşturduğu üç kuşaklı insan hakları sınıflandırmasıdır³⁷. Kuşaklara göre geliştirilen insan hakları tasnifi evrim süreci esasında geliştirilen sınıflama olarak da bilinmektedir. Hakların ve hürriyetlerin dinamik ve aktif yapıları onları gerçekte evrimci özelliğini ortaya koymaktadır³⁸. Vasak döneminde insan haklarını üç kuşak olarak sınıflandırsa da, sonrasında gelişen insan hakları kapsamında şimdilik dört kuşak olarak sınıflandırıldığı vurgulanmaktadır.

Vasak, 1979 senesinde Fransız İhtilali'ndeki üç önemli faktör olan Liberty (Özgürlük), Equality (Eşitlik) ve Fraternity (Kardeşlik)'den yola çıkarak insan haklarının da üç kuşaktan oluştuğunu belirtmiştir. Özgürlüklerin ve hakların birdenbire değil aşamalı halde gelişim gösterdiği, her tarihsel sürecin belirli hak çeşidine denk geldiğini sınıflandırmaya çalışmıştır³⁹.

Üç kuşaklı sınıflandırmaya göre, devletlerin, kişileri kendi halinde özgür bıraktığı ve hiç karışmadığı alan birincil kuşak haklar (politik ve bireysel) olarak açıklanmaktadır. Sosyal ve ekonomik hayata pozitif yönde müdahaleler yaparak, imkanları daha iyi bir hale getirebilme adına uygulanacak haklar, ikinci kuşak haklar (ekonomik ve sosyal haklar) olarak nitelendirilirken, her türlü dayanışma, eşitlik ve kardeşlik bağlarının geliştirilmesine ilişkin haklar ise üçüncü kuşak haklar (halkların hakkı ve dayanışma) olarak belirtilmiştir⁴⁰. Her bir kuşak kendinden bir önceki kuşağa bağlı olarak bir sonraki kuşağın da temelini hazırlayarak gelişmiştir⁴¹.

Dördüncü kuşak haklara bakıldığında ise, günümüz teknolojik ve bilimsel gelişmelerin insan haklarını etkilemesi ile ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın sonunda ve

³⁵ Fendoğlu, s.50

³⁶ Albayrak, s. 64

³⁷ Böcükü, s. 25

³⁸ Altıntaş, s. 17

³⁹ Salih Özkan, **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması**, Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1, 2015, s. 117

⁴⁰ Altıntaş, s. 17

⁴¹ Özkan, s. 118

21. yüzyılın başında bilim ve teknolojinin ulaştığı düzeyin insan onurunun korunması bakımından yarattığı riskler nedeniyle ortaya çıkan dördüncü kuşak haklar, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin ışığında, insanlık daha önce karşılaşmadığı kavramlarla karşı karşıya gelmiş, bunun sonucu olarak da bu kavramlar kapsamında insan haklarının değerlendirilmesi gerekliliği doğmuştur⁴². Dördüncü kuşak haklara bakıldığında, kesin bir sayım olmadığı görülse de, bu haklar arasında uzay hakkı, su hakkı, oyun hakkı gibi haklar dile getirilmektedir⁴³.

Hangi sınıflandırma dikkate alınıralsa alınsın, internete erişim hakkının, devletlerin vatandaşlarının hayatını güzelleştirmek için gelişen dünya düzeninde vatandaşlarına tanıdığı haklar arasına gireceği oldukça açıktır. Jellinek sınıflandırılmasına bakıldığında, negatif statü hakları arasında değerlendirilebilecek olan internete erişim hakkının, Vasak sınıflandırması dikkate alındığında dördüncü kuşak haklar arasında değerlendirilebileceği söylenebilecektir.

1.2. İLETİŞİM HAKKI

İletişim hakkı, tüm insanların yaşamlarını iyileştirmelerini ve kendilerini bireysel ve toplumsal olarak her yerde ifade etmelerini sağlayan hak olarak bilinmektedir. İletişim hakları, topluma tam katılım, kültürel erişim ve çeşitlilik, medya özgürlüğü, geleneksel iletişim araçlarının korunması ve ifade özgürlüğü gibi unsurları içermektedir. İletişim hakkı, temel ve kapsayıcı olmak üzere iki perspektifi kapsamaktadır: Temel perspektif, herkesin iletişim kurma hakkına sahip olduğu vurgusuna dayanmaktadır. Kapsayıcı bakış açısı ise özgürlüğü, gerekli kaynaklara kolay erişimi ve katılımcı bir tartışma ortamını ifade eder. İletişim hakkının tam olarak tanınması, iletişim kaynaklarının herkesin temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanılmasını gerektirmektedir⁴⁴.

İletişim, insan hakları ve iletişim teknolojileri birbiriyle ilişkili kavramlardır. İletişim, herhangi bir sosyal organizasyon ve bireysel ifade için gerekli olan temel bir sosyal süreç olarak bilinmektedir. İletişim yeteneği insan olmanın özüdür ve bu

⁴² Uygun, s.498

⁴³ İlker Gündüzöz, “Yeni Kuşak İnsan Hakları Çerçevesinde Türkiye’de Mülki İdare Amirliğine Analitik Bir Yaklaşım”, **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt:33, 2015, ss.19-33

⁴⁴ Center For Communication Rights, **Communication – An Essential Human Need**, <https://c-crvoices.org/background-on-communication-rights/> (03.07.2022)

nedenle iletişim temel bir insan hakkıdır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte iletişimin küreselleşmesi sürecinde, internetin sadece ekonomik bir pazar olarak değil, aynı zamanda insanların siyasi, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik iletişim hakkı çerçevesinde bir kamu politikası olarak da formüle edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle iletişim hakkının insan hakları çerçevesinde yeniden ele alınması gerekmektedir⁴⁵.

The New World Information and Communication Order (NWICO) ile iletişim hakkı konusundaki tartışmaların azalmaya başladığı yıllarda, topluluk medyasından dil haklarına, insan haklarına, telif haklarına, internet yasalarına ve diğer konulara kadar geniş bir perspektifte iletişim alanlarında özgür yazılım konuları kapsamında aktif olarak tartışılmaya başlanmıştır. 1990'larda birçok aktivist grup, bu konularda çatışan çatı örgütler haline gelmiş ve iletişim hakkı kavramı “aşağıdan” şekillenmeye başlamıştır⁴⁶.

O'Siochru, D'arcy'nin 1969 senesinde “iletişim hakkı”nı ilk kez açıkça tanımlamasından sonra, 1970'lerde bu hakkın uzun yıllar sürecek diplomatik hattın merkezine yerleştirildiğine dikkat çekmektedir. İletişim hakkı tartışması genel olarak Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni üzerinde odaklanmış ve bazı devletler, UNESCO ve BM gibi uluslararası diplomatik kuruluşlar tarafından kullanılan bir kavram haline gelmiştir.

Öte yandan, 1980'ler ve 1990'larda video ve diğer yeni iletişim biçimlerinin yaygınlaşmasıyla iletişim süreci değişmeye başlamış ve bu süreçte NWICO'dan bağımsız hareket eden farklı kuruluşlar, farklı konulara odaklanmıştır. Hem teorik hem pratik olarak bu konu kapsamında çalışmaların başladığı da bilinmektedir. O'Siochru'ya göre toplumsal protesto hareketleri, Microsoft kontrolündeki tekelleştirilmiş yazılımlara karşı özgür yazılımların ortaya çıkması ve kadın gruplarının iletişimde toplumsal cinsiyeti sorgulamaya başlaması, bu yıllarda özellikle Latin Amerika'da çığır açan ve örnek teşkil eden deneyimlere neden olmuştur. Bu bazda iletişim hakkının uygulanması da oldukça önem kazanmıştır. Bu deneyimler sonucunda çeşitli aktörler medya trendleri hakkında bazı sorular ortaya atmış ve eleştirel

⁴⁵ William McIver ve diğerleri, **The Internet and the right to communicate**, 2003, <https://firstmonday.org/article/view/1102/1022> (01.06.2022)

⁴⁶ Sean O'Siochru, **CRIS Campaign: Assessing Communication Rights**, 2005, <https://archive.ccrv-oices.org/cdn.agilitycms.com/centre-for-communication-rights/Images/Articles/pdf/cris-manual-en.pdf> (05.06.2022), s. 23

tartışmalar gelişmeye başlamıştır⁴⁷. 1990'lı yıllarda iletişim hukuku alanında “Kamu İletişimi Sözleşmesi” ve “İletişimin Demokratikleştirilmesi Platformu” gibi çeşitli kuruluşlar kurulmuştur. Bunların çoğu 2001 CRIS (Bilgi Toplumunda İletişim Hakları) kampanyasında bir araya gelmiştir.

Yirmi yıldan fazla süren bu eylem çizgisi, “iletişim hakkı” kavramını ortaya çıkarmıştır. O'Siochru'ya göre, iletişim hakkı NWICO tartışmalarıyla yakından ilgilidir ve böyle bir hakkın resmi ve yasal olarak tanınmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır. İletişim hakkı için siyasi bir çağrı NWICO ile başlamıştır ve uzun yıllar sürmüştür. Bu açıdan iletişim hakkının devlet düzeyinde resmi bir düzenlemeden ziyade sosyal bir hak olarak talep edilmesini sağlamaktadır.

NWICO çabasının başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, bilgi toplumu paradigmasının güçlenmesi ve tartışma alanı iletişim alanında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte “iletişim, kitle iletişimi” gibi kavramlar yeniden şekillenmiş ve sadece teknik olarak değil ekonomik, kültürel ve politik olarak da önemli bir değişime uğramıştır. Neoliberal küreselleşmeyle birlikte, 1980'ler ve 1990'lar, bilgiyi özel mülkiyete dahil etme mücadelesi haline gelmiştir. Bu değişimin yarattığı yeni kültürel atmosfer, teknoloji kullanımında ve sosyal ilişkilerde önemli değişikliklere yol açmıştır⁴⁸. Bilgi ve iletişim etrafındaki sosyallik algısı tüm kültürel kodlarıyla birlikte çözülmüş; iletişim artık sadece kamusal-toplumsal bir “hak” olarak değil, herkesin ticari, sosyal gücünün hızında erişebileceği ve aynı zamanda ticari faaliyete tabi bir talep ürünü olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece iletişim, sosyal açıdan avantajlı gruplar tarafından yönetilebilen bir “stratejik araç” haline gelirken, içeriği hegemonik kalıplara göre üretilen, kontrol edilen ve yönlendirilen bir “program”a dönüşmüştür. Bu nedenle bilgi toplumuna hâkim yaklaşım, esas olarak “iletişimin sanayileşmesi” olarak adlandırabileceğimiz bir süreç haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, ana akım kuramcılarının bilgi toplumu olarak kutladıkları süreç, aslında iletişimin endüstrileşmesi süreci olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kamusal ve kolektif iletişim yapıları parçalanmış, toplumsal üretim süreçleri işlevsiz ve değersiz hale gelmiştir.

Toplumsal ve gündelik hayatın tüm alanlarını kapsayan iletişim ürünleri ile hem toplumsal sınıflarda hem de uluslararası kanallarda iletişim üzerindeki denetim

⁴⁷ O'Siochru, s. 25

⁴⁸ D. Beybin Kejanlıoğlu ve diğerleri, **Medya Politikaları**, İmge Kitabevi, Ankara, 2001

ve mücadele belirginleşmeye başlamıştır. Dezavantajlı sosyal gruplar iletişim sürecinden dışlanmış ve hem erişim hem de temsil olanakları büyük ölçüde kısıtlanmıştır. Toplumsal olarak kurulan iletişim ilişkisinin yapısı değişmiş ve bilgi yolları giderek daha fazla bu endüstrileşmiş iletişim süreçleri ve uygulamalarına göre yapılandırılıp tasarlanmıştır. Medya yoğunlaşması ile dünya hakkında bilgi için medyaya bağımlılık artmıştır. Aynı zamanda, propaganda ve sansürün etkisi hiçbir zaman bugünkü kadar yaygın olmamıştır. Pek çok insan demokratik siyasi süreçlerin dışında tutulmaya başlanmıştır. Ayrıca, iletişim küresel bir iş haline gelmiş ve tüm küresel pazar, az sayıda dev şirket tarafından kontrol edilmeye başlamıştır⁴⁹.

Doğası gereği kolektif ve anonim bir yapıya sahip olan iletişimin sermaye tarafından bu kadar kuşatılması ve hatta tüm yapıları, araçları ve ilişkileriyle yeniden tanımlanması, onu kaçınılmaz olarak toplumsal mücadelenin içine sokmaktadır. Çünkü yukarıda da bahsedildiği gibi, tüm bu sürecin pratik eleştirisi toplumsal muhalefet hareketlerinden doğmuştur. Bu hareketlerde olgunlaşan “*iletişim hakkı*” kavramı, toplumsal kontrol için gündelik ve toplumsal mücadelelerde ve ticari olmayan toplumsal bilginin üretimi için alan mücadelesinde önem kazanmaktadır.

Telekomünikasyon ağlarının düzenlenmesinden, medyaya erişim ve katılıma kadar iletişim hakkı kavramı; düşünce ve temsil özgürlüğünden basın çalışanlarının durumuna; medya yapısının tekelleşmesinden toplumsal eşitsizliğe ve yoksulluğa kadar çok geniş bir yelpazede tanımlanabilmektedir. En genel tanımıyla haberleşme hakkı; iletişim alanında bilginin ve manipüle edilmeyen bilgilerin yayılması ve kamu yararı anlayışının uygulanması; asli demokrasi (çoğulculuk, çeşitlilik, farklılığın görünürlüğü); iletişim ortamına eşit erişim, iletişimde yer alan işçilerin çalışma ve üretim koşullarının demokratikleşmesi ve örgütlenmesi olarak tanımlanabilir. Hamelink'e göre iletişim hakkı, bilgi ve fikirlerin serbest akışının karşılıklı, eşitlikçi ve ayrımcı olmadığı görüşüne ve ticari veya siyasi çıkarlardan ziyade insani ihtiyaçlara dayalıdır. Ona göre iletişim hakkı, özgürlük, kapsayıcılık, çeşitlilik ve katılım ilkelerinden önce gelmektedir⁵⁰.

⁴⁹ Cees J. Hamelink, **The 2003 Graham Spry Memorial Lecture: Toward a Human Right to Communicate? (The 2003 Graham Spry Memorial Lecture)**, Canadian Journal of Communication, Cilt:29, 2004, s. 203

⁵⁰ Cees J. Hamelink, **The Right to Communicate in Theory and Practice: A Test for the World Summit on the Information Society (The Right to Communicate in Theory and Practice)**, 2003, s. 17

İletişim hakkının ayrılmaz bir parçası, diğer tüm temel insan haklarıyla örtüşen özelliklere sahip olmasıdır. İletişim hakkının savunucuları, iletişimin en önemli insan ihtiyaçlarından biri ve dolayısıyla temel bir insan hakkı olduğunu vurgulamaktadırlar. Hamelink, iletişim hakkının insan onurunun ve tüm halkların eşit ve devredilemez haklarının tanınmasına dayandığını söylemektedir.⁵¹ Bu bağlamda, O'Siochru iletişim hakkının, mevcut bir dizi insan haklarıyla ilişkisi düşünüldüğünde yararlı bir kavram olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre ifade özgürlüğü temel bir insan hakkıdır. Bununla birlikte, bu tür bir özgürlüğün ancak daha geniş ve daha kapsamlı insan haklarının farklı biçimlerinin bir kombinasyonu ile mümkün olduğunu belirtmektedir. Örneğin, iletişim hakkı, kişinin kendi kültürüne ve diline katılma hakkını, bilimin nimetlerinden yararlanma hakkını, eğitim hakkını, hükümete katılma hakkını, özel hayatı, barışçıl girişimi ve çok daha fazlasını içermektedir. Bu nedenle O'Siochru, herkesin iletişim kurma hakkına sahip olduğu iddiasının güçlü bir iddia olduğunu yineler ve rakiplerin bu kavramın tarihini baltalamaya yönelik girişimlerinin bu hakkın kullanılmasını engellememesi gerektiğinde ısrar etmektedir. Bu nedenle iletişim hakkını anlama çabası ve herkesin iletişim hakkına sahip olması gerekliliği birbirini tamamlayan unsurlar olarak nitelendirilmektedir.⁵² İletişimin hammaddesi olan bilgi, yalnızca ekonomik güçler tarafından düzenlenen pazarlanabilir bir ürün olarak değil, sosyal bir nesne olarak kabul edilmelidir. İnsanlar diğer temel sosyal ihtiyaçların yanı sıra bilgiye de ihtiyaç duymaktadırlar. Kültürün aktarılması ve kelimenin kamuya yayılması için bir iletişim sistemi kurulması esastır. Böylece bireysel sınırları aşmakta ve toplumsal bir konuma yerleşen iletişim, toplumsal mücadelenin nesnesi haline gelmektedir. Ancak bu noktada, günümüz toplumlarında iletişimin büyük potansiyelinin farkına varılsa da iletişim haklarının tanınmasında da büyük sorunların olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵³ Bunun nedeni, iletişimin “büyük potansiyeline” sahip olanlar ile iletişim hakkı talep edenlerin ekonomik ve siyasi çıkarları arasındaki toplumsal çelişkidir. Çünkü, O'Siochru'nun belirttiği gibi, iktidara farklı erişimlere sahip insan grupları bulunmakta ve bu gruplar içerisindeki etkileşim yüksek oranda aracılı ya da filtrelenmiş olarak kişilere ulaşmaktadır. Medya, iş dünyası, hükümet, çıkar grupları

⁵¹ Hamelink, **The Right to Communicate in Theory and Practice**, s. 17

⁵² O'Siochru, s. 28

⁵³ Hamelink, **The Right to Communicate in Theory and Practice**, s. 17

ve benzeri diğerk birçok unsur, kontrolü ele geçirmek ve iletişim ve içerik akışını kontrol etmeye çalışmak için süreci etkilemeyi amaçlamaktadır. Eğitim materyalleri veya telefon ve internet gibi temel iletişim araçları belirli gruplarca karşılanamaması, iletişim araçlarının gözetlenmesi ya da benzeri uygulamalarla iletişimin kısıtlanması, iktidara eşit olmayan erişimin belirtileridir.⁵⁴ Dolayısıyla iletişimin bir hak olarak tanımlanması, iletişimin merkezi bir sistem olarak işlev gördüğü sosyal sistemin dikkate alınmasını ve mevcut sosyal ilişkilerin eleştirel bir değerlendirmesini gerektirmektedir. Bu durum, iletişim hakkı iddiasının, diğerk tüm sosyal haklar gibi, üzerinde durduğu sınıfsal zemine işaret etmektedir. Çünkü temel kamusal ve demokratik haklardan yoksun bir toplumsal yapıda, iletişim hakkının somut ve etkili bir gerçeklik haline gelme şansı olmayacaktır.

Ayrıca internet, uydu ve telekomünikasyon gibi ucuz, erişilebilir ve kaliteli araç ve hizmetlerin eksikliği ile internet ve iletişim alanlarının elektronik gözetim ve kontrol mekanizmalarıyla kuşatılması yeni iletişimin en önemli sorunları arasında yer almaktadır. Öte yandan ticarileştirilmiş iletişim süreçlerinde engelli kullanıcıların bu araçları kullanma olasılığı göz ardı edilmekte, dolayısıyla engelli kullanıcılar bu uygulamaların dışında bırakılmaktadır. Tüm özgürlükler dahil olmak üzere iletişim ve internet özgürlüklerinin savunulması ve korunmasını talep etmek, iletişim hakkı mücadelesinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Bu durum göz önüne alındığında, iletişim hakkının anlaşılması, temelde daha eşitlikçi ve demokratik bir kamusal alan ve konuşma ve karar verme hakkı için sosyal ilişkiler ağı gerektirmektedir. Çünkü özgürce ve tam olarak iletişim kurabilme, demokrasinin en temel unsurlarından biri olan karar alma mekanizması ile doğrudan ilişkilidir ve bu sürecin/kamuoyunun bir parçası olmak esastır.⁵⁵ Bu nedenle, iletişim hakkı, güç ve kaynakların eşit olmayan bir şekilde dağıtıldığı, dolaylı ve karmaşık bir toplumda ifade özgürlüğünün tam olarak kullanılmasının şartlarını yaratan temel bir unsur olarak görülebilmektedir. İletişim hakkı, yalnızca fikirlerin alınmasını ve bilgi aramayı değil, aynı zamanda iletişimi de içerdiğinden, insanlar arasındaki etkileşimin gerçekleştirilmesi kavramıdır. İletişim hakkı fikri,

⁵⁴ O'Siochru, s. 28

⁵⁵ Lawrence Siegel, **The Argument for a Constitutional Right to Communication and Language**, Sign Language Studies, 2006, Cilt:6 Sayı:3, s.260

insanların bir iletişim döngüsü oluşturarak etkileşime girmesine izin vermektir.⁵⁶ Dolayısıyla farklı iletişim deneyimleri geliştirmek, alternatif medya çalışmaları yapmak ve bunu sağlayacak çeşitli araç ve zeminler oluşturmak, iletişim hakkı mücadelesinde vazgeçilmez anlardır.

1.3. İNTERNET TANIMI

İnternet kelimesi İngilizceden dilimize doğrudan geçmiş olup, “inter” (arası) ve “net” (ağ) kelimelerinden bir araya gelmektedir. İnternet kişilerarası iletişimi anlık olarak temin eden ve tüm dünyaya yayılan, kurulmuş ağların birbirleri ile bağlanması ile ortaya çıkan devasa ağ olarak açıklanabilmektedir.⁵⁷

Ağların ağı olarak bilinen⁵⁸ internet serüveni, 1969 senesinde ABD’de ortaya çıkarılan ARPANET adında bir ağ projesiyle başlamıştır. ARPANET, “muhtemel bir nükleer saldırı sonrasında askeri birimler arasındaki iletişimin kesilmesi durumunda alternatif bir iletişim ağı oluşturmayı”⁵⁹ hedeflemekte olup, projede yer alan birçok üniversitenin bilgisayarların birbirlerine bağlanması neticesinde “internetin ilk şekli” ortaya çıkmıştır.⁶⁰ İnternetin ülkemizde ilk kullanımı, TÜBİTAK ve ODTÜ iş birliği ile Devlet Planlama Teşkilatı projesi kapsamında hayata geçirilmiştir.⁶¹

İnternet, birbirine bağlı bilgisayar ağlarının küresel sisteminin bir parçası olan kişiler bilgisayar istasyonları aracılığıyla yerel olarak erişilebilen küresel bir bilgi ve hizmet havuzu olarak tanımlanmaktadır.⁶² Kullanıcılar, tipik olarak, bölgesel ağlara bağlı yerel telefon bağlantıları aracılığıyla internet servis sağlayıcılarına (ISP’ler) erişim sağlamaktadırlar. İnternet, iletişimin geçtiği bilgisayarlara ve kablolarla ek olarak kod, protokoller ve yazılımlardan oluşmaktadır. İnternete fiziksel bir alan girilerek, şifreler veya erişim kodları girilerek ve diğer bilgisayarlarla etkileşime girilerek erişilmektedir. Bilgi daha sonra diğer taraflarla iletişimi veya işlemleri

⁵⁶ O’Siochru, s.28

⁵⁷ Gürsel Öngören, **İnternet Hukuku**, Öngören Hukuk Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8

⁵⁸ Yasin Söyler, **Kamu Hukuku Açısından Devletin İnterneti Düzenleme Yetkisi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.74

⁵⁹ Söyler, s. 75

⁶⁰ Burcu Görkemli, **Yargı Kararları Işığında Türk Hukuku’nda İnternet Erişiminin Engellenmesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 57

⁶¹ Mustafa İnce, **Haber Edinme Aracı Olarak İnternet ve İnternet Haberciliği**, Eğitim Yayınevi, Konya, 2018, s. 33

⁶² Edward F. Halpin ve diğerleri, **Rights and the Internet**, St Martin’s Press, London, 2000, s. 7

kolaylaştıran hizmetler veya platformlar sağlayan çeşitli araçlar aracılığıyla iletilmektedir. Bu nedenle internete erişimi, dönüşümlü olarak basitçe “bilgi” veya daha geniş anlamda bir “telekomünikasyon hizmeti” olarak tanımlanabilmektedir.⁶³

İnternet, bilgi aktarımı ve dijital yayıncılık adına mühim bir iletişim aracıdır. Fakat maliyet ve zaman açısından tasarruf etme yardımıda bulunan internet, en başta çocuklarla ilişkili birçok tehdidi de içinde bulundurmaktadır. 1990’lardan bugüne dek olan süreçte hızlı bir şekilde artan, yasal olmayan özellik ve içeriklerle çocukların araç olarak kullanılmasına ilişkin kaygı ve korkular, devlet kuruluş ve kurumlarını bu konuda önemler almaya tabii kılmaktadır⁶⁴.

1990’ların sonlarına doğru zararlı içeriklerle mücadelenin yalnızca uluslararası iş birliğiyle mümkün olacağı düşüncesinin ortaya çıkması ile Avrupa Birliği harekete geçmiş ve bu konuda bir eylem planı hazırlanmıştır. 25 Ocak 1999 tarihli ve 276/1999/EC sayılı Avrupa Parlamentosu kararınca güvenli internet kullanılması, yasal olmayan içeriklerle mücadele, filtreleme metotlarının oluşturulması ve farkındalığın yaratılmasının hedeflendiği ifade edilebilmektedir.⁶⁵ Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerin de katılımına açık tutulan bu kararda, ırkçılık ve çocuk pornografisine özellikle önem verildiği görülmektedir. Kararda, filtreleme hususunda öğretmenlerin ve ebeveynlerin de etkili rol oynadıkları öngörülmektedir.

Avrupa Parlamentosu’nun 276/1999/EC sayılı kararı ve ülkemizin de katılım sağladığı 1151/2003/EC⁶⁶ sayılı karar ile 854/2005/EC⁶⁷ sayılı kararlarla birlikte eylem planında güncelleme yapılarak eylem planı tekrar oluşturulmuştur. Çocuklara daha güvenilir internet temin etme adına yapılan strateji planları kapsamında geliştirilmiş olan 2011/92/EU sayılı karar⁶⁸ ve son olarak da 2012/C 393/04 sayılı

⁶³ Lee L. Selwyn, Helen E. Golding, **Revisiting the Regulatory Status of Broadband Internet Access: A Policy Framework for Net Neutrality and an Open Competitive Internet**, 63 Federal Communication Law Journal, Cilt:63, Sayı:1, 2010, s. 92 - 139

⁶⁴ Yaman Akdeniz, **Internet Content Regulation: UK Government And The Control Of Internet Content**, Computer Law & Security Report, 17/5 Baskı, 2001, s. 303

⁶⁵ European Parliament 276/1999/EC, 06.02.1999, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999D0276:EN:HTML>, (03.07.2022)

⁶⁶ European Parliament 1151/2003/EC, 01.07.2003, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TX-T/?uri=CELEX%3A32003D1151&qid=1656838542795>, (03.07.2022)

⁶⁷ European Parliament 854/2005/EC, 11.06.2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005D0854&qid=1656838644916>, (03.07.2022)

⁶⁸ European Parliament 2011/92/EU, 13.12.2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0092&qid=1656838726318>, (03.07.2022)

karar⁶⁹ ile AB'nin bu bağlamda perspektifini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. AB'de 1999 ve sonrasında alınan ve güvenli internet kullanımına dair kararlar doğrultusunda, toplum gereksinimlerinin de değişmesi ile Türkiye'de yapılan yasal düzenlemelerin yeniden güncellendiği bilinmektedir⁷⁰.

İnternete erişim hakkının, yapılan tanımları doğrultusunda iki yönlü bir kavram olduğu ifade edilebilmektedir. Bunlardan ilki, temel olarak internete erişimin bir hak olduğu, devletlerin yalnızca önemli durumlarda ve hakkın kendisine dokunmadan bu hakka sınır koyabileceği, ikinci olarak ise bu hakkın kullanılmasının, kullanımına dair tesis ve araçların ve bunların işlevselliğinin devletler tarafınca sağlanmasının önemli olmasıdır. Bu noktada, hakkın birinci yönünü ele alırken devletlere olumsuz bir ödev yüklenmekte, ikinci yönünü ele alırken ise olumlu bir ödev yüklenmektedir.

Kişilerin bakış açısından; internet, değişken kalitede, hazır bir bilgi kaynağı olup, kişilerin kendilerini ifade etmelerini sağlayarak, onları güçlendirebilmektedir. İnternet hızla siyasi katılım, eğitim, istihdam, ticaret veya kişisel faaliyetler için tercih edilen mod haline gelmektedir. Gerçekten de internete erişimi, sosyal içerme ve ekonomik katılım için “temel bir gereklilik” haline gelmiştir⁷¹. Aynı zamanda modern yaşam için bir gerekliliktir ve erişimin olmaması, var olmamakla eş anlamlı olarak tanımlanmaktadır⁷². İnternete erişimi olmayan kişiler, bilgi alamadıkları veya iletişim kuramadıkları için sosyal olarak dezavantajlı hale gelmekte veya dışlanmaktadır. İnternet “normal sosyal işlevsellik” için çok önemli olduğu için, mahrum erişim sosyal dışlanmayı gerektirebilir ve muhtemelen bir insan hakları ihlali anlamına gelebilir⁷³. Bu durum, internete erişiminin, eğer henüz değilse bile, uluslararası toplum tarafından tanınan bir insan hakkı olması gerektiği anlamına gelmektedir.

⁶⁹ European Council, Council conclusions of 26 November 2012 on the European strategy for a Better Internet for Children, 19.12.2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52012XG1219%2804%29&qid=1656838841328>, (03.07.2022)

⁷⁰ OpenNet, 18.12.2010, <https://opennet.net/research/profiles/turkey>, (01.07.2022)

⁷¹ Alison Powell ve diğerleri, **The Essential Internet: Digital Exclusion in Low-Income American Communities**, Policy & Internet, Cilt: 2, Sayı:2, 2010, s. 161-192

⁷² Allen S. Hammond, **The Telecommunications Act of 1996: Codifying the Digital Divide**, 50 Federal Communication Law Journal, Cilt:50, Sayı:1, 2010, s. 179 - 213

⁷³ Kieron O'Hara, David Stevens, **Inequality.com: Power, Poverty and the Digital Divide**, Oxford Oneworld Publications, 2006

İnternet, dünya genelinde bilgisayarları birbirlerine bağlama aracı olup, aynı zamanda bu bilgisayarların birbirleri ile haberleşmesine olanak tanıyan ortak bir elektronik dil ve kurallar sistemi olarak da tanımlanmaktadır.⁷⁴ Daha geniş çaplı olarak internet, birden çok haberleşme ağının (network) beraber ortaya koydukları; resim, metin, grafik, müzik ve başka dosyalarla bilgisayar programlarını özetle tüm insanlık yaratımının ve bilgisinin paylaşıldığı ve bilgisayarlar arasında karşılıklı bir şekilde iletildiği, bilgisayarlar arasında kurulan bir ağ olarak açıklanmaktadır.⁷⁵

İnternet, günümüzde dünyayı birbirlerine bu biçimde geniş çapta bağlayan tek iletişim aracı olarak nitelendirilmekte, fiziksel dünyadaki pek çok alan ve sektör internet ortamına taşınmaktadır. Bu sayede, internet üzerinden ticaret yapılabilmekte, aynı şekilde büyük ölçüde internet ortamına taşınan medya sayesinde, insanların birbirleri ile iletişime geçmelerini ve sosyalleşmelerinin de en mühim aracı internet olmuştur. Bu bakımdan, interneti sadece bir iletişim aracı olarak tanımlamak yeterli olmayacaktır. İnternet, bir araç olmanın yanı sıra, birçok amacın aynı anda gerçekleştiği bütünleşik bir ağ yapısıdır.⁷⁶ Çünkü internet herhangi bir gereksinimi gidermeyi sağlayan bir araç olarak düşünülemeyecek kadar çok boyutludur. İnternetin birden çok olanak tanıdığı her yeni kullanım, bizim için bir sürpriz olarak karşımıza çıkmakta ve internetin yapmaya olanak tanıdığı şeylerin sınırsız olduğu düşünülmektedir.⁷⁷ Bu durum da, hukukun internet kapsamına dahil olma zorunluluğunu doğurmuştur. Bahsedilen ilişkilerin hukuki temelini belirlemek gerekliliği doğmuş, özellikle özgürlüklerin ve hakların sınırlarının belirlenmesi ve internet yolu ile ya da internet üzerinden işlenecek suçların önlenmesi, işlenen suçların belirlenmesi, yaptırımlarının düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

İnternet, son gelişmelerle beraber sadece bilgisayarlardan bağlanan bir ağ olmanın yanı sıra televizyonların, cep telefonlarının, tabletlerin, saatlerin hatta buzdolaplarının bile katıldığı bir ağ olma şeklini almıştır. Kişiler, farklı araçlarla internete bağlanabilirken, bugün tüm faaliyetlerimiz internet üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır. Ayrıca dünyada internet ile başladığı kabul edilen teknolojik gelişmelerdeki bu dönüşüm, internetin yerleştiği yeni bir iletişim dönemi

⁷⁴ İnce, s. 33

⁷⁵ Özdilek, s. 20

⁷⁶ Duygu Hatipoğlu Aydın, **Bir İnsan Hakkı Olarak İnternet**, Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016, s.141.

⁷⁷ Hubert L. Dreyfus, **İnternet Üzerine**, çev. Metin Demir, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s.62.

olarak tanımlanabilmektedir. Yeni ortaya çıkan kamu alanı, medya ve yeni bir iletişim ortamı vaat etmekte olan internetin, ifade ve düşünce özgürlüğü karşısındaki ve kapsamındaki yeri önemli ve aynı zamanda dikkat gerektiren bir inceleme ve araştırma konusudur.

Sonuç olarak internet, kişilerin zamanının büyük bir bölümünü kapsamakta, bu durum da devletlerin internete ve internet kullanımına dahil olmasına neden olmuş, devletler tarafından farklı düzenlemelerle internet alanına müdahaleler başlamıştır. Fakat bu düzenlemeler yapılırken, kanunlarca belirlenmiş müdahalenin gerekliliği ortaya çıkmış, fiziksel dünyada yapılması gereken müdahalelerin temel hak ve özgürlükler karşısında kanunlarca sınırlandırılması durumu, internet üzerinde uygulanacak her türlü müdahale için de geçerli olduğu savunulmuştur. Bu kapsamda devletler tarafından yapılacak olan keyfi müdahalelerin, insan haklarının ihlal edilmesine yol açacağı da bilinmektedir.

1.4. İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

İnternete erişim eylemi, internete erişim hakkının maddi unsurunu oluşturmaktadır. Bu hakkın öznesi ise kişilerdir. İnternete erişim, bilgisayar başta olmakla pek çok teknolojik ürün aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. İnternete erişim sayesinde kişiler, normalde ulaşamayacakları veya ulaşmaları çok güç olan bilgilere ulaşabilmekte, onlardan yararlanabilmekte ve kendi bilgi ve düşüncelerini tüm dünya geneline yayabilmektedirler. Bu açıdan internet, manipülasyonlara da çok açık bir alan olmakla beraber, yoğun bir veri akışına sahip olmakta, tüm insanları birbirlerine bağlayarak dünyanın küçük bir köy haline gelmesinde önemli rol oynamaktadır. Çağımızda sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla beraber internete erişimi sadece teknik bir bakış açısıyla düşünölemeyecek duruma gelmiştir. Bu doğrultuda AIHM de interneti bir kitle iletişim aracı olarak kabul ederken, internete erişimi de ifade özgürlüğü kapsamında korumaktadır.

İnternete erişim hakkının keyfi olarak engellemesinin, ifade özgürlüğüne aykırı olduğu bilindiğı gibi, bilgi alma hakkına da aykırılık oluşturduğu

bilinmektedir.⁷⁸ Bu gibi durumlarda, internete erişim hakkının yanı sıra, bu hakka ilişkin diğer haklardan da söz etmek gerekmektedir. Eylemin, özgür bir biçimde gerçekleştirebilmesi adına, bahsedilen hak ve özgürlüklerin sağlanması önemlidir. Bu şekilde bir yaklaşım kabul edilmeden internete erişimin temini, çok belirli ve sınırlı seviyede olabilmektedir.

İnternetin gün geçtikçe günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğu görülmektedir. İnternete erişim hakkının birçok hakkın etkin kullanımında bir ön şart olması nedeni ile, yasal olarak tanınmasına ihtiyaç olan temel bir hak olduğu düşüncesi de zamanla ortaya çıkmaktadır. İnternete erişimin kendi başına bir hak olmasının gerekliliğine ilişkin fikir ayrılıklarını ve tartışmaları da beraberinde getirdiği bilinmektedir. “Geniş bant hakkı”, “bağlantı hakkı” benzeri kavramlarla da açıklanan internete erişim hakkı, internet kullanımının artmaya başladığı ilk günlerden bugüne dek tartışılmaktadır. İnternete erişim, ülkeler arasında önemli farklılıklar ortaya koyabildiği gibi ulusal sınırlar kapsamında da farklılaşabilmektedir.

İnternete erişim hakkı, üç düşünce üzerinden tartışılmaktadır. Bunlardan ilki, internete erişimi bir insan hakkı olarak kabul eden görüş, ikincisi internete erişim hakkının bir medeni hak olduğu konusu üzerinde dururken, üçüncüsü ise internetin bir teknoloji aracı olduğu ve bir insan hakkı olmadığı ile ilgili görüştür. İnternete erişimi hakkında 2010’da BBC tarafından 26 ülkede 27 bin katılımcıyla yapılan anketin sonuçlarına göre her beş kişiden dördü internete erişimi elektrik ve su gibi temel bir hak şeklinde tanımladığını belirtmiştir. Anket sonuçlarına bakıldığında Avrupa’da en yüksek internet kullanımı oranına sahip ülke %90 oranla Türkiye olmuştur. Dünyada en yaygın internet kullanımına sahip ülke olan Güney Kore’de toplumun %96’sı internete erişimi bir insan hakkı olarak ifade etmektedir. İnternete erişimini resmi bir şekilde bir insan hakkı olarak tanımlayarak kabul eden ilk ülke ise Estonya’dır. Buna ek olarak Fransa Anayasa Konseyi’nin 2009’da aldığı bir kararda ifade özgürlüğünün internete erişimi hakkını da kapsadığı belirtilmiştir⁷⁹.

⁷⁸ Z. Emre Kurt, **Ucuz, Sansürlü ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı**, Ankara Barosu Dergisi, Ankara, 2015, s.288.

⁷⁹ Fransız Anayasa Konseyi 10.06.2009 tarihli kararı <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/2009/2009580DC.html>, (03.07.2022).

İnternete erişimin ya da internetin bir insan hakkı olma durumuna ilişkin tartışma, aslında BM İnsan Hakları Konseyinin 2012 senesinde A/HRC/20/L.13 sayılı kararı ardından gündeme gelmiştir.⁸⁰ Bu kararda, insanların çevrimdışıyken bile belirli haklara sahip oldukları vurgulanmış, bilhassa da insanların ifade özgürlüğü vurgulanmıştır. Yine üye olan ülkelere, internete erişim adına ihtiyaç duyulan sistemin oluşturulması ve geliştirilmesi adına gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu kararlar beraber, internete erişimin bir insan hakkı olarak kabul edildiği ifade edilebilmektedir.⁸¹ Kararda internetin bir insan hakkı olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş olmasa da, karara dayanarak hazırlanmış olan raporun yazarı olan L. Rue'nin bir imayla hareket ettiği ve çoğu kişinin de böyle bir neticeye vardığı ifade edilebilmektedir⁸².

Günümüzde yapılan araştırmalar, internete erişemeyenler ve erişenler arasında sosyo-ekonomik ayrımın gitgide büyüdüğü ortaya koymaktadır⁸³. Alvin Toffler yazılarında toplumu üç dalgaya ayırmaktadır; tarım, endüstri ve şu an hala yaşamakta olduğumuz bilişim toplumuna geçiş süreci. Bilişim toplumuna geçiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde çeşitli şartlar altında yaşamakta olan farklı toplumlarda paralel olarak gerçekleşmemekte, bahsedilen üç dalganın etkileri her toplum için çeşitli hızlarda ilerlemektedir. Dünyanın pek çok bölgesinin ikinci dalgayı tamamlamasının yanında, üçüncü dalgaya geçen ülkeler arasındaki oluşan fark her geçen gün büyümektedir. Gelişmekte olan ülkelerin bilgi toplumuna geçiş yoluyla ekonomik kalkınmanın önünde duran engelleri aşmaları için internete erişimi çok önemli olsa da dünyadaki internete erişim eşitsizliği durumu her geçen gün artmaktadır.

İnternete erişenler ile erişemeyenler arasında giderek büyüyen sosyo-ekonomik eşitsizlikler, “dijital uçurum” ve “dijital bölünme” gibi terimlerle ifade edilebilmektedir. İnternete erişimi olanlar arasında da bir ayrım vardır; Marc Prensky, teknolojinin içinde doğup büyüyen insanların ana dilinin artık teknoloji

⁸⁰ BM İnsan Hakları Konseyi <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G12/147/10/PDF/G1214710.pdf?OpenElement>, (02.07.2022).

⁸¹ Hatipoğlu Aydın, S. 142.

⁸² Kay Mathiesen, **The Human Right to Internet Access: A Philosophical Defense**, International Review of Information Ethics, Cilt:18, Sayı:12, 2012.

⁸³ Sedef Sezgin, Mehmet Fırat, **Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitime Geçiş Ve Dijital İlerlemek**, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, Cilt: 6, Sayı:4, 2020, s.46.

olduğu bu teknoloji çağında, daha sonra ustalaşanlar ve teknoloji içinde doğup büyüyenler arasında “dijital yerliler” ve “dijital göçmenler” gibi ayırım yapmıştır⁸⁴.

İnternete erişiminin insan hakları sınıfına dâhil edilmesi fikrine karşı da fikirler de bulunmaktadır. TCP/IP Protokolünün geliştiricilerinden olan ve internetin öncüsü olarak bilinen Vinton Cerf, New York Times'a “İnternet Erişimi Bir İnsan Hakkı Değildir” başlıklı bir makale yazmıştır⁸⁵. Yazısında, interneti insan hakları kategorisine dahil etme fikrinin insan hakları çitasını ve insan hakları değerini önemli ölçüde düşüreceğini savunmaktaydı. Geçmişte, önemli birçok değer bir insan hakkı olarak tanımlanmadığına, internetin de tanımlanmaması gerektiğine ve internet teknolojisinin insan haklarının uygulanmasını garanti eden araçlardan sadece biri olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenlerle Cerf, internetin birincil insan hakkı olamayacağını, ancak yasal olarak güvence altına alınmış bir sivil hak olarak belirtilebileceğini kabul etmektedir. Cerf’in görüşlerini destek veren düşünürler arasındaki ortak kaygı, internete erişimi temel bir değer olarak benimseyerek insan haklarını savunmanın yalnızca insan hakları enflasyonu yaratmayacağı, aynı zamanda mevcut hakların değerini de azaltacağıdır⁸⁶.

İnternetin bir diğer önemli isimlerinden ve Dünya Çapında Ağ (World Wide Web (www))’ın kurucusu Tim Berners-Lee, “İnternete Erişim Bir İnsan Hakkıdır” isimli makalesinde, Cerf’in görüşlerinin aksine internete erişimin bir insan hakkı olduğunu vurgulamaktadır⁸⁷. Berners-Lee internete erişimin temel hakların etkin kullanılması için bir zorunluluk olduğunu öne sürerken, özellikle internetin sadece teknik bir cihaz olarak görülmesine karşı çıkmış, internetsiz yapabileceklerimizin sınırlılığından bahsetmiş ve internetin sağlıktan ticarete birçok alanı içeren bir bütün olduğunu vurgulamıştır.

İnternete erişim hakkının insan hakları çerçevesinde uygulanması, yetersiz internete erişimini düzeltebilir ve yoksun gruplar için daha fazla eşitlik sağlayabilmektedir. İnternete erişimi sosyoekonomik seçkinler arasında yoğunlaşırken dezavantajlı gruplar, özellikle uzak veya kırsal alanlardaki azınlık

⁸⁴ Marc Prensky, **Digital Natives, Digital Immigrants**, MCB University Press, Cilt: 9, Sayı: 5, 2001.

⁸⁵ Vinton Cerf, Internet Access is not a Human Right, Ny Times, 2012, <https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html>, (15.06.2022).

⁸⁶ P.J.A. de Hert, Dariuesz Kloza, **Internet (access) as a new fundamental right. Inflating the current rights framework?**, European Journal of Law and Technology, Cilt:3, Sayı:3, 2012.

⁸⁷ Tim Berners-Lee, **Internet Access is a Human Right**, 2012, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.360.461>, (03.07.2022).

grupları, önemli engellerle karşı karşıyadır. Örneğin engelliler ve yaşlılar, görme veya işitme bozuklukları, bilişsel zorluklar ve el becerisi sorunları yaşamaktadırlar. Ek engeller arasında gelir, altyapı, maliyet, ucuz veya güvenilir elektrik, eğitim, teknik uzmanlık ve bilgisayar okuryazarlığı bulunmaktadır. İnternete erişimi, tüm yoksun gruplara fayda sağlayabilmektedir. Devletler, kişilerin internete erişebilmeleri için engelleri ortadan kaldırmalıdır.

İnternete erişim, günümüzde teknik altyapı mevcut olsa bile belirli bir ücret karşılığında telefon, tablet ve bilgisayar gibi teknik cihazlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik imkanları olmayan insanlar, internete erişememekte ya da sınırlı olarak erişebilmektedir. Bu nedenle de dolaylı olarak birçok haktan da mahrum bırakılmaktadırlar. Uluslararası hukuk belgelerinde internete erişim hakkı, devletler için olumlu yükümlülükler oluşturan bağlayıcı bir hukuk normu değildir⁸⁸. BM, devletlerin internete erişimi sağlama yükümlülüğünü, uluslararası hukukta bağlayıcı olmamakla birlikte kendi iç hukukunda yaptıkları düzenlemelerle tanımlayabileceklerini ifade etmektedir.

İnsan hakları savunucuları ancak son zamanlarda dikkatlerini internete çevirmiş, internete erişiminin bir insan hakkı olup olmadığı sorusunu sormaya başlamışlardır⁸⁹. Mevcut insan hakları sözleşmelerinin hiçbirinin kendi başına bir internete erişimi hakkı tasarlamadığı kabul edilmelidir. Bununla birlikte, internete erişimi, BM İnsan Hakları Komitelerinden çıkan taraf devlet raporlarında, sonuç gözlemlerinde ve genel yorumlarda rutin olarak yer almaktadır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 7 Kasım 2007 tarihli Tavsiye Kararı'nda internetin bir taraftan bazı insan haklarının ve temel özgürlüklerin kullanılmasını önemli ölçüde artırabildiği gibi, diğer taraftan bu hakları ve bunlara benzer başka hakları olumsuz şekilde de etkileyebildiğini kaydetmiştir⁹⁰.

BM İnsan Hakları Konseyi Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkının Korunması ve Desteklenmesi'ne ilişkin Özel Raportörü'nün 16 Mayıs 2011 tarihli raporunda, "İnternetin benzersiz özellikleri nedeniyle, geleneksel medya için meşru ve orantılı

⁸⁸ Aliyev, s.184

⁸⁹ James Harkin, **Is Access to the Internet Now a Human Right?**, The Sunday Times, London, 2009, <https://www.thetimes.co.uk/article/is-access-to-the-internet-now-a-human-right-p5llqkqrmzd>, (03.07.2022).

⁹⁰ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 7 Kasım 2007 tarihli ve CM/Rec(2007)16 sayılı Tavsiye Kararı, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805d4a39, (07.11.2022).

olarak değerlendirilebilecek düzenlemelerin ve sınırlamaların internet için genellikle meşru ve orantılı olmadığı” vurgulanmıştır⁹¹.

16 Nisan 2014 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, kişilerin internette sahip oldukları hakların kapsamı, bu hakların kullanımı ve çözüm yolları hakkında bilgi sağlamak amacıyla “İnternet Kullanıcıları için İnsan Hakları Rehberi” başlıklı Tavsiye Kararı yayınlamıştır⁹². Bu karar, kişilerin sahip oldukları haklara ilişkin internet ortamında yaşanacak bir ihlal durumunda, kişilerin başvurabilecekleri mercilerin tanıtılmasını içermektedir. Tavsiye Kararda, internet kullanıcılarının çevrimdışı olarak yararlandığı temel hak ve özgürlüklerin, çevrimiçi ortamda da eşit olarak geçerli olduğunu belirtmektedir. Tavsiye Kararda özellikle, Taraf devletlerin AIHS'nin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alma yükümlülüklerinin, internet kullanımını da içerdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca kararda, İnternet'in kamu hizmeti değeri olduğu, insanların ve birçok topluluğun faaliyetlerini sürdürebilmesi için internete erişimi olması gerektiği ifade edilmektedir⁹³.

İnternete erişim hakkı, başta çevrim içi ifade özgürlüğü olmak üzere birçok haktan yararlanmanın ön koşulu olarak bilinmektedir. İnternetin insan haklarındaki rolü, teknik altyapının devlet ve vatandaşlar tarafından sağlanmasıyla sınırlı değildir. Aliyev'e göre, internete erişim hakkından bahsederken, devletlerin olumsuz yükümlülüklerinin yanı sıra olumlu yükümlülükleri de dikkate alınmalıdır. Çünkü çift yönlü koruma ile daha yüksek bir İnternete erişim hakkı güvenliği sağlanabilmektedir. İnternete erişim hakkı, teknik altyapının oluşturulması ve internet hizmetlerinin herkes için sağlanması gibi devletlere pozitif bir yükümlülük getirmektedir; filtreleme, sansür, erişim, kısıtlama gibi çeşitli metotlarla erişimi engellemek de bu yükümlülükler arasında ortaya çıkmaktadır⁹⁴.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. Maddesi: “Her türlü bilgi ve fikri kendi seçeceği diğer iletişim araçlarıyla arama, alma ve iletme özgürlüğünü içerir,” şeklinde olup bu madde kapsamında temel iletişim aracı olan

⁹¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi A/HRC/17/27 Raporu, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/132/01/PDF/G1113201.pdf?OpenElement>, (07.11.2022).

⁹² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi, 2014, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804d7bf3>, (03.07.2022).

⁹³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi.

⁹⁴ Cabir Aliyev, Çevrimiçi İfade Özgürlüğü, Liberta Yayınları, İstanbul, 2018, s. 182-185.

internete erişim hakkının sözleşmeler alanında korunduğunu söylenebilecektir. AİHM, değişen koşullar ve teknolojik gelişmeler karşısında insan haklarının sürekli bir dinamizm içinde olduğunu birçok kararında belirtmiştir.

2003 yılında gerçekleşen Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi, internetin olanak tanıdığı imkanlardan herkesin yararlanabilmesi adına toplanmış ve bu zirveye 175 ülke katılım göstermiştir. Zirvede, her kesimin bilgiye erişebildiği, üretebildiği ve paylaşabildiği insancıl, kapsayıcı, kalkınma odaklı bir bilgi toplumu oluşturmak için birlikte çalışma arzusuyla İlkeler ve Eylem Planı'nı oluşturulmuştur⁹⁵. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ilkelerine uygun olarak kişilerin, toplulukların ve ulusların sürdürülebilir kalkınmasının ve yaşamlarının ancak bilgi toplumu ile sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bilgi toplumunun kurulmasında temel olan iletişim süreçlerine herkesin katılması ve hiç kimsenin bilgi toplumunun olanaklarından mahrum bırakılmaması gerektiği tespit edilmiştir.

İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu tarafınca oluşturulan internette insan haklarının uygulanmasını ve geliştirilmesini amaçlayan İnsan Hakları ve İlkeler Şartı bulunmaktadır⁹⁶. Bu Şart internete erişimin; ifade özgürlüğü, eğitim hakkı, çalışma hakkı gibi temel insan haklarının gerçekleşmesi için bir zorunluluk haline geldiği belirtilmekte, internetin, insan hakları ve internet haklarından tam anlamıyla yararlanılabilmesi için zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Şartta yer alan maddelerde internete erişim hakkının kapsamı belirtilmiştir. Şarta göre internete erişim “hizmet kalitesi, sistem ve yazılımlarda seçim özgürlüğü, dijital ortama garantili entegrasyon, ağ tarafsızlığı ve ağ eşitliği” hususlarını içermelidir. Şart ayrıca internete erişiminin kısıtlanmasının, ulusal güvenliği ve başkalarının hak ve özgürlüklerini tehlikeye atmamak kaydıyla, devletlerin internete erişimi kısıtlayabileceklerini de belirtmektedir⁹⁷.

Birleşmiş Milletler, İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı'na ek olarak internette ifade özgürlüğünü vurgulayan ve internete erişimi temel bir hak sayan farklı belgeler de bulunmaktadır. Örnek olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi

⁹⁵ Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi, İlkeler ve Eylem Planı, 2003, https://www.itu.int/net/wsis/documents/doc_multi.asp?lang=en&id=1161|1160, (03.07.2022).

⁹⁶ İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu, İnsan Hakları ve İlkeler Şartı, https://drive.google.com/file/d/1MKByykdwe1Om1y_J6vXWVyIkZ6kSAII9/view, (07.11.2022).

⁹⁷ İnternet Hak ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu, **IRPC Annual Report 2019**, <https://internetrightsandprinciples.org/irpc-annual-report-2019/>, (03.05.2022).

tarafından 2003 senesinde kabul edilen İnternette İletişim Özgürlüğü Bildirisi kapsamında devletlerin internete erişimi sağlamaları, internete yapılan müdahalelerin en düşük seviyede tutulması ve internete erişimin sınırlandırılmaması gerektiği ifade edilmiştir⁹⁸. Kiev’de 2005 yılında yapılan Kitle İletişim Politikası 7. Avrupa Bakanlar Konferansı’nda kabul edilmiş olan Siyasi Bildiri’nin içeriğinde de ifade ve iletişim özgürlüklerinin kitle iletişim araçlarının tümünde temel olarak alınması gerekliliği belirtilmiştir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 2005’te kabul ettiği internet ve bilgisayar odağındaki iletişim içerikli bilgi toplumundaki temel insan hakları ile hukukun üstünlüğü bildirisinin doğrultusunda; insan hakları, iletişim özgürlüğü, hukukun evrensel ilkeleri gibi çeşitli değerlerin internet ortamına da taşınmasının bir gereklilik haline geldiği ifade edilmiştir. Ek olarak sınırlandırma açısından AİHS’in 10. maddesindeki ifade ve iletişim özgürlüklerinin sınırlandırılma nedenlerinin temel alınacağı belirtilmiştir. Bu bildirideki eylem planı incelendiğinde Avrupa Konseyi’ne üye devletler, toplumun mevcut içeriklere en geniş erişimini sağlayacak teknik standartları teşvik etmeli ve sunabilmelidir⁹⁹.

BM Bin Yıl Bildirgesi ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin faydalarının herkese açık olmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bildirgeye göre bilgi toplumunda kişiler, “sınırlar ne olursa olsun, herhangi bir medya aracılığıyla bilgi ve fikirleri arayabilir, alabilir ve iletebilir”. Uygun bir maliyetle bilgi ve iletişim teknolojilerine evrensel erişim, Bildirge kapsamındaki politika hedeflerinden biridir.¹⁰⁰ Devletler ayrıca “herkesin bilgi ve bilgiyi yaratabileceği, erişebileceği, kullanabileceği ve paylaşabileceği, insan merkezli, kapsayıcı ve kalkınma odaklı bir Bilgi Toplumu inşa etme taahhütlerini” de bu bildirge sonrası ilan etmişlerdir.

Avrupa Konseyi yaptığı konferanslarla, üye devletleri, kendi iç hukuklarında, evrensel internete erişimi hedefini tanımasını sağlamaya çağırmıştır. Bu hedef, kullanıcıların ister kendi seçtikleri internet tabanlı içeriğe isterlerse de internet

⁹⁸ Artun Avcı, Türkiye’de İnternet ve İfade Özgürlüğü, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.262-264.

⁹⁹ Ayça Ece Zarifoğlu, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda İnternet Özgürlüğü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 82

¹⁰⁰ Birleşmiş Milletler Bin Yıl Bildirgesi, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2017/06/sustainable-development-goal-9-investing-in-ict-access-and-quality-education-to-promote-lasting-peace/>, (01.07.2022).

tabanlı uygulamalara veya hizmetlere mümkün olan en yüksek erişimden yararlanmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

İnternetin insan haklarını geliştirmek için bir araç olabileceği fikri, Gelişmiş Sekizli Grup (G8) tarafından benimsenmiş, G8 Devletleri, kişisel düşünce, ifade, bilgi ve örgütlenme özgürlüklerinin başka yerlerde olduğu gibi internette de korunması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, G8 Devletleri tarafından keyfi veya ayırım gözetmeyen sansür ve internete erişimini kısıtlama uygulamalarının uluslararası hukuka aykırı olduğu değerlendirilmiştir.

AİHM Ahmet Yıldırım v Türkiye kararında, internete erişimi için düşünülen kısıtlamaların, ifade özgürlüğüne engel olduğu ele alınmıştır. AİHM, sitenin genel olarak kısıtlanmasının internet kullanıcılarının haklarını ciddi şekilde etkileyeceğini ve hakimlerin bunu dikkate alması gerektiğini belirtmiştir. AİHM bu kararda ayrıca, interneti bilgi edinme hakkının ve ifade özgürlüğünün kullanılmasında baskın bir araç olarak nitelendirilmiştir¹⁰¹. AİHM'nin bu kararı internete erişimi adına oldukça önem taşımaktadır. İnternete erişim hakkı başlı başına bir hak olarak görülme de ifade özgürlüğü kapsamında korunan bir hak olduğu ifade edilebilmektedir.

Özetle internete erişim hakkının uluslararası hukuka göre tesis edilmesi zordur. Uluslararası politika beyanları, kendi başına böyle bir hakkı ilan etmekte yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, evrensel internete erişim için acil bir destek ve planlama gerekmektedir. Bununla birlikte, çok az sayıda devlet, internete erişimini zorunlu kılan yasalar çıkarmıştır. İnternete erişim hakkı, olumlu bir hak olarak nitelendirilecek olsaydı, hükümetler tüm vatandaşların internete veya belirli bir tür erişime sahip olmalarını sağlamak için pozitif bir yükümlülüğe tabi olacaklardı. Bu yükümlülükler de örneğin internet bağlantısı, kaynak taahhütleri ve muhtemelen özel sektör katılımı için gerekli altyapıyı gerektirecektir. Alternatif olarak, internete erişimi yalnızca olumsuz bir hak olsaydı, devletlerin bir kişinin internete bağlanma ve herhangi bir materyale erişme becerisine müdahale etmesi yasaklanacaktı. Ancak, devlet uygulaması ile internete erişimi engellemeyi, filtreleme mekanizmalarını dayatmayı ve içeriği kontrol etmeyi içerecektir.

¹⁰¹ AİHM Ahmet Yıldırım ve Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001115705>, (03.07.2022).

Yukarıda açıklanan bilgi ve belgelerden de görüldüğü üzere, uluslararası kapsamda kurum ve kuruluşlar, internete erişim hakkının var olduğunu ve bu hakkın kısıtlanabilmesi için devletlerin temel hak ve özgürlükleri kısıtlarken dikkate aldığı hususların internete erişim hakkı için de dikkate alınması gerektiğini hem yazılı belgelerle hem de mahkeme kararlarıyla açıkça belirtmektedirler. Hazırlanan ve imzalanan uluslararası belgelerde, her ne kadar genel tanımlar ve sınırlamalar yer alsa da, bu belgelerde devletlere kendi iç hukuklarında gerekli düzenlemeleri yapmaları için sadece tavsiyeler verildiği görülmektedir. Bu kapsamda internete erişim hakkının tüm devletlerce kapsamlı bir şekilde tanınabilmesi için yaptırıma tabi belgeler, sözleşmeler devletlerin temsilcileri ile birlikte hazırlanarak imzalanmalı ve devletlerin iç hukukunda yürürlüğe girmelidir.

1.4.1. İnternette Anonim İfade Hakkı

İnternetteki her hareketin elektronik bir iz bıraktığı bilinmektedir. Bu elektronik izlerin yok edilerek kişilerin kimliklerinin tespit edilmesinin zorluğu, internetteki anonimlik kavramı olarak ortaya çıkmaktadır¹⁰². Anonimliğin, siyasi tartışmalarda daha fazla açıklığı ve özgürlüğü teşvik ettiği ve bu nedenden dolayı da korunması gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır. Ancak, internette tam anonimliğin çok zor olduğu ve insanların çabasını gerektirdiği bilinen bir gerçektir bu sebeple de internet politikalarında anonimlik temel bir insan hakkı olarak görülmeli, kanunlarla güvence altına alınmalı ve bir öncelik olmalıdır.

BM öncülüğünde kurulan İnternet Yönetişim Forumu'nun oluşturduğu İnsan Hakları ve İnternet İlkeleri Şartı'nda yer alan “anonimlik” kavramı; internette gizlilik ilkesine tabidir. Bu kavrama göre; herkesin internette anonim olarak iletişim kurma hakkı vardır. Güvenli, gizli ve anonim iletişim kurmak adına da herkesin şifreleme teknolojisi kullanımı hakkı olmalıdır.

İnternet kullanıcılarının, internet ortamında genellikle takma adlarla paylaşımda bulundukları görülmekte olup, kullanıcılara daha çok özgürlük verdiği ve daha az sorumluluk yüklediği için kullanıcılar tarafından anonimliğin tercih edildiği görülmektedir. Bu bağlamda internet ortamında anonimliğin, daha doğrusu

¹⁰² European Digital Rights, 2013, <https://edri.org/wp-content/uploads/2020/10/NetNBooklet2020.pdf>, (03.07.2022).

anonimlik hakkının ifade özgürlüğünün bir parçası olduğu bilinmektedir. Nitekim BM Özel Raportörü David Kaye'nin, 2015 senesinde BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu raporunda; internette anonimliğin insanlara gerçek kimliklerini kullanmaktan ziyade düşüncelerini ifade edebilecekleri özgür bir alan verdiğini iddia etmiştir¹⁰³. Yine aynı raporda Kaye; dijital dönemde ifade özgürlüğünün yetkin bir şekilde kullanımı adına anonimliğin hayati önem taşıdığına dikkat çekerek, devletlerin insanların düşünce ve ifade özgürlüğünün bir parçası olarak anonimlik haklarını koruması ve geliştirmesi gerektiğini yinelemiştir. Bu bağlamda, AIHM de internette anonim olarak fikir beyanının da ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Delphi Estonya kararında AIHM; internet kullanıcılarının ifade özgürlüğü haklarını kullanırken kimliklerinin açıklanmamasının önemine dikkat çekerek, çevrimiçi anonimliğin, misilleme veya istenmeyen tepkilerden kaçınmanın bir yolu olduğunu ifade etmiştir. Bu karar ile birlikte, anonimlik internette özgür düşünce ve bilgi akışını teşvik etme gücüne sahip olmuştur.

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi'nde anonimlik "...bir rumuz kullanarak internet üzerinden kimliğinizi açıklamamayı seçebilirsiniz. Bununla birlikte, ulusal makamların kimliğinizin açığa çıkmasına yol açabilecek tedbirler alabileceğini de bilmelisiniz," şeklinde açıklanmış ve ulusal makamların anonimlik için gerekli önlemleri alması gerektiği belirtilmiştir¹⁰⁴.

Gerçekten de anonim ifade özgürlüğünün çevrimiçi kamusal tartışmalar için daha az hiyerarşik ve daha az ayrımcı bir ortam sağladığı, toplumsal ilerlemeye katkıda bulunduğu söylenebilmektedir. İnsanların çevrimiçi ortamda birbirlerinin yaş, din, dil, ırk, cinsiyet gibi özelliklerini bilmeden kamusal bir tartışmaya katıldıklarında, birbirlerinin kimliklerinden etkilenmeden düşüncelerini daha özgürce ifade edebildikleri görülmüştür¹⁰⁵.

¹⁰³ David Kaye, **Report On Encryption, Anonymity, And The Human Rights Framework**, 2015, <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-encryption-anonymity-and-human-rights-framework>, (03.07.2022).

¹⁰⁴ Avrupa Konseyi, İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi, <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/internet-kullanicilari-icin-insan-haklari-rehberi.pdf>, (11.11.2022).

¹⁰⁵ Aliyev, s. 184

Anonimlik ve bu durumun ifade özgürlüğüyle doğrudan ilişkili olması durumu tartışıldığında, aslında anonimlik tartışmasının kısıtlı bir çerçevede yapıldığı da gözetilmelidir. Günümüzde anonimlik tartışması, “takma adlar” kullanmak veya anonim olarak içerik oluşturmak açısından değerlendirilmektedir. Ancak, bir kişi sadece bir takma ad kullanarak internette anonim kalamamaktadır. İnternette tamamen anonim olabilmek için teknik olanakların da sağlanması gerekmektedir. Bunu yaparken, kişilerin kimliklerine ve IP adreslerine bağlanabilecek bilgilerinin izlenmesine izin verilmemeli, bu kimlikle hiçbir şekilde ilişki kurulmamalı ve şifrelenmemiş bağlantılar veya ağlar kullanılmamalıdır. Çünkü, bu gibi durumlar güvenlik açıkları oluşturabilmekte ve anonimliği ortadan kaldıracıdır. Örneğin, cep telefonu numarası veya gerçek adın yer aldığı e-posta adresiyle sosyal ağ sitelerine kayıt yapıldığında, kullanıcı adı anonim görünse bile anonim bir web varlığı sürdürülememektedir. Ayrıca kişilerin mesajlaştığı, etkileşimde bulunduğu diğer kişiler ve paylaştıkları konular göz önünde bulundurularak, sosyal medya uygulamalarında artık kişilerin kimliklerinin kolayca ortaya çıkarılabildiği de bilinen bir gerçektir. Ancak, ilk günlerinde internet kültürü, özellikle de forumlarda, tamamen anonimlik olmasa da takma adlara ve gizliliğe dayansa da günümüzde Facebook, LinkedIn ve benzeri hizmetler ile kendini markalaştıran kuruluşlar, bizi ve kimliklerimizi halka açık hale getirmektedir. Bu durum; internette anonim olarak fikir beyan etme hakkının ne ölçüde karşılanabilir olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

İnternette anonim olarak fikir beyan etme hakkı, ifade özgürlüğünün ve dolayısıyla AİHS'nin 10. maddesi kapsamındaki internet özgürlüğünün bir parçasıdır. İnternette anonim olarak fikir beyan etme hakkı, ancak maddenin ikinci fıkrasında belirtilen şartlar yerine getirildiği takdirde kısıtlanabilmektedir. Bu şartlar; demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için yasayla sınırlandırılmanın yapılmasıdır. Ancak, devletler kamu güvenliği gibi nedenlerle çevrimiçi anonimlik hakkını sınırlamakta, anonim kullanıcılar çevrimiçi söylediklerinden dolayı cezalandırılmaktadır.

İnternet özgürlüğünün tam anlamıyla sağlanabilmesi için, anonim ifade hakkı korunmalı ve geliştirilmelidir. Bu kapsamda anonim ifade hakkının bulunmadığı internet ortamında ifade özgürlüğünden söz edilemeyeceği gibi, kullanıcılarda anonim olamamaktan kaynaklı oluşan baskı nedeniyle de internete erişim hakkının dolaylı olarak kısıtlandığı da söylenebilecektir.

1.4.2. İnternette Bilginin İfşası Hakkı

Çevrimiçi ifade özgürlüğü hakkı kapsamına giren konulardan biri de yasa dışı faaliyetlerin çevrimiçi ortamda ifşa edilmesi ve yasal olarak ifşa edenlerin korunmasının gereksinimidir. Bu bağlamda ihbarcı kelimesi, bir kuruluştaki meydana gelen hukuka aykırı iş ve işlemleri kamuoyu ile paylaşan kişiler için kullanılmaktadır. Bu kavram öncelikle iş kanununda işçiler tarafından suistimal ve suistimalin bir bildirimi olarak kullanılsa da E. Snowden ve WikiLeaks gibi geniş çaplı ifşa vakasının ardından ihbarın artık bir istihdam sorunu olmadığını göstermektedir¹⁰⁶.

Bu terimin genel kabul görmüş bir tanımı bulunmamakla birlikte ve bilgi ifşa edenler; bir gizlilik sözleşmesini ihlal ederek, ismini ifşa ederek veya saklayarak, içeride veya dışarıda kamu yararına uygun olmayan davranışları ifşa eden bir kamu veya özel sektör çalışanı olarak tanımlanabilmektedir.

Bilginin ifşası için o bilginin kabahat olmasının koşul olmadığı şeklinde, bilginin yetkili makamlarla paylaşılması gerekmemektedir, bilgi direkt toplum ile de paylaşılabilir. Bu durum, ihbarcı (whistleblower) olarak tanımlanan kişilerin, bulundukları organizasyon yapısı içinde yanlış gördükleri şeyleri vicdanen öteki insanlarla paylaşma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Birçok ülkede ihbarcılar desteklenmekte ve bu kişiler kahraman olarak görülmektedir. Bilginin dijital yolla ifşasına bir örnek olarak Amerika’da milli güvenlik ajansı personeli E. Snowden’in 2013 senesinde gerçekleştirdiği, 1.7 milyon belgeyle tarihin en kapsamlı malumat ifşası olarak değerlendirilen olay gösterilebilmektedir.

İnternette bilginin ifşasına yönelik olarak uluslararası hukuk anlamında en kapsamlı belgenin BM özel raportörü David Kaye tarafından hazırlanan rapor olduğu

¹⁰⁶ Aliyev, s. 182-185.

söylenebilecektir. Rapor kapsamında kamu yararına olan gizli bilgilerin ifşa edilebilmesi için bu kişileri koruyabilecek bir hukuk düzeni ve siyasal kültürün olması gerektiğine atıf yapılmıştır. Raporda bilgiyi ifşa eden kişi, ifşa anında makul biçimde gerçek olduğuna inandığı, kamu menfaatine tehdit teşkil eden ve kamu menfaatine zarar verebilecek; ulusal ya da uluslararası hukuk kurallarının ihlali, görevi kötüye kullanma, israf, dolandırıcılık ya da çevreye ve halk sağlığına, toplum güvenliğine zarar verebilecek detayları ifşa eden kişi olarak tanımlanmıştır¹⁰⁷. Bu rapor kapsamında bilgiyi ifşa eden kişilerin yalnızca iş ilişkisi içinde bulunan kişiler olmayabileceği, dışarıdan bilgiye erişen kişilerin de korumadan yararlanması gerektiğine dikkat çekilmiştir¹⁰⁸. Nitekim birtakım bilgilerin acele olarak kamuoyuna duyurulması gerekebilmektedir, bu gibi durumlarda ifşa edecek kişinin, direkt toplum ile bilgiyi paylaşmasının önüne geçilmemeli, ifşa eden kişilerin aktif etkili korumadan yararlanabilmesi gerekmektedir¹⁰⁹. AİHM ise bu hususta ölçülülük ilkesi uyarınca değerlendirme yapmaktadır. AİHM'e göre zorunlu olmadıkça bilgi kamuoyuna duyurulmamalı, zorunluluk ortaya çıktığında ise en son detayları kamuoyuna duyurma daha doğru bir adım olacaktır. Bilgiyi ifşa eden kişiler en önce kurum içi ya da kurum dışı kontrol mekanizmalarına başvuruda bulunmalıdır.

İnternete erişim hakkının, internette bilginin ifşası hakkı ile bağlantısına bakıldığında, bilgiyi ifşa eden kişilerin günümüz çağında bu bilginin ifşası için internet ortamını kullanacağı bir esastır. Bilgiyi ifşa eden kişilerin internete erişimi tam olarak kullanabilmesi, internete erişim hakkının kısıtlanmasında uluslararası belgelerce belirlenmiş şartlar dışında bu kişilere ya da tüm topluma sınırlamalar uygulanmaması gerekmektedir. Devletleri yakından ilgilendiren kapsamlı bilgi ve belgelerin ifşa edilmesi durumunda, devletin bu ifşayı önlemek amacıyla orantısız sınırlama yollarına başvurduğu görülmektedir. Bu kapsamda uluslararası düzeyde ile bilgi ifşası ve bilginin ifşası durumunda internete erişim konuları tartışılmalı ve uluslararası sözleşmeler ile hem internette bilginin ifşası hem de internete erişim hakkı bağlantılı şekilde korunmalıdır.

¹⁰⁷ David Kaye, **Report Of The Special Rapporteur On The Promotion And Protection Of The Right To Freedom Of Opinion And Expression**, 2015, <https://digitallibrary.un.org/record/805706?ln=en>, (04.06.2022).

¹⁰⁸ Kaye, s. 13.

¹⁰⁹ Kaye, s. 13

1.5. İNTERNETE ERİŞİMİNİN ENGELLENMESİ

İnternet ortamındaki sosyal ilişkiler daha karmaşık hale geldikçe, devletlerin internet ortamında düzenlemeler yaparak yetkilerini arttırma eğiliminde oldukları görülmektedir. K.U. v. Finlandiya kararında AİHM, AİHS uyarınca devletlerin kendi yetki alanlarındaki kişilere karşı, insan haklarını koruma yükümlülüğü olduğunu ve bu yükümlülüğün hem çevrimiçi hem de çevrimdışı olarak geçerli olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰

İnternete erişim, internette ifade özgürlüğü hakkının kullanılması için bir ön koşuldur. İnternete erişiminin iki boyutlu olduğu bilinmektedir. İnternetteki içeriğe erişimin engellenmesi ile internete erişimin tamamen engellenmesi farklı kavramlardır. İnterneti kullanmanın ön koşulu internete erişim olup, ardından içeriğe erişim ve filtrelenmemiş erişim olduğu bilinmektedir. Farklı kişi ve kurumlar, farklı amaçlarla internete erişimi engelleyebilmektedir. Devletler ayrıca sakıncalı gördükleri içeriğe erişimi engellemek için önlemler almaktadırlar. Devletler tarafından uygulanan erişim engellemeleri için güvenlik politikası, sosyal ve politik konular neden gösterilmektedir.

İnternete erişiminin engellenmesi ile ilgili olarak, erişim engelleme yöntemleri sosyolojik yapılar, devlet politikaları, suç politikaları gibi nedenlerle ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ayrıca ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konusundaki hassasiyetleri, engellenmesine karar verilen, yani sakıncalı ve zararlı kabul edilen içerikler açısından önemli bir ayrım oluşturmaktadır.

İnternete erişimini engellemenin birkaç yöntemi bulunmaktadır. Bazı ülkeler internet sitesinin tamamen kaldırılmasını tercih ederken, bazıları da internet servis sağlayıcılarının siteye erişimi engellemesini tercih etmektedirler. İnternete erişiminin engellenmesi alanında alınan bir kararla sadece bir sitenin kapatılması değil, aynı zamanda internet içeriklerini filtreleme sistemi de uygulanmaktadır.

Türkiye'de filtreleme işlemi, Güvenli İnternet Yönergesi kapsamında “sosyal filtreleme” olarak adlandırılabilmektedir. İçerik filtreleme genellikle 5651 sayılı Kanunun 8, 8A, 9 ve 9A maddelerinde sayılan hallerle ilgili olarak yapılmakta ve

¹¹⁰ AİHM K.U v Finlandiya kararı, 2009, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-89964%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-89964%22]}), (03.07.2022).

Kanunun genel mantığına paralel olarak, aileyi ve çocukları korumayı amaçlamaktadır.

İnternete erişiminin engellenmesi, belirli içerikleri içeren web sitelerine erişimin bir engelleme yöntemi kullanılarak otomatik olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu tür internete erişim engelleme uygulamalarına, çocuk pornografilerinin yer aldığı web sitelerine erişimin engellenmesi örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca internete erişimi engellemenin farklı teknik yöntemleri de bulunmaktadır. Bu yöntemler; Nesne tabanlı (URL) erişim engelleme, IP erişim engelleme, DNS (alan adı) üzerinden erişim engelleme, port üzerinden erişim engelleme sayılabilmektedir.

Türkiye'de internete erişimin engellenmesi, alan adı ve IP tabanlı engelleme şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemlere ek olarak yapılan değişiklikler sonucunda 5651 sayılı Kanun'un 9 ve 9/A maddeleri kapsamında URL tabanlı engelleme de yapılabilecektir. Alan adı engelleme yönteminin kullanılması durumunda, web sitesi adı bloke edilmekte ve bu web sitesi içerisindeki yer alan diğer URL adresleri de engellenmekte, bu nedenle de alan adı engelleme yöntemi zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. URL tabanlı engellemede, alan adı içerisinde farklı bir URL'ye sahip içerik engellenmekte olup, alan adı içerisindeki farklı URL'lere sahip içeriklere erişim devam etmektedir. Alan adı engelleme, aynı işyerinde birçok mağazaya girişin yasaklanması olarak tanımlanırken, URL tabanlı engelleme aynı işyerinde bulunan birçok mağazadan sadece birine girişin yasaklanması olarak tanımlanabilecektir. IP tabanlı engellemede ise, belirli bir IP adresine sahip bilgisayarlardan gelen istekler engellenmekte ve bu yöntem genellikle belli bir coğrafi alana veya belirli bir coğrafi alandan erişimi kısıtlamak için kullanılmaktadır. Ayrıca engellenen IP numarasına ulaşan tüm istekler, IP numara engelleme sisteminde çöp kutusuna atıldığından, engellenen web sitesine erişmek isteyen kişilerin ekranlarında "Bu siteye erişim engellendi." uyarısının çıktığı da bilinmektedir. Dolayısıyla ilgili IP içerisinde birden fazla içerik varsa buna erişim de yasaklanmaktadır.

Kullanılan her tüm yöntemler, erişim engelleme açısından sınırlı bir çerçeve sağlamadıkları için sorunlu olarak nitelendirilmektedir. URL tabanlı erişimi engellemek ciddi bir çalışma gerektirdiği için bu yöntemle erişimin engellenmesi için

web sitesinin tam olarak taranması ve yasa dışı içeriğin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu nedenle URL tabanlı erişim engelleme yönteminin hukuken daha sağlıklı olduğu ifade edilebilmektedir. Ancak erişiminin engellenmesinin nihai bir çözüm olmadığı ve engelleri aşmak için çeşitli teknik yöntemlerin kullanıldığı da bilinmektedir.

ABAD'ın internete erişimi konusunda Scarlet Extended SA v SABAM davasında¹¹¹; Scarlet Extended abonelerinin, SABAM'ın telif haklarına sahip olduğu eserleri indirmesi nedeniyle SABAM tarafından yapılan başvuruda, yerel mahkeme, servis sağlayıcının abonelerin bu eserleri indirmelerine imkân bırakmayacak şekilde bir filtre uygulaması yapması gerektiğine karar vermiştir. Bu karar sonrası Scarlet Extended, Adalet Divanı'na başvurmuş ve Adalet Divanı bu tarz bir filtrelemeden Scarlet Extended gibi internet servis sağlayıcılarını sorumlu kılmanın, gizlilik düzenlemelerini ve iletişimleri engelleyebileceğinden, çevrimiçi ifade özgürlüğü hakkının ihlal ettiğine karar vermiştir.

United States v American Library Association Inc kararında, Pensilvanya eyaletinde bulunan kütüphanelerdeki bilgisayarlarda kullanıcıların düzenli olarak pornografik içerikler aradığı gerekçesi ile CIPA hükümlerine göre filtreleme yapılmasına karşı açılan davada, kütüphanelerde bulunan yayınların çeşitliliklerinin sınırlandırılabileceği, kullanıcıların içeriklere ulaşmada kendilerinin karar vermesi gerektiği belirtilerek, CIPA'ya göre yapılan filtrelemenin kaldırılması gerektiği belirtilmiştir¹¹².

Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ile ilgili 13. Maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'da belirtilen sebeplerle ve ancak kanunla sınırlandırılabilirliği düzenlenmiştir. Maddede ayrıca bu sınırlamaların Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda, Anayasa Mahkemesi kararlarında ölçülülük ilkesi ile ilgili:

Amaç ve sınırlama orantısının korunmasına ilişkin ölçülülük temel ilkesinin alt esaslarını oluşturan; bir kere yasal önlemin 'sınırlama amacına' ulaşmada

¹¹¹ ABAD Scarlet Extended SA v SABAM kararı, 2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0070>, (12.11.2022).

¹¹² United States v. American Library Association, Inc., 23.06.2003, <https://www.law.cornell.edu/supct/html/02-361.ZS.html>, (03.07.2022).

elverişli olup olmadığını saptamaya yarayan elverişlilik; yine sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma yönünden zorunlu olup olmadığını arayan gereklilik-zorunluluk ve araç-amaç ilişkisinin ölçüsüz bir oranı içerip içermediği, bu yöntemle ölçüsüz bir yükümlülük getirilip getirilmediğini saptayan oranlılık esaslarıyla çelişen, çatışan kısıtlama veya sınırlamalarda, özetle elverişlilik, gereklilik ve oranlılık ölçütleri...”¹¹³

gibi ölçütlere başvurduğu görülmektedir.

AİHM tarafından temel hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlama için uygulanan sınırlama rejimi, internete erişim hakkı kapsamında da dikkate alınmakta olup AİHM kararlarında sıkça bu ilkelere yer verilmektedir. AİHS’in ifade özgürlüğünü düzenleyen 10. maddesinin ikinci paragrafında sınırlandırma düzenlemiş olup, müdahalenin hukuka uygunluğu, müdahalenin biçimi dikkate alınmaktadır.

AİHM, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması bakımından aşağıdaki ölçütleri dikkate almaktadır:

- *Sınırlamanın yasal dayanağı olmalıdır*
- *Sınırlama meşru bir amaca dayanmalıdır*
- *Sınırlama demokratik bir toplum için gerekli olmalıdır*
- *Sınırlama sonrasında mahkemenin öngördüğü ceza meşru amaçla orantılı (ölçülü) olmalıdır¹¹⁴.*

AİHM tarafından belirlenen ölçülülük ilkelerine bakıldığında;

- *Söz konusu tedbir, ulaşılmak istenen amaç bakımından uygun ve etkili olması anlamında elverişli olmalıdır*
- *Tedbir, sıkı bir biçimde gerekli olmalıdır; yani taraf devletin söz konusu özgürlüğü daha az sınırlandıran bir araç olarak kullanması mümkün olmamalıdır*
- *Söz konusu tedbirin yol açacağı zararlar, beklenen faydaları aşmamalıdır.¹¹⁵*

İnternete erişimin engellenmesi oldukça yeni bir konu olup, devletler ve uluslararası kuruluşlar bu konuda yeni yeni düzenlemeler yapmakta, bu düzenlemeler sonrasında da yeni yeni mahkeme kararları ortaya çıkmaktadır. Fakat yukarıdaki örneklerinden de görüldüğü üzere, olay bazında verilen yerel mahkeme kararlarından sonra uluslararası mahkemelerde verilen kararlar, internete erişim hakkını ve ifade

¹¹³ Yücel Oğurlu, **AİHM Kararları ve Türk İdare Hukukunda Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanmasında Bir Yargısal Denetim Ölçütü Olarak “Ölçülülük İlkesi”**, Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan, İzmir, 2001 s. 485 – 522 <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2020/01/Y.Ogurlu-10.pdf>

¹¹⁴ Zarifoğlu, s. 131

¹¹⁵ Özge Okay Tekinsoy, “Avrupa Kamu Düzeni Kavramı”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 66.

özgürlüğünü, internet ortamında daha kapsamlı ve dikkatlice değerlendirmekte ve bu konuya temkinli yaklaşmaktadır. Gelişen dünya düzeninde ve internetin daha yaygınlaştığı da dikkate alındığında hem yerel mahkemelerde hem de uluslararası mahkemelerde internete erişim hakkında daha çok kararın ortaya çıkacağı söylenebilecektir. Yeni kararlar, devletlerin iç mevzuatlarını ve uygulamalarını değiştirmelerine sebep olacak olup, bu değişiklikler sonrası internete erişim hakkı ulusal hukuklarca da korunmaya başlayacaktır.

1.6. İNTERNET ERİŞİM HAKKI VE İLGİLİ HAK VE HÜRRİYETLER

İnternet ve internete erişim hakkı, özellikle ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, bilgi alma ve verme hakkı ve özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, eğitim ve öğrenim özgürlüğü, bilim özgürlüğü, kendini maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı, insan onuruna saygı, din ve vicdan özgürlüğü, mülkiyet hakları, çocuk hakları ve çalışma özgürlüğü gibi birçok insan hakkıyla bağlantılıdır.

BM İnternet Hakları ve İlkeleri Dinamik Koalisyonu'nun yayınladığı İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı doğrultusunda¹¹⁶; internete erişim temel bir insan hakkı şeklinde tanımlanmış ve internet kullanımının; ifade özgürlüğü, eğitim hakkı, toplanma ve örgütlenebilme özgürlüğü, ülke yönetimlerinde yer alma hakkı, çalışma hakkı, dinlenme ve boş zaman hakkı gibi çeşitli önemli insan haklarının uygulanabilmesi adına bir zorunluluk haline dönüştüğü ifade edilmiştir.

Bu bölümde internete erişim hakkı ile belirlenen temel insan hakları ve özgürlükleri birlikte incelenmiş, belirtilen haklar çerçevesinde internete erişim hakkı açıklanmıştır.

1.6.1 İnternete Erişim Hakkı ve Eğitim Hakkı

Eğitim hakkı, kişinin maddi manevi varlığını geliştirebilme adına edinmeye mecbur olduğu bilgi ve deneyim birikimini kazanabilme hakkı olarak

¹¹⁶ İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/Communications/InternetPrinciplesAndRightsCoalition.pdf>, (03.07.2022).

tanımlanabilmektedir¹¹⁷. Eğitim hakkının esas fayda sağlayanları olan çocuklar her yaştan, ırktan, cinsiyetten toplumun bütün kesimlerini içeren evrensel bir yapıdadır¹¹⁸. Eğitim interaktif bir eylem olması, yalnızca eğitim kurumlarına dahil olmanın sağlanmasının kendi başına eğitim faaliyetinin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Eğitim hakkı buna ek olarak, aktif öğrenmeyi de kapsamalıdır. Bu sebeple eğitim hakkı, eğitim alma veya eğitilme hakkı olarak da anlaşılmaktadır. Bunun yanında eğitim hakkı kapsamında belirli bir müfredatı içermemekte, eğitim alma hakkı korunurken bu hak doğrultusunda ne tür bir eğitimin sunulacağı uluslararası hukukta düzenlenmemektedir.

Eğitim hakkının korunması konusu ilk olarak azınlıkların dini, kültürel ve eğitim haklarını koruyan Birinci Dünya Savaşı sonrası barış anlaşmalarında ortaya çıkmıştır. Eğitim hakkı, 1924'te Milletler Cemiyeti tarafından düzenlenen çocuk haklarına ilişkin ilk sözleşme olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nde açıkça tanınmasa bile, sözleşmenin 1. maddesinde yer alan “çocuğun hem maddi hem de ruhsal olarak normal gelişimi için gerekli olan tüm imkânların verilmesi” ifadesi ve 4. maddede yer alan “çocuğun geçimini sağlayabilecek bir konuma getirilmesi ve her türlü istismara karşı korunması” ifadesinin yer alması dolaylı yoldan da olsa Bildirge'de çocukların eğitim hakkının mevcut olduğu düşünülmektedir. Eğitim hakkını kurumsallaştırma hareketinin hızlanması, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte devletler eğitim hakkını anayasalarına dahil etmeye ve eğitim hakkını anayasal bir hak olarak tanımaya başlamışlardır. Uluslararası insan hakları metinlerinde, anayasalara göre temel bir hak olarak düzenlenen eğitim hakkı, İHEB, MSHS, ESKHS, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ve Çocuk Haklarına dair Sözleşme gibi birçok önemli düzenleme ile güvence altına alınmıştır.

Eğitim hakkının büyük bir kısmını çocukların okula erişimi kapsasa da, günümüz teknolojisinde gerek eğitim çağındaki çocukların internete erişimi gerekse de kişilerin internete erişimi eğitim kapsamında değerlendirilmelidir. Son yıllarda yaşanan dijital dönüşüm sonrası kişiler, her türlü bilgi ve eğitime online olarak

¹¹⁷ Klaus Dieter Beiter, **The Protection Of The Right To Education By International Law: Including A Systematic Analysis Of Article 13 Of The International Covenant On Economic, Social And Cultural Rights**, International Studies in Human Rights, Cilt: 82, 2005, s. 9.

¹¹⁸ Beiter, s.15.

ulaşmaya başlamış, okullardaki eğitim dijitalleşmiştir. Bilhassa 2019 senesinde başlayıp 2020 yılında tüm dünyaya yayılan COVID-19 salgını sırasında, iş hayatı ve eğitim başta olmak üzere birçok alan dijital ortama geçiş yapmış ve salgın sırasında internete erişim hakkının önemi daha da gündeme gelmiştir. Harvard  niversitesi ve Ekonomik Kalkınma ve işbirliği  rg t  (OECD) tarafından hazırlanan “Pandemi Sürecinde Eğitimin Etkili Bir şekilde Sunulması”na ilişkin rapor, Covid-19 salgınından eğitimin nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmıştır. Raporda, OECD  lkeleri arasında  ğrenci başına düşen bilgisayar oranının İzlanda, Avusturya, Birleşik Krallık,  in, Yeni Zelanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 1.25 ve üzeri olduğu bilinirken; Brezilya, Kosova, Arnavutluk, Türkiye, Yunanistan, Karadağ, Fas ve Vietnam'da her dört öğrencinin bir bilgisayar veya daha azına sahip olduğu belirtilmiřtir¹¹⁹.

Covid-19 döneminde tüm dünyada, okul çağındaki çocukların uzaktan eğitime erişimlerinde önemli bölgesel farklılıklar olduğu görülmektedir. Okulların kapanmasından sonra eğitime erişimde en çok yoksul haneler ve özellikle kırsal kesimde yaşayan çocuklar zarar görmüştür. Yüksek gelirli ülkelerde, yoksul hanelerde ve kırsal alanlarda uzaktan eğitime erişimi olmayan çocukların oranının %86 ve üzeri olabileceği düşünülmektedir. UNICEF'in bu konuda yayınladığı raporda, Covid-19 salgını sırasında 463 milyon çocuğun uzaktan eğitime erişemediği belirtilmektedir¹²⁰. Tüm bu raporlar dikkate alındığında özellikle salgın gibi olağanüstü hallerde, devletlerin eğitim hakkını tüm vatandaşlarına sağlayabilmesi için internete erişimin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. İnternete erişim hakkının devletlerin i  hukukunda tanınması, olağanüstü hallerde diğer insan hakları ve özgürlükleri ile birlikte kısıtlanmadan kişilere sunulması gerektiği açıkça ortadadır. Bu kapsamda devletlere internete erişim hakkını iç hukuklarında koruma yükümlülüğü düşmektedir.

¹¹⁹ OECD 2021 tarihli Rapor, <https://www.oecd.org/education/schooling-during-a-pandemic-1c-78681e-en.html>, (03.07.2022).

¹²⁰ UNICEF Covid-19 and Children, <https://data.unicef.org/covid-19-and-children/#data>, (07.11.2022).

1.6.2 İnternete Erişim Hakkı ve Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü başlıklı 9.maddesine bakıldığında “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir” şeklinde açıklama yapıldığı görülmektedir¹²¹. 9.madde incelendiğinde, düşünce özgürlüğü kapsamında, çok detaylı tanım yapılmadığı görülmektedir. Bu sınırlı tanım da düşünce özgürlüğü kapsamında, AİHM içtihatlarını sınırlamaktadır¹²². Düşünce özgürlüğü hakkında yapılan başvuruların genellikle AİHS 10. maddesinde düzenlenen ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirildiği görülmektedir¹²³. Sözleşmenin hazırlık çalışmalarına bakıldığında, düşünce özgürlüğünün gayesinin, kişilerin zorla “itiraf” ya da “bilgi” elde etmesini engellemek olduğu dikkat çekmektedir. Ancak düşünce özgürlüğü ile ilgili başvurularda mahkeme, ilgili başvuruları işkence yasağı veya özgürlük ve güvenlik hakkının ihlali bağlamında değerlendirmektedir¹²⁴.

Vicdan özgürlüğü kapsamında Anayasa Mahkemesi kararlarına bakıldığında, vicdan özgürlüğünün “istediğine inanma hakkı” şeklinde geniş bir tanım yapıldığı görülmektedir¹²⁵. AİHM kararlarında, vicdan özgürlüğünü net bir şekilde tanımlamamaktadır. Sözleşme sisteminde yer alan vicdan özgürlüğü kavramı, düşünce özgürlüğünden çok din ve inançla uyumlu bir anlam taşımaktadır. Çünkü AİHM'e göre din ve dünya görüşü de bir vicdan meselesidir.¹²⁶ Düşünme, bilinçten daha mantıklı nedenlere dayanan ifadeleri içerir. Bunlar, örneğin dünyanın düz mü yuvarlak mı olduğu, üretim araçlarına veya yasaların kaynağına sahip olup olmadığı

¹²¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (14.11.2022).

¹²² William A.Schabas, **The European Convention On Human Rights**, Oxford Commentaries on International Law, 2015, s. 423.

¹²³ Osman Doğru, Atilla Nalbant, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, C. 2, Legal Kitabevi, İstanbul, 2013 s. 123 – 124.

¹²⁴ Loukis G. Loucaides, **The Right to Freedom of Thought as Protected by the European Convention on Human Rights**, Cyprus Human Rights Law Review, Cilt:1, 2012, s. 80.

¹²⁵ AYM, E. 1989/1, K. 1989/12, T. 07.03.1989 kararı, https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.-ashx?f=1_637102953807511820.pdf, (03.07.2022).

¹²⁶ AİHM Grzelak v. Polanya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218069>, (03.07.2022).

hakkındaki düşünceleri içermektedir¹²⁷. Bilinç kavramının kapsamı daha dar olmakla birlikte, insanın bilinçli inançlarından kaynaklanan etik veya felsefi inançlarıdır¹²⁸.

Dinin en klasik hukuki tanımlarından birine göre din, “bir tanrıya inanmak ve tapınmak”tır¹²⁹. Dinin bir başka tanımı da “yüksek varlıkların varlığına olan bir inanç biçimi”dir¹³⁰. Din ve inancın evrensel olarak kabul edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü din ve inanç, göreceli özellikleri nedeniyle tanımlanması zor kavramlardır. Uluslararası ve bölgesel insan hakları belgelerinde de, din ve inanç tanımı yapılmamakla birlikte katalog şeklinde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü başlığı altında birtakım haklar listelenmektedir.

İnanç, dinden çok daha geniş bir kavram olup din kavramını içermekle birlikte geleneksel anlamıyla sınırlı değildir. Genel kabule göre inanç kavramı, düşünceyi, vicdanı ve geleneksel olmayan dinleri kapsayan kapsayıcı bir kavramdır¹³¹. İnanç, “insan zihninde öznel olarak var olan bir ifadenin doğruluğuna ilişkin bir yargıyı içeren inanç” olarak tanımlanabilmektedir¹³². Modern insan hakları hukukunda din tanımından kaçınılsa da inanç kavramının hemen hemen tüm belgelerde din kavramının yanında yer aldığı görülmektedir.

AIHM, din kavramının tanımından kaçınmakta ve din kavramının ne anlama geldiğini yorumlamayı gerekli görmemektedir. Ancak Mahkeme, içtihatları aracılığıyla, Sözleşme'nin koruma sağladığı dinler veya inançlar arasında hangi görüşlerin bulunması gerektiğine ilişkin kriterleri belirlenebilmektedir. Mahkemeye göre görüş ya da fikirlerin tümü inanç olarak kabul edilemez. Sözleşme ile korunan din veya inancın tespit edilebilmesi için iki faktörün bulunması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, söz konusu görüşün esas, inanç, tutarlılık ve anlam unsurlarına sahip olması, ikincisi de, insan onuruna uygun ve Avrupa demokratik toplumu için korunmaya değer olmalıdır.

¹²⁷ Schabas, s. 423.

¹²⁸ Eva Brems, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 14 : The Right to Freedom of Thought, Conscience and Religion**, Cilt:14, 2006, s. 12.

¹²⁹ John S. James, Frederick Stroud, **Stroud's Judicial Dictionary of Words and Phrases**, 5. edition, Sweet & Maxwell, Limited, 1986, s. 2218.

¹³⁰ Henry Campbell Black, Joseph R. Nolan, **Black's Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern**, 6. edition, St. Paul, Minn West Pub. Co, 1990, s. 1292.

¹³¹ Carolyn Evans, **Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights**, Oxford Scholarship, 2001, s. 53-54.

¹³² Black, Nolan, s. 155

AİHS'in düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen dokuzuncu maddesinin ikinci fıkrasında, söz konusu özgürlüğün sınırlama kriterleri belirtilmiş olup, fıkra göre sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için sınırlama yapılabileceği belirtilmiştir.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkındaki tanımlara ve mahkeme kararlarına bakıldığında, bu özgürlüklerin ifade özgürlüğünden bağımsız kullanılmadığı görülmektedir. İfade özgürlüğünün olmadığı bir ortamda; düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün tam olarak bulunduğu söylenemeyecektir. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün, günümüz teknolojisinde internete erişim hakkından ayrı değerlendirilemeyeceği de bir gerçektir. İnternete erişim hakkı olan kişilerin, eriştikleri internet ortamında düşünülünce, vicdan ve din özgürlüklerini özellikle bu internet ortamında kullanabileceği bir gerçektir. Özgürce erişilebilen bir internet ortamında kişi ya da toplulukların, düşünce ve inançlarını başka kişi ya da topluluklara iletebilecek ve yine bu internet ortamında farklı düşünce ve inançlara ulaşabileceklerdir. Bu nedenle internete erişim hakkının olmadığı ya da internete erişim hakkının kısıtlandığı bir ortamda, düşünce, din ve vicdan özgürlüğünün de olmadığı söylenebilecektir.

1.6.3 İnternete Erişim Hakkı ve İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü kişinin serbestçe duygu, fikir, davranış, kanaat ve inançlarını şiddete başvurmadan sözlü veya yazılı çeşitli araçlarla açığa çıkarabilmesi ve onları özgür bir biçimde yayabilme hakkıdır.¹³³ Geniş olarak tanımlanan ifade özgürlüğü; insanın serbestçe fikir oluşumuna hizmet eden bütün düşünce ve materyallere ulaşması, fikir ve kanaatlerini kendi kendine veya toplu bir şekilde diğerlerine aktarabilmesi, bunu yaparken fikir ve kanaatlerinden dolayı kınanmaması, düşüncelerini özgürce yayabilmesi ve savunabilmesi olarak belirtilmektedir.¹³⁴

¹³³ Sultan Çakmak, **Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, Cilt:2, 2015, s. 1067-1090.

¹³⁴ Bülent Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1994, s. 35.

İfade özgürlüğü sanat içerikli faaliyetleri, giyilen bir giysiden takılan aksesuara kadar bütün sembol ve eylemleri kapsamaktadır. Yürüyüş, gösteri, dernek kurma gibi eylemlerle kişiler sosyal meselelere dair düşüncelerini topluca ifade edebilir¹³⁵. İfade özgürlüğü, fikir din ve vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü, siyasal faaliyette bulunma özgürlüğü şeklinde temel hakları içeren oldukça fazla yönü olan bir haktır¹³⁶. Birçok hakkın temelinde ifade özgürlüğünün faal kullanımı olması nedeniyle, bu hak eksen bir hak sayılmaktadır¹³⁷.

İfade özgürlüğünün yasal sınırı ülkeden ülkeye değişmektedir. Bir ülkenin kültürel değerlerinde bir ifade müdahaleyi kışkırtırken, başka bir ülkede normal karşılanabilmektedir. Bu nedenlerle ifade özgürlüğünün evrensel sınırını belirlemek mümkün değildir. Ancak tarihsel deneyim ve teknolojik gelişmeler, zaman içinde bu hakkın demokratik toplum açısından önemini artırmış ve uluslararası belgelerde koruma altına alınmıştır.

Düşüncelerin dışarıya iletilmesine olanak sağlayan ifade özgürlüğü, gerçeği ortaya çıkarmaya hizmet ettiği için, bu hakka duyulan ihtiyacın yerine savunulan temel bir vizyon oluşturmuştur. Bu açıdan ifade özgürlüğü, gerçeğin keşfedilmesine, iyi ile kötü arasındaki ayrımın yapılmasına ve uzun süredir kabul edilen hataların düzeltilmesine olanak sağladığı için değerlidir.¹³⁸ İktidarların ifade özgürlüğüne müdahaleleri de teknik gelişmeyi sekteye uğratmış, ifade özgürlüğü ile hakikat arasındaki ilişki felsefi düşünürlerin de konusu olmuştur.

İfade özgürlüğü, diğer insan hakları gibi sınırsız bir özgürlük olarak değerlendirilememektedir. Şiddeti teşvik eden, başkalarının hak ve özgürlüklerini tehlikeye atan vb. ifadeler bu hak kapsamına alınamaz. İfade özgürlüğü, başkalarının hak ve özgürlüklerini tehlikeye atmamak kaydıyla kullanılmalıdır¹³⁹.

Demokratik sistemlerin sağlıklı işlemesi için insanların gerekli bilgi ve donanımına sahip olması gerekir. Bilgiye erişim, insanların demokratik sistemdeki

¹³⁵ Mustafa Erdoğan, **Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 37-49.

¹³⁶ Çakmak, s. 1067-1090.

¹³⁷ Reyhan Sunay, **İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2001, s. 10.

¹³⁸ Frederick Schauer, **İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme**, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002, s. 21.

¹³⁹ Mill, s.78

görevlerini yerine getirebilmesi, seçim yapabilmesi, alınan kararları sorgulayabilmesinin ilk şartıdır¹⁴⁰. Bilgiye erişim de ancak, insanların fikirlerini özgürce ifade edebildikleri bir ortamda mümkündür. Düşünce özgürlüğü sadece kişisel fikirlerin oluşmasına hizmet etmez, aynı zamanda demokratik yaşamın gelişmesine de katkıda bulunur. Demokrasinin olması için seçim ve seçilme yeterli değildir, yurttaşların kamuoyu oluşturma, karar verme, fikirlerini açıklama, eleştirme ve karşılıklı tartışma ortamına sahip olmaları gerekmektedir¹⁴¹. Demokratik bir toplumda etkin bir devlet denetimi biçimi olarak medyanın rolü büyüktür ve medyanın devleti denetleyen “dördüncü güç” olduğu kabul edilir¹⁴². Öyle ki ülkelerin demokratik gücü, hükümetlerin medyaya yönelik tutumlarıyla halkın bilgi edinme ve eleştiri hakkını güvence altına alan tavırlardan anlaşılabilir.

Günümüzde teknolojik gelişmeler hükümetlerin konuşmayı kontrol etme gücünü zayıflatırken¹⁴³, teknoloji insanların bilgiye erişimini ve onun ışığında kendi düşüncelerini oluşturma ve yayma yeteneklerini hızlandırmıştır. Özellikle internetin hayatımıza girmesi ve kullanıcı sayısının artması ile inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Sosyal ağların gelişmesiyle birlikte, internet artık kullanıcıların içerik üreterek birbirleriyle etkileşimde bulunabilecekleri ve iletişim kurabilecekleri bir platform haline gelmiştir. Bu durum, halkın kendi kendini yönetmesi idealine doğru önemli bir ilerleme olarak görülmektedir¹⁴⁴. İnternet ortamında, herkes içerik üretebilir, dünyanın diğer ucundaki internet kullanıcılarına ulaştırabilir ve onların paylaşılan kaynaklarına erişebilir. Vatandaşın devlet ve medya ile sınırlı olan bilgi edinme hakkı, yeni teknolojik gelişmelerle önemli ölçüde genişlemiştir.

İfade özgürlüğü demokratik hükümetlerin garantisi olsa da, çevrimiçi ortamda sınırsız ifade özgürlüğüne sahip olmak mümkün değildir. Şiddet içeren veya başkalarını şiddete teşvik edebilecek konuşmalar, özellikle birçok kişi veya grubun temel hak ve özgürlüklerini ihlal eden nefret söylemleri bu hak kapsamında değildir. Hangi sözün şiddet içerdiği veya başka nedenlerle yasaklanması gerektiği fikri de tartışma konusudur.

¹⁴⁰ Adnan Küçük, **İfade Hürriyetinin Unsurları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s.15.

¹⁴¹ Sunay, s.14.

¹⁴² Keane, s.15.

¹⁴³ Trager, Dickerson, s.6.

¹⁴⁴ Yavuz Selim Karayaka, **İfade Özgürlüğü’nün En Yeni İhlali: Wikipedia’ya Erişim Engeli**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, 2018, s.106.

İfade özgürlüğü, temelde yer alan insan haklarındandır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8, 9 ve 11. maddelerinde yer alan “Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Hakkı”, “Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü” ve “Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü” de ifade özgürlüğü ile yakından ilişkilidir. İfade özgürlüğünün içerisine din ve vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü, bilgi alma ve verme hakkı ve internete erişimi hakkına kadar pek çok hak ve özgürlüğü sığdırılabilmektedir. İnternete erişimi hakkı gibi diğer pek çok hak ve hürriyet de ifade özgürlüğünden türemektedir. İfade özgürlüğü, bir “kaynak özgürlük” olarak değerlendirilmekte, özgürlüğün kullanıldığı alana göre muhtelif hak ve özgürlüklerin ortaya çıkmış olduğu düşünülmektedir¹⁴⁵.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir.” ifadesine yer verilmekte, 1982 Anayasası'nda ise ifade özgürlüğü, “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” başlıklı 26. maddede “Herkes, fikir ve kanaatlerini söz, yazı, fotoğraf ya da başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu özgürlük resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber ya da görüş alma veya verme serbestliğini de kapsar.” şeklinde düzenlenmiştir. Böylece Anayasamız, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne paralel olacak biçimde ifade özgürlüğü ve internete erişimi hakkı ile de ilişkili olan “haber ve görüş alma ve verme” haklarını da kapsamıştır. Anayasa'da ifade özgürlüğü ile bilgi alma ve verme hakları beraber değerlendirilmektedir. Her ne kadar maddede direkt olarak geçmese dahi maddeye ilişik somut olaylar daha fazla kitle iletişim özgürlüğü kapsamında ortaya çıkmaktadır¹⁴⁶.

İnternete erişimi hakkı da daha spesifik manada kitle iletişim özgürlüğü ile direkt bağlantısı olan bir hak olarak konumlandırılmaktadır. Yine konu hakkında Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. maddesinde de ifade özgürlüğü düzenlenmiştir. Madde incelendiğinde “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı ya da basılı ya da sanatsal ürün şeklinde ya da kendi tercih etmiş olduğu başka bir

¹⁴⁵ Enver Bozkurt, Süleyman Dost, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:7, Sayı:1, 2002, s.48.

¹⁴⁶ Gözübüyük ve Gölcüklü, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 11. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s.79.

iletişim vesilesiyle her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir.” tanımı yapıldığı görölmektedir. İnsan Hakları Komitesinin bu madde hakkındaki görüşlerinde internet ortamı hakkında açıklamalar yapmakta ve internete erişimin bu hak için zorunlu olduğunu vurgulamaktadır.

İnsan Hakları Komitesi, A/66/40 (Vol. I) sayılı raporunda internete erişim hakkının kısıtlanması ile alakalı olarak

Web sitelerinin, blogların ya da web temelli, elektronik ya da öteki bilgi yayma sistemlerinin, ek olarak mesela web hizmet sunucuları ya da arama motorları şeklinde bu türde iletişimi destekleyen sistemlerin işleyişine getirilmesi muhtemel herhangi bir sınırlandırma, ancak [Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme’nin, ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasına getirilebilecek kısıtlamaları düzenleyen 19. maddesinin] 3. paragrafa uyan nedenlerle kabul edilebilir. İzin verilebilir engellemeler çoğu zaman içeriğe has olmalıdır; belli sitelerin ve sistemlerin işleyişine getirilmesi muhtemel genel yasaklar paragraf 3’le bağdaşmaz. Ek olarak, bir siteye ya da enformasyon yaygınlaştırma sistemine sadece hükümete ya da hükümetin temsil etmiş olduğu siyasi sisteme dair eleştirel tutum sergileyebileceği ve bu yönde yayınlar yapabileceği nedeni öne sürülerek yasak getirilmesi de 3. paragrafla bağdaşmaz.

şeklinde görüş bildirerek, internet üstünden ifade özgürlüğünün kısıtlanmasının sınırlarını çizmiş bulunmaktadır. İfade özgürlüğü de fikir, din ve vicdan özgürlüğü şeklinde mutlak bir koruma alanı arasında bulunan haklar hariç öteki tüm hak ve özgürlükler şeklinde belli kısıtlamalara uğratılmıştır.¹⁴⁷ Nitekim Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesinin ikinci fıkrasında ifade özgürlüğünün kısıtlanması;

Yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

şeklinde belirtilmiştir. Yine Anayasamızın 26. maddesinin ikinci fıkrasında da;

Millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, devlet sırrı şeklinde usulüne uygun belirtilen bilgilerin açıklanmaması, başkalarının ün ya da haklarının, hususi ve aile hayatlarının veya kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması ya da yargılama görevinin gereğine göre yerine getirilmesi

nedenleriyle ifade özgürlüğüne sınırlamalar getirilebilmektedir.

¹⁴⁷ Zeki Hafizoğulları, **Liberal Demokratik Toplum, Hukuk ve Devlet Düzeninde İfade Hürriyetinin Sınırı**, TBB Dergisi, Cilt:17, Sayı:55, 2004, s.87.

Bilgi Toplumunda İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Hakkında Bakanlar Komitesi Bildirgesi'nin 13.05.2005 tarihindeki 56 final kararında, internet üstünde ifade özgürlüğüne yönelik, özgürlüğe çevrimiçi ortamda duyulan saygının çevrimiçi ortamda da duyulması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır. Ülkemizde, Wikipedia sitesinin uzun bir dönem erişim engelinin olması, Youtube, Twitter ve Booking şeklinde örnek site ve uygulamalara ilişik verilen kısıtlama kararları mevzuyu ülkemizde daha da tartışılır hale getirmiştir. AYM, internet sitelerine konacak olan erişim kısıtlamalarında ifade özgürlüğünün güvence altına alınması için temel bazı faktörlerin bulunmasını aramaktadır. Bu temel faktörler:

- 1) İnternete erişiminin sınırlandırılmasında kapatma son aşama olmalıdır.
- 2) İnternete erişiminin sınırlandırılmasında kademelilik ilkesine uyulmalıdır.
- 3) İdari merciler internete olabildiği kadar az müdahalede bulunmalıdır.
- 4) İdari mercilerin müdahalesi yargının denetimine açık, somut ve belirli olmalıdır.
- 5) İnternete erişiminin sınırlandırılması sadece idari mercilere bırakılmamalıdır.
- 6) Erişim yasağına dair yönetsel kararlara karşı süratli ve etkin yargısal kontrol sistemi kurulmalıdır çünkü internette haberlerin güncelliği oldukça hızlı kaybolmaktadır.
- 7) Sosyal medyanın ve internetin serbest doğası korunmalıdır çünkü sosyal medya da düşüncenin çeşitli şekillerdeki ifade tarzlarından biridir.
- 8) Sosyal medya ve internetin sınırlandırılmasına dair kurallar belirlenirken ve uygulanırken oldukça duyarlı davranılmalıdır.
- 9) İnternet sitelerine uygulanan erişim yasaklarına itiraz edildiğinde erişim yasağının uygulandığı siteden bir şekilde faydalanan her insana itiraz hakkı tanınmalıdır.
- 10) Düşüncüyü ifade özgürlüğünün sınırlandırılması konusunda hakkın özü, demokratik toplumda gereklilik, ölçülülük, meşru amaca yönelme ve orantılılık ilkeleri internete erişim hakkının korunmasında da uygulanması gerekmektedir. Nitekim internete erişim hakkı, düşüncüyü ifade hürriyetinden bağımsız yorumlanamaz.

11) Erişim yasaklarının uygulanmasında, suçta ve cezada bireysellik ilkesinin üzerinde durulmalı, hukuka aykırı içerik paylaşmayanların erişim yasağından dolayı mağdur olmalarının önüne geçilmelidir.

İfade özgürlüğünün etkin olarak kullanılabilmesi için, kişilerin günümüz teknolojisinde basılı yayınlardansa internete erişimlerinin bulunması, devletler tarafından internete erişim için gerekli düzenleme ve önlemlerin alınması gerekmektedir. İnternete erişim hakkını tam anlamıyla kullanabilen bir kişinin, ifade özgürlüğünü bu ortamda rahatlıkla kullanabileceği anlamına gelmektedir. Bu faktörlerden de yola çıkıldığında internete erişim hakkının ifade özgürlüğünden bağımsız düşünölemeyeceğini, internete erişimi hakkının ifade özgürlüğü hakkının bir uzantısı olduğı söylenebilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE YASAL DÜZENLEMELER VE İLGİLİ YARGI KARARLARI

Bu bölümde, internete erişim hakkı ile ilgili Türk hukukunda ve uluslararası hukukta yer alan yasal düzenlemelere ve internet erişim hakkına ilişkin alınan ulusal ve uluslararası kararların incelenmesi amaçlanmıştır.

2.1 TÜRKİYE’DE İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ MEVZUAT VE UYGULAMALAR

Türkiye’de internete erişim hakkı kararları, başta 1982 Anayasası olmak üzere, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamında verilebilmektedir.

2.1.1 1982 Anayasası

İnternet, yapısı gereği birçok temel hak ve özgürlükle ilişkilidir. Bu durum da interneti birçok açıdan incelenebilir hale getirmektedir. Bu açıdan, internete erişim hakkının kendine özgü yani sui generis nitelikte olduğu söylenebilir. İnternete erişim hakkı, Anayasa’da ayrı bir hak olarak, açıkça düzenlenmemiş olsa bile Anayasa’nın 12. maddesi kapsamında korunmakta ve tanınmaktadır. Ek olarak internete erişim hakkı, basın özgürlüğü, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade özgürlüğü, bilgi edinme ve bilgiye erişme özgürlüğü, eğitim özgürlüğü gibi birçok hak ve özgürlükle ilişkilidir. Ayrıca bu haklara yönelik koruma ve sınırlandırma sebepleri yapısı gereği internete erişim hakkı için de uygulanabilmektedir.

İnternete erişim hakkının, insanların maddi manevi varlığını geliştirme hakkıyla ilişkili olduğu için gelişme hakkı ile de yakın ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Günümüz teknolojisinde de kişilerin internet yoluyla bilgi edinmesinin, kişiliklerinin gelişebilmesi adına önemli yeri olduğu söylenebilmektedir. Bilgi edinmenin esas araçlarından biri haline gelen internet, internete erişim hakkının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun internete

erişim hakkının sınırlandırılması ya da engellenmesinin, bilgi edinme hakkını da sınırlayarak engelleyebileceği sonucunu doğurduğu görülebilecektir. Kişiler, internetten bilgi edinme amacıyla arama motorlarına sıkça başvurmakta, bu nedenle de arama motorlarına konması muhtemel bir erişim yasağı ya da sınırlandırmasının kişilerin bilgiye ulaşma hakkını da olumsuz etkileyebileceği söylenebilmektedir.

Anayasa'nın 25. ve 26. maddelerinde düşünce ve ifade özgürlüğü ile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü düzenlenmiş olup bu iki maddenin açıklama ve yaygınlaştırma açısından standardın iki ana unsurunu kapsadığı söylenebilecektir. Ancak maddenin birinci fıkrasında yer alan düşünce ve görüşlerin ifade olanakları sınırlı olmamakla birlikte; kelimeler, yazılar, resimler veya diğer medyalar şeklinde geniş bir alan sağlamaktadır. Klasik anlatım tarzı ve modelin yanı sıra tüm iletişim biçimleri yazı içerisinde yer almaktadır. Bu durum, yeni medya diyebileceğimiz internet alanında da ifade özgürlüğünün korunduğunun bir göstergesidir. Bu kapsamda, internette yayınlanan metinler çerçevesinde yapılan açıklamaların da anayasal korumaya tabi olduğu anlaşılmaktadır. Yasama organının 1982 Anayasası'nın iki farklı maddesinde yer alan düşünce ve kanaat özgürlüğü ile ifade ve yayma özgürlüğünün gerekçesi, 1961 Anayasası'na aykırı şekilde ayırım yapmaktadır. Sonuç olarak; düşünce, kişinin i dünyasının kavranmasıdır ve hiçbir şekilde kısıtlanamaz. Ancak bu düşüncelerin çizim, yazı, ses, görüntü veya diğer yollarla dışa aktarıldığı anda ifade devreye girer ve sınırlama nedenleri 26. maddede listelenmiştir. Bu düzenleme AİHS ile de uyumludur.

Anayasa'da yer alan bazı maddelerinin reformu, 2001 değişikliğinden önce 26 sayılı Kanunda bazı değişiklikler ile yapılmıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğü maddesinin özel sınırlama nedenlerine ek olarak, Anayasa'nın 13. maddesinde düzenlenen genel sınırlama nedenleri de bulunmaktadır. Değişiklikten sonra, 13. maddede düzenlenen sınırlamaların genel gerekçelerinden bazıları 26. maddeye taşınmıştır. Bunlar; milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, cumhuriyetin temel özellikleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumadır. AİHS'nin 10. maddesindeki sınırlamanın gerekçelerine baktığımızda kamu düzeni, kamu güvenliği ve milli güvenlik gibi kriterlerin sayıldığını görmekteyiz. Ancak, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü koruma ve cumhuriyetin temel özellikleri gibi Anayasa'da yer alan sınırlama sebeplerinin, AİHS kapsamında yer

almaması, sınırlama konusunda devletlere geniş bir takdir marjı verilmesi olarak tanımlanmıştır.

İnternete erişim hakkı Anayasa’da ayrı bir hak olarak, açıkça düzenlenmemiş olsa bile, diğer temel hak ve özgürlüklerin uygulanmasında önemli bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda kişilerin internete erişim haklarının sınırlandırılması ya da tamamen engellenmesi durumu diğer temel hak ve özgürlükleri direkt etkileyecek ve daha büyük insan hakları ihlallerine sebep olacaktır. Mevcut durumda Türkiye’de anayasal olarak korunmasa da, internete erişim hakkının ilerleyen yıllarda Anayasa’ya temel hak ve özgürlük olarak dahil edilmesi kaçınılmaz olacaktır.

2.1.2 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

Çevrimiçi suçların yaygınlaşmasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de içerik kontrol önlemlerinin alınması zorunlu hale gelmiştir. İnternet içeriğinin kontrolüne ilişkin ilk kapsamlı yasal düzenleme, 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile düzenlenmektedir¹⁴⁸.

5651 Sayılı Kanun; Kötü alışkanlıkları teşvik eden, fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimi bozan yayınlardaki içeriklerden çocukları, gençleri ve aileleri proaktif olarak korumak için tasarlanmıştır. Kanunun içeriğinde; İçerik, konum ve erişim sağlayıcılar tarafından elektronik ortamda işlenen bazı suçların önlenmesi ne yönelik prosedür ve politikalar bulunmaktadır. Bu nedenle içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı ve erişim sağlayıcının tanımı ve yükümlülükleri kanunda düzenlenmiştir. 5651 sayılı Kanun uyarınca çıkartılan İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’in dördüncü maddesinin birinci

¹⁴⁸ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf>, (15.11.2022)

fikrasında internet iletimi şartları açıklanmıştır¹⁴⁹. Türkiye'de içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi yaptırımı, 5651 Sayılı Kanun'da yer alan dört farklı madde kapsamında uygulanabilmektedir.

5651 sayılı Kanun'un 8.maddesinde düzenlenen içeriğin çıkarılması ve erişimin engellenmesi yaptırımı, ancak madde içerisinde sayılan kısıtlı haller kapsamında uygulanabilmektedir. Bu madde kapsamında uygulanacak içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi kararı koruma tedbiri olarak kısa süreli verilebileceği gibi uzun süreli de verilebilir. Erişimin engellenmesi kararları, ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verilebileceği gibi, teknik olarak ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmesinin yapılamadığı veya ilgili içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla ihlalin önlenemediği durumlarda, internet sitesinin tümüne yönelik olarak erişimin engellenmesi kararı da verilebilmektedir.

5651 sayılı Kanun'un 8/A maddesinde, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi düzenlenmiş olup, bu maddeye göre yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması gereken gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı verilebilmektedir. Bu madde kapsamında verilen erişimin engellenmesi kararları, ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL, vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verilebileceği gibi, teknik olarak ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmesi yapılamadığı veya ilgili içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla ihlalin önlenemediği durumlarda, internet sitesinin tümüne yönelik olarak erişimin engellenmesi kararı da verilebileceği görülmektedir.

Kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden gerçek ve tüzel kişiler ile kurum ve kuruluşlar, 5651 sayılı Kanun'un 9.maddesi kapsamında içeriğin yayından çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi talep edebilmektedirler. 5651 sayılı Kanun'un 8. ve 8/A maddesinden farklı olarak burada gerçek ve tüzel kişiler ile kurum ve kuruluşlar, doğrudan içerik sağlayıcısına ya da sulh ceza hakimliğine

¹⁴⁹ İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11746&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (18.11.2022).

içeriğin yayından çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi taleplerini iletebilmektedirler. Sulh ceza hakimi, bu madde kapsamında vereceği erişimin engellenmesi kararlarını esas olarak, yalnızca kişilik hakkının ihlalinin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak (URL, vb. şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle vermektedir. Zorunlu olmadıkça internet sitesinde yapılan yayının tümüne yönelik erişimin engellenmesine bu madde kapsamında karar verilemez. Ancak sulh ceza hakimi, URL adresi belirtilerek içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle ihlalin engellenemeyeceğine kanaat getirmesi hâlinde, gerekçesini de belirtmek kaydıyla, internet sitesindeki tüm yayına yönelik olarak erişimin engellenmesine de karar verebilecektir.

5651 sayılı Kanun'un 9/A maddesine bakıldığında ise özel hayatın gizliliği nedeniyle içeriğe erişimin engellenmesi hakkında düzenleme yaptığı görülmektedir. Bu madde kapsamında özel hayatının gizliliğinin ihlal edildiğini iddia eden kişiler, doğrudan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na (Kurum) başvurarak içeriğin engellenmesini talep edebilmektedirler. Bu başvuru sonrası, özel hayatın gizliliğinin ihlal edilip edilmediği Kurum tarafından denetlenmekte olup, verilen Kurum kararı sonrasında başvuruda bulunan kişi erişimin engellenmesi talebini sulh ceza hakimliğine sunmalıdır. Erişimin engellenmesi, özel ilgili yayın, kısım, bölüm, resim, video ile ilgili olarak (URL şeklinde) içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla uygulanmaktadır.

5651 sayılı Kanunu'nun, internet üzerinden işlenebilecek suçları düzenlemesine rağmen katalog suçlar olarak tanımlanan suçları tek tek sayması bir tartışma konusudur. 5651 sayılı Kanunun 8.maddesinde adı geçmeyen suçlara ilişkin verilen erişimin engellenmesi kararları da tartışmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. İnternet ortamında işlenebilecek suçlar Kanunda sayılanlarla sınırlı olmayıp, uygulamada Cumhurbaşkanına hakaret, Türkleri, devlet kurum ve kuruluşlarını aşağılama, terör örgütü propagandası yapma, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme, aşağılama gibi internet yayıncılığı yoluyla işlenebilecek başka suç türleri sonrasında da erişimin engellenmesi kararı verilebilmektedir. Sayılan suç tipleri, erişimin 5651 sayılı Kanunca engellenmesine karar verilebilecek suçlardan olmasa da bu tür erişimin engellenmesi kararlarının verilmesi 5651 sayılı Kanun'un yeterli kalmadığının en büyük göstergesidir.

İnternet Kanunu olarak da bilinen 5651 sayılı Kanun, internet ortamındaki yayınlara erişime ilişkin özel bir kanundur. Erişimin engellenmesine yol açabilecek suçlar bu özel kanunla düzenlendiğinden, genel hukuk normuna uygun olarak bir internet sitesine erişimin engellenmesi kararının verilmesi için 5651 sayılı Kanuna başvurulması zorunludur. 5651 sayılı Kanunun en önemli işlevi, katalogda tanımlanan suçla mücadele için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamaktır. Diğer kanunların da bu konunun kapsamına giren hususlarda 5651 sayılı Kanuna göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Nitekim 2011 yılında Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 44. maddesi onaylanmış ve internet içeriği ile ilgili sorunların çözümünde 5651 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanabileceği belirtilmiştir. Bu nedenle 5651 sayılı Kanun'un sansür uygulaması yapılmadan uygulanabilirliğinin sağlanması önemlidir. Uygulamadaki belirsizlikler, bir hukuk ihlalinin tespiti ve aynı zamanda internet sansürünün varlığı anlamına gelebilmektedir.

5651 sayılı Kanun'da içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi hakkındaki düzenlemelerin dışında, Türkiye'den erişimi olan yurt dışı kaynaklı ve Türkiye içi kaynaklı sosyal ağ sağlayıcıları hakkında düzenlemeler de bulunmaktadır. Özellikle belli bir günlük erişim sayısının üzerinde olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılarına 5651 sayılı Kanun ile Türkiye'de temsilci bulundurma ya da temsilcilik açma zorunlulukları getirilmiş olup, bu sosyal ağ sağlayıcılarından 5651 sayılı Kanun kapsamındaki ihlaller hakkında düzenli raporlama yapmaları zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca ilgili sosyal ağ sağlayıcılarına yapılan içeriğin çıkarılması başvuruları da bu kapsamda Kurum tarafından kontrol edilmektedir. Sosyal ağ sağlayıcılarına getirilen bu tür bir denetimin internete erişim hakkını ilerleyen zamanlarda sınırlaması kaçınılmaz olup, bu hususta vatandaşların ve devletlerin birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

5651 sayılı Kanun'un 10. maddesinin 5. fıkrasında, Kanun'da belirtilen bakanlıkların katılımıyla oluşturulan internet tablosu ile iş birliği ve koordinasyon TİB'e verilmiştir. Bu organ, filtrelenecek ve engellenecek yayınları belirleme, gerekli önlem ve kararları alma yetkisine sahiptir. Hangi içeriklerin filtrelenip engelleneceğini belirlerken, Yönetmelik'in İlkeler başlıklı dördüncü maddesinin

birinci fıkrasındaki esaslar dikkate alınmaktadır¹⁵⁰. İletinin içeriğine ilişkin birinci paragrafın ilkeleri aşağıdaki gibidir:

- İnsan onuruna, temel hak ve hürriyetlere saygılı olmalıdır.
- Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden içeriklere yer vermemelidir.
- Ailenin huzur ve refahını sağlayan hususlara zarar verecek nitelikte olmamalıdır.
- Kişileri, uyuşturucu madde bağımlılığı, fuhuş, müstehcenlik ve kumar gibi kötü alışkanlıklara teşvik edici olmamalıdır.

5651 Sayılı Kanun anlamında zararlı içeriğe sahip bir web sitesini engellemeden önce, sitenin bulunduğu sunucunun yerli mi yoksa yabancı mı olduğu kontrol edilmektedir. Ülkeye hizmet veren bir sunucudaki zararlı içeriğin kaldırılması veya siteye erişimin engellenmesi, soruşturma sırasında hâkim tarafından ve kovuşturma sırasında mahkeme kararı ile yapılmaktadır. Gecikmenin makul olmadığı durumlarda bu karar, 24 saat içinde hâkimin onayına sunulmak kaydıyla savcılık tarafından da karar verilebilir. Ayrıca TİB, hâkim onayına bağlı olarak çocuk cinsel istismarı ve küfürle ilgili suçlar için erişimin engellenmesine karar verebilmektedir. İçerik veya yer sağlayıcının yurt dışında olması durumunda erişimin engellenmesi kararı doğrudan TİB tarafından verilmekte ve karar erişim sağlayıcı tarafından yerine getirilmektedir. TİB tarafından alınan ve uygulanan bu karar kalıcı olup, daha sonra hâkimin onayına sunulmamaktadır. İçerik yayıncılarının kimliği tespit edilirse TİB de suç duyurusunda bulunabilmektedir. Eleştirilerin odak noktası bu konuda ihtisas mahkemelerinin olmaması ve yargısal değerlendirmenin olmamasıdır.

5651 sayılı Kanun'da yer alan internette yer alan içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi hakkındaki düzenlemeler kanunun lafzından kaynaklı çok geniş kalmaktadır. Kişiler, kendi ifade özgürlüklerini internet ortamı üzerinden kullanırken, karşı taraftaki kişiler bu durumu yanlış anlayabilir ya da bir kültürde sorun olmayan bir ifade başka bir kültürde ağır anlamlara gelebilir. Bu gibi durumlara karşı 5651 sayılı Kanun her yanlış anlaşılmayı ciddi düzeyde algılamakta ve bu algı sonrasında içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi kararı verebilmektedir. Ayrıca 5651 sayılı Kanun'da yer alan temel hak ve özgürlüklere ilişkin başvurularda bu başvurularının sadece mahkemelerce değerlendirilmesi ve

¹⁵⁰ İntenet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11746&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> (17.12.2022)

temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir ihlal bulunuyor ise içeriğin çıkarılması ve/veya engelleme kararı vermesi gerekmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğine ilişkin inceleme ve kararın başka bir kuruma bırakılması, temel hak ve özgürlüklerin doğasına aykırıdır.

İnternete erişim hakkı kapsamında, 5651 sayılı Kanun'da yer alan dört maddenin tekrardan değerlendirilerek, yanlış anlaşılmaya mahal vermeyecek şekilde bir düzenleme yapılması gerekmekte, ayrıca da 5651 sayılı Kanun kapsamında yapılacak içeriğin çıkarılması ve/veya engellenmesi sonrası oluşturulacak denetim mekanizması ile de internete erişim hakkı korunmalıdır.

2.1.3 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

18 Ekim 2022 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile başta 5187 Sayılı Basın Kanunu ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun olmak üzere bir çok kanunda değişiklik yapılmıştır.¹⁵¹

7418 sayılı Kanun'un 5187 sayılı Basın Kanunu'na getirdiği önemli değişikliklere bakıldığında, Basın Kanunu'nda yer alan tanımlara internet haber sitesi tanımının eklendiği görülmektedir. Bu tanım ile internet haber sitesi "internet ortamında, belirli aralıklarla haber veya yorum niteliğinde yazılı, görsel veya işitsel içeriklerin sunumunu yapmak üzere kurulan ve işletilen süreli yayını" olarak Basın Kanunu'nda yer bulmuştur. Yapılan tanımdan da görüldüğü üzere kanun koyucu internet haber sitesini, süreli yayın olarak nitelendirmiştir. Basın Kanunu'nun 10. maddesinde yapılan ekleme ile, internet haber sitelerine yayınladıkları içerikleri iki yıl süre ile saklama yükümlülüğü getirmekte olup, yayınlanan içeriklerin gerektiğinde soruşturma ya da kovuşturma aşamalarında kullanılabilmesi için saklanması amaçlanmıştır. (7418 sayılı Kanun madde 2 ve madde 6)

7418 sayılı Kanun ile, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'na Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma başlıklı 217/A maddesi getirilmiş olup, bu maddede halk

¹⁵¹ 7418 Sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221018-1.htm>, (09.12.2022)

arasında endişe, korku veya panik yaratma amacıyla yayılan gerçeğe aykırı bilgiyi yayan kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verileceği düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemede, yayılan gerçeğe aykırı bilginin, ülkenin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini ve genel sağlığı ile ilgili olması gerektiği vurgulanmış, failin suçu gerçek kimliğini gizleyerek yani anonim olarak ya da bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlemesi halinde ağırlaştırıcı hali düzenlenmiştir. (7418 sayılı Kanun madde 29)

5651 sayılı Kanun'un 8. maddesinde yapılan değişiklik ile madde kapsamında düzenlenen erişimin engellenmesi tedbirine ek olarak içeriğin çıkarılması tedbiri eklenmiştir. Getirilen değişikliklerle 8. maddede sayılan suçlara 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun 27. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında yer alan suçlar eklenmiştir. 5651 sayılı Kanun'da yer alan Ek Madde 4'te yapılan değişiklikte, Türkiye'de günlük erişimi bir milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcılarının Türkiye'de bulundurması gereken temsilcinin gerçek kişi olması durumunda bu kişinin Türkiye'de ikamet eden Türk vatandaşı olması zorunluluğu getirilmiştir. Ek Madde 4'e ayrıca Türkiye'de günlük erişimi on milyondan fazla olan yurt dışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcıların belirlediği gerçek veya tüzel kişi temsilcisinin, teknik, idari, hukuki ve mali yönden tam yetkili ve sorumlu olduğu belirtilmiş; bu temsilcinin tüzel kişi olması durumunda ise doğrudan sosyal ağ sağlayıcı tarafından sermaye şirketi şeklinde kurulan bir şube olması gerektiği belirtilmiştir. Ek Madde 4'e eklenen yedinci fıkra ile güvenli internet hizmeti kapsamında, sosyal ağ sağlayıcılarının çocuklara özgü ayrıştırılmış hizmet sunma konusunda gerekli önlemleri alması gerektiği düzenlenmiştir. Ek Madde 4'e getirilen onuncu ve on birinci fıkralar ile de, 5651 sayılı Kanun'un 8 ve 8/A maddelerine göre verilen içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi ya da diğer maddeler kapsamında verilen idari para cezası kararlarının yerine getirilmemesi durumlarında, ilgili yurtdışı kaynaklı sosyal ağ sağlayıcısının internet ortamındaki platformunda, gerçek ve tüzel kişilerin reklam verebilmesinin altı aya kadar yasaklanabileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile bu maddeler kapsamında verilen kararların uygulanmaması durumunda reklam gelirleri gibi büyük bir gelirin belirli süre için sıfırlanması ile sosyal ağ sağlayıcıları üzerinde ticari bir baskı oluşturulmuştur. (7418 sayılı Kanun madde 31 ve madde 34)

7418 sayılı Kanun ile 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu'na şebekeler üstü hizmet ve şebekeler üstü hizmet sağlayıcı tanımları getirilmiş olup, şebekeler üstü hizmet sağlayıcı tanımı Whatsapp, Skype gibi platformları için kullanılmaktadır. 5809 sayılı Kanun'a getirilen değişiklik ile şebekeler üstü hizmet sağlayıcılara Türkiye'de tam yetkili temsilci bulundurma zorunluluğu getirilmiş olup, bu zorunluluğu yerine getirmeyen şebekeler üstü hizmet sağlayıcılara idari para cezası verileceği düzenlenmiştir. Ayrıca 5809 sayılı Kanun'un altmışıncı maddesine eklenen on yedinci fıkra ile belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmeyen şebekeler üstü hizmet sağlayıcıları hakkında internet trafiği bant genişliğinin daraltılmasına ya da ilgili uygulama ya da internet sitesine erişimin engellenmesine karar verilebileceği düzenlenmiştir. (7418 sayılı Kanun madde 36 ve madde 38)

7418 sayılı Kanun, tasarı olarak ortaya atıldığı ilk günden Resmi Gazete'de yayınlandığı güne kadar bir çok platformda konuşulmuş ve tartışılmış olup, özellikle Türk Ceza Kanunu'na yaptığı ekleme ile gündeme gelmiştir. 7418 sayılı Kanun'un hem Türk Ceza Kanunu hem de 5651 sayılı Kanunda ve diğer kanunlarda yaptığı değişiklikler, internet kavramının iyice mevzuata girmesine neden olmuştur. 7418 sayılı Kanun, internete erişim hakkı hakkında bir düzenleme içermese de, gelecekteki internet erişimine ilişkin düzenlemeler için bir ilk adım olduğu söylenebilecektir.

2.1.4 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) kapsamında internet sitelerine erişimin engellenmesine ilişkin karar verilebilmektedir¹⁵². Eser sahipleri, FSEK kapsamında tanınan haklarının ihlal edilmesi durumunda, ilgili içeriklerin çıkarılmasını talep edebilmektedirler. FSEK Ek Madde 4'teki düzenlemeye göre, eser sahipleri öncelikle içerik sağlayıcılarına ihlalin kaldırılması için başvuruda bulunmalı, başvuru sonrasında ihlalin devamı halinde Cumhuriyet savcılığına başvuruda bulunmalıdır.

5651 sayılı Kanun'dan farklı olarak, buradaki düzenlemede ihlalin durdurulması halinde, içerik sağlayıcısına yeniden servis sağlanacağı düzenlenmiştir. Bu düzenleme aslında eserler ve eserlere erişimin devamlılığı hakkında internete

¹⁵² 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.5846.pdf>, (15.11.2022).

erişim hakkını korumakta olup, kişilerin internete erişim hakkını devam ettirebilmesine olanak sağlamaktadır.

2.1.5 Türkiye’de Güvenli İnternete Erişim

Türkiye’de Güvenli İnternet Hizmeti, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından 2011 yılında başlatılan bir uygulama olup, 22 Şubat 2011 tarih ve 2011/DK-10/91 sayılı kararı ile yayınlanmıştır¹⁵³. Yayınlanan kararda yer alan “İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar”, internet hizmetinden yararlanan bireysel abonelere yönelik filtreleme hakkında düzenlemeler yapmaktadır. Güvenli İnternet Filtresi olarak adlandırılan Türkiye'deki tüm internet bağlantılarına uygulanan bu filtreleme sistemi, pornografiyi, kumarı vb. yasal olmayan aktiviteleri filtrelemektedir. Tüm internet servis sağlayıcılarının bu filtrelemeyi uygulaması gerekmekte olup, hangi sayfaların ve içeriğin nasıl filtreleneceği BTK tarafından kararlaştırılmaktadır. BTK ayrıca kullanıcıların filtrelenmemesi gerektiğini düşündükleri içerikleri için itiraz sistemi getirilmiştir.

Türkiye’de bazı çevrelerde güçlü tepkiler ile karşılaşsa da tamamen gönüllülük esasına dayanan ve istemeyenler tarafından kolaylıkla devre dışı bırakılabilen Güvenli İnternet Filtresi, birçok demokratik ülkede meşru kabul edilmekte ve interneti kısıtlamanın nedeni pornografiye ve suça karşı koruma sağlamak olduğundan, bu tür filtrelemenin ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmediği belirtilmektedir.

BTK'ya göre Türkiye'deki tüm internet servis sağlayıcıların abonelerine üç farklı profil sunması gerekmektedir. Bunlar; standart profil, aile profili ve çocuk profilidir. Standart profilde, kullanıcıların internete erişimine herhangi bir filtreleme uygulanmamaktadır. Çocuk profilinde, çocukların zihinsel ve fiziksel sağlığını olumsuz yönde etkileyen ve yabancılarla iletişim kurmalarına olanak sağlayan web siteleri filtrelenmektedir. Aile profilinde ise BTK tarafından belirlenen kara listedeki içeriklere erişim sağlanmamakta olup, çocuklara uygun olmayan oyunlar, sosyal ağlar ve sohbet siteleri bu profilde filtrelenmiştir. Ayrıca aile profili seçen kullanıcılara üç farklı alt seçenek sunulmaktadır. Bunlar; sohbet sitelerine ve

¹⁵³ Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2011/DK 10/91 sayılı kararı, <https://www.btk.gov.tr/uploads/boarddecisions/internetin-guvenli-kullanimi.pdf>, (15.11.2022).

uygulamalarına erişmek istemiyorum, oyun sitelerine ve uygulamalarına erişmek istemiyorum ve sosyal paylaşım sitelerine ve uygulamalarına erişmek istemiyorum olarak belirlenmiştir. Herhangi bir filtreleme seçeneğini seçmeyen aboneler ise standart profil olarak nitelendirilmektedir. Her filtreleme seçeneğinde bir kara liste mevcut olup, bu kara liste BTK tarafından belirlenmekte ve kamuoyu ile paylaşılmamaktadır.

2011 yılında Bianet tarafından, BTK'nın Güvenli İnternet Uygulamasına karşı, Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle tanınan temel hak ve özgürlüklerin ölçüsüz bir şekilde kısıtladığı gerekçesiyle iptal davası açılmıştır¹⁵⁴. Uygulama açısından her ne kadar devletin Türkiye'deki tüm internet kullanıcılarını kolaylıkla kontrol etme imkanına sahip olsa da, internet kullanıcıları belirtilen filtreyi seçmedikleri sürece, varsayılan filtre türü ile engellenmeyen sayfalara erişebilmektedir. İnternette devlet denetiminin olanaklarının arttığı ve Türkiye'deki tüm kullanıcıların istek üzerine herhangi bir sayfaya erişmesinin mutlaka gerekli olduğu ve bu tür filtrelemenin bu durumu engelleyebildiği için eleştirilmiştir. Bu gibi eleştirilerle karşılaşan BTK tarafından Güvenli İnternet Hizmeti uygulamasının

internetin güvenli kullanımına dair şikayet ve talepler yöneliminde meydana geldiği, anne ve babaların internet ortamındaki uygunsuz içeriklere ilişkin kaygı ve arayış içinde olduğu, hizmetin Avrupa Konseyi Siber Suç sözleşmesinin reşit olmayanlara dair düzenlemesine, Avrupa Konseyi'nin Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunmasına dair sözleşmesinin ilgili hükümlerine ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisine ilişkin ilkeleri kapsamında verilmekte olduğu belirtilmiştir.

İnternetin zararlı etkilerinden çocukları korumak için özel olarak tasarlanmış bir hizmet olan Güvenli İnternet Filtresinin isteğe bağlı olması ve istemeyenlerin kolayca vazgeçebilmeleri, bu uygulamanın bir sansür uygulaması olduğu iddiasını zayıflatmaktadır. Burada özgürlük bağlamında neyin filtrelenip, neyin filtrelenmediği, bu işi kimin hangi kriterlere göre yaptığı değerlendirilmelidir.

Güvenli internet hizmeti, demokratik bir çözüm olarak kullanıcıların özgürlüğünü desteklese de, engellenecek web sitelerinin kullanıcılar tarafından belirlenmesi ve bu özgürlüğün 5651 sayılı Kanun'da getirilmesi ile bunun daha kabul gören ve işleyen bir uygulama haline gelmesi beklenmektedir. Web sitelerinin aile ve

¹⁵⁴ BIANET, <https://m.bianet.org/biamag/bilim/129247-ips-bianet-danistay-a-basvurduinternetankara-nin-sesi-olmasin> (03.07.2022)

çocuk filtrelerinde yer alması veya bu filtrelerden kaldırılması için kriterler hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Serbest profil seçimi ile demokratik bir yaklaşım olmasına rağmen, içeriğin devlet tarafından belirlenmesi ve şeffaf olmayan bir internet çerçevesinin oluşturulması bu projede demokrasi anlayışını tartışmalı hale getirmektedir.

İnternete erişim hakkı kapsamında, güvenli internet hizmeti değerlendirildiğinde, filtreleme yapılan sitelerin bilinmemesi, filtreleme aşamasında hangi kriterlerin dikkate alındığı hakkında net bir düzenleme olmaması, bu filtrelemenin de internete erişim hakkını ölçüsüz biçimde kısıtladığı anlamına gelmektedir. Yapılan filtrelemenin şeffaf olması ve kullanıcıların bu filtreleme aşamalarına dahil olması ile ancak kullanıcıların internete erişim hakkının korunduğundan bahsedilebilecektir. Bu nedenle bu filtreleme işleminin bir insan hakkını kısıtladığı da dikkate alınarak, bir kurumun çıkarttığı düzenlemeden öte bir kanun ya da Anayasa içerisinde yer alacak bir düzenleme ile yapılması daha yerinde ve ölçülü olacaktır.

2.1.6 İnternete Erişim Hakkına İlişkin Türkiye'deki Uygulamalar

Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik kriz ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve benzeri politik nedenlerle telekomünikasyon ağlarının ve sosyal ağlara erişimin tekrar tekrar kesintiye uğraması ve çevrimiçi siyasi görüş ifade etme tutuklamalarının artması nedeniyle internet özgürlüğü, Türkiye'de büyük ölçüde azalmaktadır. Yaşanan olağanüstü durumlar ya da günlük sorunlar nedeniyle internet bağlantıları kesilmekte ve sosyal medya platformları engellenmektedir. Wikipedia sitesi, Suriye'deki iç savaşla ilgili makaleler yayınlandığı için bir dönem kalıcı olarak engellenmiş, sonrasında da güvenlik nedeniyle Facebook, Twitter, Youtube ve Whatsapp'a erişim engellenmiş ya da erişim kısıtlamaları getirilmiştir. AİHM'nin 2012-2022 yılları arasında ifade özgürlüğüne ilişkin verdiği kararlara bakıldığında; verilen 2255 karardan 500'ü Türkiye'ye karşı yapılmış başvurularla ilgili olup¹⁵⁵,

¹⁵⁵ AİHM, 2012-2022 yılları arası kararları,

2022 tarihli Freedom House raporuna göre, Türkiye'de internet özgür bulunmamıştır¹⁵⁶.

Genel olarak, Türkiye'nin, güvenlik operasyonları nedeniyle ağ kesintilerinin nüfusun büyük bir kısmının internete erişimini engellediği, Wikipedia'nın erişilemediği, birçok haber ve vatandaş gazeteciliği web sitesinin kapatıldığı, Twitter ve Facebook'tan içerik kaldırılması için en çok talep alan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Çevrimiçi ifade özgürlüğüne karşı engellenen yaptırımların ve eleştirenlere yönelik keyfi ve orantısız hükümet uygulamalarının oto-sansürü arttırdığı bilinmektedir. Freedom House'un Dünya'da özgürlüklere ait 2019 raporunda ise Türkiye'nin puanının 31'e düştüğü, "serbest olmayan" ülkeler arasındaki yerini koruduğu görülmektedir.

Türkiye'de kullanılan filtreleme yöntemi ve erişim engelleme tedbirlerinin vardığı boyut açısından İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsü'nün 2015 yılında hazırladığı rapor dikkate değerdir¹⁵⁷. Raporda TİB tarafından internet kafeler gibi internet erişimi sağlayan kuruluşlara verilen filtreleme mekanizmasına odaklanılmış ve filtrelemeye ilişkin asgari kriterlerin yine TİB tarafından belirlendiği belirtilmiştir.

Türkiye'de farklı sebeplerle engellenen internet sitelerinin yer almış olduğu verilerine bakıldığında, Kasım 2016 yılında 114.000'den fazla internet sitesine erişilemediği tespit edilmiştir. 2020 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye'de toplam 467.011 web sitesine erişimin engellendiği görülmektedir¹⁵⁸. Hazırlanan raporlarda Aralık 2021 tarihi itibarıyla 574.798 alan adının, 150.000 URL'nin 5651 sayılı Kanun uyarınca engellendiği görülmektedir. Nitekim BTK'nın internet sitesinde, erişime engellenen internet sitelerine ait istatistiki bir veri veya bu internet sitelerinin neler olduğu, hangi gerekçeler ile erişime engellendiğine ait veriler yayınlanmamaktadır. Bu kapsamda daha önce TİB tarafınca Mayıs 2008 - Mayıs 2009 tarihleri arasında 5651 sayılı Kanun kapsamında mahkemeler ve re'sen TİB

%226%22,%22140%22,%22452%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22kdate%22:[%222012-11-16T00:00:00.0Z%22,%222022-11-16T00:00:00.0Z%22}] (16.11.2022)

¹⁵⁶ Freedom House, **Freedom on the Net 2022**, <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2022> (16.11.2022)

¹⁵⁷ İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsü, **Comparative Study on Blocking, Filtering and Take-Down of Illegal Internet Content**, s.717, <https://edoc.coe.int/en/internet/7289-pdf-comparative-study-on-blocking-filtering-and-take-down-of-illegal-internet-content-.html> (17.12.2022)

¹⁵⁸ Mısra Tan, **Müzakereci Demokrasi Bağlamında İnternet Özgürlüğü ve Devletin Müdahalesi**, İstanbul, 2021, s. 221

tarafınca verilen erişim kısıtlama kararları ile istatistikler halkoyu ile paylaşılsa da, sonrasında TİB tarafınca da bu istatistiklerin paylaşılmasına son verilmiştir. TİB tarafından yalnızca Mart 2010 tarihinde erişimin engellenmesi tedbirlerinin kabahat türlerine nazaran oransal dağılımı hakkında istatistiki veriler paylaşılmış olup, bu veriler değerlendirildiğinde TİB tarafınca yönetsel önlem durumunda en fazlaca erişimin engellenmesi meydana getirilen siteler %35’lik oranla “müstehten” olarak belirtilen siteler olmuştur¹⁵⁹.

Tüm bu verilere rağmen, internet teknolojilerinin ve yazılımların bu tür erişim engellemelerini aşmak amacıyla birçok çözüm ürettiğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye’de mevcut durumda, internete erişimin engellenip engellenmeyeceğine karar vermek için kullanılan prosedürler etkili değildir. İnternete erişim engellerini aşmak için DNS ayarlarını değiştiren veya VPN uygulamaları ile engellenen web sitelerine giriş yapan kullanıcı sayısı oldukça fazladır. Görüldüğü gibi, web sitelerine erişimini engellemek için pratikte hiçbir önlem yoktur. Özellikle kullanıcıların birbirleriyle etkileşimde bulunduğu sosyal ağ araçları söz konusu olduğunda, teknik bilgilerin paylaşılmasıyla bu engeller kolaylıkla aşılabilmektedir. Bu nedenle internete erişim hakkı kapsamında, içerik çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi için gereken şartlar ve uygulamalar mevzuatlarda yazılı olarak belirtilmeli, şeffaf bir denetleme mekanizması oluşturulmalıdır.

2.2. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE İNTERNETE ERİŞİM HAKKI

2.2.1 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletler’in kurulmasıyla birlikte insan hakları kavramı evrensel bir boyuta taşınmıştır. İlk uluslararası insan hakları bildirgesi, tüm insanların eşit ve özgür olduğu fikrinden yola çıkarak yayınlanmıştır. İnsan haklarını uluslararası düzeyde düzenleyen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, BM Konseyi tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir¹⁶⁰. Türkiye’nin de dahil olduğu BM üyesi devletler tarafından onaylanmıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarını

¹⁵⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/internet-siteleri-neden-kapatiliyor-14343399> (16.11.2022)

¹⁶⁰ İbrahim Ö. Kaboğlu, **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 66

uluslararası düzeye taşıyan ve sonrasında oluşturulan birçok anayasaya ve uluslararası belgeye ilham veren önemli bir yasal güce sahiptir¹⁶¹.

İfade özgürlüğü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. maddesinde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü düzenlenirken, 19. maddesinde ifade özgürlüğü, 26. maddesinde de eğitim hakkı düzenlenmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, birçok uluslararası belgenin temelini oluşturduğu dikkate alındığında ve hazırlandığı dönemde yazılı mecranın yaygın olması sebebiyle internete erişim hakkı hakkında herhangi bir düzenleme içermese de, internete erişim hakkı ile bağlantılı hak ve özgürlüklerin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kapsamında her türlü mecrada korunuyor olması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi içerisinde yer alan tanımların kısıtlayıcı olmaması sebebiyle günümüz şartlarında değerlendirildiğinde internete erişim hakkını da bu haklar kapsamında koruyacağı bir esastır.

2.2.2 Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

1966 yılında Birleşmiş Milletler, İkiz Sözleşmeler olarak da bilinen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik ve Sosyal Haklar Sözleşmesi olmak üzere iki sözleşme hazırlamıştır. Devletin müdahale etmekten kaçınması gereken ifade özgürlüğü hakkı ve diğer olumsuz haklar Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde yer almaktadır. Sözleşme 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁶² Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden farklı olarak imzalayan devletler için bağlayıcıdır. Türkiye, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni, azınlıkların din ve dil haklarına ilişkin 27. maddesine çekince koyarak 4 Haziran 2003 tarihinde onaylamış ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 21 Temmuz 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

BM İnsan Hakları Konseyi, devletlerin insan haklarına yönelik tutumlarını izlemek için somut adımlar atmak üzere BM Genel Kurulu tarafından kurulmuştur. Sözleşme maddelerinin uygulanma düzeyini belirlemek için devletlerden düzenli olarak rapor talep eden BM İnsan Hakları Konseyi'nin temel amacı, devletlerin insan

¹⁶¹ Aybay, 4. Baskı, s. 59

¹⁶² Hasan Duran, **İfade Özgürlüğü ve Türkiye**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sayı:1, 2006, s. 66

haklarını geliştirmelerini sağlamaktır¹⁶³. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ne göre, her üye devlet kontrole tabidir, bu nedenle bugün ve 193 üye devleti bulunan BM, dünyanın insan haklarını izleyen en büyük kuruluştur¹⁶⁴.

İfade özgürlüğü, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 19. maddesinde düzenlenmekte ve bu hakka İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden daha geniş yer verilmektedir. Ayrıca Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği durumlar da düzenlenmiştir. Buna göre;

1. Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir.
2. Herkes, düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir.
3. Bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, özel bazı görev ve sorumlulukları da beraberinde getirir. Dolayısıyla, bunlara bazı sınırlamalar da konulabilir; ancak, bu sınırlamaların yasalarda öngörülmüş olması ve;
(a) Başkalarının haklarına ve şöhretine saygı bakımından ve;
(b) Ulusal güvenliğin, kamu düzeninin ya da kamu sağlığı ve genel ahlakın korunması bakımlarından gerekli olması zorunlu olmalıdır¹⁶⁵.

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde, 19. maddede belirtilen bu sınırlama şartlarına ek olarak; Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 20. maddesinde nefret söylemi, savaş propagandası, bir ulusa veya gruba yönelik şiddet ifadeleri de sınırlama şartlarına dahil edilmiştir. Bu kapsamda, akit devletler bu ifadeleri sınırlamak zorundadırlar.

BM İnsan Hakları Konseyi'nin 05.07.2012 tarihli 20. oturumunda oybirliğiyle internette insan haklarının korunmasına ilişkin önemli bir karar kabul edilmiştir. Bu karar kapsamında kişilerin offline olarak sahip oldukları hakların online korunması gerektiğine dikkat çekilmiştir¹⁶⁶.

BM İnsan Hakları Konseyi; 26.06.2014 tarih ve A/HRC/26/13 sayılı kararında; İnternetin kaliteli eğitimde çok önemli bir rol oynadığını ve dijital

¹⁶³ Tacettin Çalık, **Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması**, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 24, Sayı: 1, 2016, s. 82-84

¹⁶⁴ Aybay, 4. Baskı, s. 81

¹⁶⁵ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> (11.12.2022)

¹⁶⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 05.07.2012 tarihli kararı, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/186/67/PDF/G1318667.pdf?OpenElement> (03.07.2022)

okuryazarlığın teşvik edilmesi gerektiğini teyit ederken, tüm devletlere internete erişimini sağlama çağrısında bulunmaktadır¹⁶⁷.

BM İnsan Hakları Konseyi; 27.06.2016 yılındaki 32. oturumunda, çevrimiçi insan haklarının, özellikle ifade özgürlüğünün, çevrimiçi mahremiyet ve güvenliğin garanti altına alınması ihtiyacının önemli olduğuna dikkat çekmektedir¹⁶⁸.

2.2.3 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950'de imzalanmış ve 3 Eylül 1953'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye AİHS'yi 10 Mart 1954'te onaylanmıştır. AİHS ile taraf devletleri izlemeye ek olarak, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur. AİHS kapsamında işlemler yargı tarafından yürütülmekte, AİHS maddeleri yorumlanırken hükümler verilmekte ve taraf devletler mahkemelerin içtihatlarına uymakla yükümlüdür. Bu nedenle AİHS, sözleşmeyi imzalayan devletlerin iç hukuklarında da bağlayıcıdır. Ayrıca AİHS tarafların hukuk normlarından üstün olup, ihtilaf halinde sözleşme hükümleri uygulanacaktır.

İfade özgürlüğü AİHS'in 10. maddesinde aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

1. Herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak, ifade özgürlüğünü ve kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlar ne olursa olsun bilgi ve kanaat alma ve verme özgürlüğünü içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve film şirketlerini bir lisans sistemine tabi tutmasını engellemez.
2. Görev ve sorumlulukları da içeren bu özgürlüklerin kullanılması, demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, itibarın ve hakların korunmasıdır. Üçüncü şahısların, gizli veya adli bilgilerin yayılmasının önlenmesi, yetkilerinin yetki ve tarafsızlığını sağlamak için gerekli olan bazı formalitelere, koşullara, sınırlamalara veya yaptırımlara tabi olabilir¹⁶⁹.

Maddenin birinci fıkrası, ifade özgürlüğünün üç temel unsuru olan bilgi edinme, ifade ve fikirlerin yayılması hakkını devlet müdahalesinden korumaktadır. Kamu makamlarınca ifade özgürlüğünün kısıtlanabileceği durumlar da ikinci fıkra düzenlenmiştir. Sözleşme'nin bu maddesinde belirtilen prosedürler devletlere bir

¹⁶⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, A/HRC/26/13 sayılı kararı, <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-26-13/> (03.07.2022)

¹⁶⁸ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, 32. Oturum Raporu, <https://daccess-ods.un.org/tmp/1257091.01557732.html> (16.11.2022)

¹⁶⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (11.12.2022)

miktar takdir hakkı tanımakta, ancak devlet müdahalesinin üç aşamadan geçmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, müdahalenin kanunla açıkça öngörülmüş olması, yasal bir dayanağının bulunması; ikincisi müdahalenin meşru bir amacının bulunması ve son olarak demokratik bir toplumda gerekli olup olmaması gibi mahkemeler için önemli kriterlerdir¹⁷⁰. Devletlerin sınırsız takdir yetkisi yoktur ve mahkemeye delilleri ve ulusal yargılamanın dayanağını sunarak müdahale gerekçelerini belirlemekle yükümlüdür¹⁷¹. Sözleşmede ağır biçimde kısıtlanan ifade özgürlüğü hakkı, AİHM kararları ışığında geliştirilmekte ve yorumlanmaktadır¹⁷². AİHS ilk metni ile sürekli değişen koşullara, teknolojik gelişmelere ve siyasi değişimlere ayak uydurma eğilimindedir. 1978 tarihli *Tyrer v Birleşik Krallık* başvurusunda, mahkeme de bu pozisyonu netleştirmiştir¹⁷³. Mahkeme kararında, sözleşmenin mevcut koşullarda yorumlanması gereken yaşayan bir belge olduğunu teyit etmiştir¹⁷⁴. Dolayısıyla demokratik bir toplumun varlığı için tüm ifade biçimleri eşit olarak korunmamakta, bu nedenle de yapılan başvuruların incelenmesi, AİHM'in konumunun açıklanmasını ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır¹⁷⁵.

AİHS, Avrupa Konseyi bünyesinde insan hakları belgelerinin oluşturulması için zemin hazırlamaktadır. AİHS'in doğrudan uygulanabilirliği ve sağladığı izleme mekanizması bakımından diğer insan hakları belgelerinden farklılaştığı görülmektedir. AİHS'in ilk versiyonunda öngörülen denetim mekanizması, 1998 yılında 11 No'lu Ek Protokol ile yeniden yapılandırılmış ve süreklilik esasına göre çalışacak bir AİHM kurulmuştur¹⁷⁶.

¹⁷⁰ Yaman Akdeniz, Kerem Altıparmak, **İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2008, s. 94

¹⁷¹ AİHM, *Handyside v The United Kingdom*, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/case-s/handyside-v-uk/> (07.03.2022)

¹⁷² Ulaş Karan, **İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2 İfade Özgürlüğü**, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, Ankara, 2018, s. 3

¹⁷³ AİHM, *Tyrer v The United Kingdom*, 25.04.1978, <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-57587%22%7D> (16.11.2022)

¹⁷⁴ Rick Lawson, **İfade Hürriyetini Güvenceye Almak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim: Özgürlükçü Bir Perspektif. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 250

¹⁷⁵ Karan, s. 8

¹⁷⁶ Resmi Gazete, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 No.lu Protokol, 20.06.1997, https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AIHS_11.protokol.pdf (16.11.2022)

Bu çalışmanın konusu olan internete erişim hakkına ilişkin olarak AİHS tarafından düzenlenen ifade özgürlüğünün incelenmesi gerekmektedir. İnternet özgürlüğü, AİHM kararlarında da ifade özgürlüğünün doğasında bulunan bir hak olarak ele alınmaktadır. İnternete erişim hakkı; dijital çağda ifade özgürlüğü, çevrimiçi toplantı hakkı, eğitim hakkı gibi bazı hakların kullanılması açısından çok önemli hale gelmiştir. Aliyev'e göre internete erişiminin bir hak olarak tanımlanması, internet fikrine nasıl yaklaşıldığı ile ilgilidir. İnternete basitçe ağlar ve bu ağlardaki bilgisayarlar arasında bağlantılar oluşturan mantıksal bir yapı olarak bakarsak, internete erişiminin bir hizmet olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, internete erişim hizmetlere ve internet kullanıcıları tüketicilere indirgenmiştir. İnternetin belirli makinelerden ve TCP/IP1 protokollerinden bağımsız, mantıksal bir yapı olduğu düşünüldüğünde, internete erişimi bir insan hakkı olarak değerlendirmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda AİHS'in de interneti ifade özgürlüğü çerçevesinde bir iletişim aracı olarak korumaktadır.

İnternete erişim hakkı, AİHS'nin 10. maddesi ile korunan haklardan biri haline gelmiştir. Bu konudaki ilk AİHM kararı olan Akdeniz ve Diğerleri v. Türkiye kararında; telif hakkı ihlali nedeniyle engellenen iki web sitesi hakkında Başvurucu Yaman Akdeniz, ilgili internet sitelerinin kullanıcısı olarak bireysel başvuruda bulunmuş ve ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmiştir¹⁷⁷. Mahkeme'nin görüşüne göre, diğer birçok müzik dinleme yöntemi arasında, başvuranın yalnızca belirtilen web sitelerine erişimi reddedilmiş olduğundan, başvurucunun Sözleşme'nin 34. maddesi anlamında bir mağdur olduğunun iddia edilemeyeceği için, Mahkeme başvurunun yetkisizlik nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

Avrupa Konseyi, zararlı içerik için erişimi engelleme yöntemini önermemekte olup, erişim engellenmiş olsa bile içeriğe erişmenin farklı yöntemleri olabileceğini belirtmektedir. Ancak internet kullanıcıları yeterli düzeyde aydınlatıldığında, insanlar hangi içeriğe girmeyeceklerine kendileri karar verebilecek ve filtreleme programlarını kullanarak kendi kararlarını verebileceklerdir. Bu nedenle, bu programlar ilk bakışta güvenli internet söz konusu olduğunda mükemmel bir çözüm

¹⁷⁷ AİHM, Akdeniz ve Diğerleri v. Türkiye, 04.05.2021, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22yaman%20akdeniz%22\],%22kptthesaurus%22:\[%22183%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-216524%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22yaman%20akdeniz%22],%22kptthesaurus%22:[%22183%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-216524%22]}) (16.11.2022)

gibi görünmemektedir. Ayrıca belirtilen filtreleme programlarının, reşit olmayanlar için zararlı olmayan materyalleri engelleyebileceği veya potansiyel olarak zararlı materyalleri engelleyemeyebileceği anlaşılmaktadır.

İnternet ve bilgisayar iletişiminin önemli bir yer tuttuğu İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Bildirgesi, 13 Mayıs 2005 tarihinde Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilmiş; insan hakları, iletişim özgürlüğü ve evrensel hukukun üstünlüğü gibi değerlerin elektronik ortama aktarılması önerilmiştir. Bildirgede yer alan eylem planına göre; Avrupa Konseyi üye devletleri, vatandaşların içeriğe mümkün olan en geniş erişime izin veren uygun araçlarla birlikte dijital ortamda birlikte çalışabilir teknik standartları teşvik etmelidir.

İnternette ifade özgürlüğü, Avrupa Parlamentosu'nun 07.06.2006 tarihli oturumunun gündemine alınmış, bu tarihli kararda internete erişimin demokrasiyi güçlendirdiği, ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunduğu ve erişimin engellenmesinin ifade özgürlüğünü engellediği tespit edilmiştir.

İnternete erişim hakkı, ifade özgürlüğü hakkı çerçevesinde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesi ile Medeni ve Siyasi Sözleşme'nin 19. maddesi çerçevesinde korunabilir. Nitekim bu maddelerde ifade özgürlüğü *“herkesin kendi seçimine göre ve ulusal sınırlar ne olursa olsun ifade özgürlüğüne hakkı vardır.”* şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu ifade, bu belgelerdeki internete erişiminin ifade özgürlüğü kapsamında korunduğunun bir göstergesidir.

2.3. İNTERNETE ERİŞİM HAKKI İLE İLGİLİ YARGI KARARLARI

2.3.1. İnternete Erişim Hakkı ile İlgili Türkiye’de Verilen Yargı Kararları

Web sitelerinin engellenmesi ve sosyal medya platformlarının yasaklanması Türkiye’de yaygın bir uygulamadır. YouTube ilk olarak 6 Mart 2007 tarihli kararla kapatılmış ve YouTube’un yasa dışı içerikleri kaldırması sonucunda 9 Mart 2007 tarihinde engelleme kararı kaldırılmıştır¹⁷⁸. Yasağın kaldırılmasının ardından bir yıl sonra YouTube yeniden yasaklanmış ve bu sefer yasak iki yıl sürmüştür.

¹⁷⁸ Akdeniz, s.55

Türkiye’de erişime engellenen bir diğer web sitesi de dünyanın en büyük dijital ansiklopedisi olan Wikipedia’dır. BTK kararı ile 5651 sayılı kanuna dayanılarak 29 Nisan 2017 tarihli idari tedbirle Wikipedia’ya erişim engellenmiş olup, Anayasa Mahkemesi’nin 15 Ocak 2020’de Resmi Gazete’de yayınlanan kararı ile Wikipedia sayfasına erişim yasağı kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi kararında Wikipedia’nın tamamen kapatılmasının ifade özgürlüğü hakkına orantısız bir müdahale olduğunu teyit etmiştir. Müdahalenin, Wikipedia sitesine erişimi olmayan Türkiye’deki kullanıcıların bilgilerine erişim hakkının da engellediği vurgulanmıştır. Anayasa Mahkemesi, ifade özgürlüğü ve temel özgürlüklerin kullanılmasında internetin önemli rolüne değinerek, devlet ve idari makamların sosyal ağlar üzerinde yapacakları düzenlemede çok dikkatli olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir¹⁷⁹.

Twitter, 20 Mart 2014 tarihinde TİB tarafından yasaklanmış ve 3 Nisan 2014 tarihinde bu yasak kaldırılmıştır. Türkiye, güncel durum incelendiğinde Twitter hesaplarının katılması için en çok talepte bulunan ülke haline gelmektedir. 2015 yılında Türkiye’de engellenen site sayısı 80.553 iken, 2019 yılında bu sayı %58 artarak 288.310’a yükselmiştir¹⁸⁰.

Freedom House’un internet özgürlüğünü sıraladığı Freedom Net 2020 raporuna göre Türkiye, özgür olmayan ülkeler kategorisine girmektedir. Rapora göre, Türkiye’de ifade özgürlüğünü koruyan yasal normlar teorik olarak kapsamlı korumalar içeriyor, ancak çevrimiçi ifade özgürlüğü korunmuyor. Raporda, Cumhurbaşkanı’na hakaretten internette açılan soruşturmanın önemli ölçüde artmasının, kullanıcıların sosyal ağları kullanımlarını olumsuz etkilediğinin altı çizilmektedir. Devletin dijital kuruluşlara ve gazetecilere yönelik eylemlerinin toplumda oto sansüre yol açtığı iddia edilmektedir¹⁸¹.

Türkiye’nin engellenen internet sitelerine erişim istatistikleri, 5651 sayılı Kanun’un ve kullanılan yöntemin istenilen amaca ulaşmak için yeterli olmadığını göstermektedir. Genel olarak, internete erişiminin engellenmesi eleştirilebilir ve hatta sansür olarak görülebilir. Ancak gerçek hayatta suç olarak cezalandırılan bir olgunun sanal ortamda cezasız kalması akıl ve mantık dışıdır. Bu nedenle devletlerin,

¹⁷⁹ AYM Wikimedia Foundation İn ve Diğerleri Başvurusu h <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200115-6.pdf> (03.07.2022)

¹⁸⁰ IFÖD, <https://ifade.org.tr/yayinlar/rapor-kitap-calismalari/> (03.07.2022)

¹⁸¹ Freedom on the Net 2020 Raporu, <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2020> (03.07.2022)

vatandaşlarını suç unsuru taşıyan yayınlardan koruma görevi vardır ve uluslararası hukukun yetersizliği nedeniyle bunu yapmak için devlet düzeyinde yasama yapmak zorundadırlar.

1993 yılında internet ile tanışan Türkiye'de internet kullanımı 1990'ların sonundan itibaren yayılmaya başlamıştır. 2000'li yılların başına kadar Türkiye'de internet kullanımına doğrudan ve yaygın müdahaleler olmamıştır. Türkiye'de internetin kullanıma sunulmasından bu yana erişim engelleme ile ilgili gelişmelere bakıldığında, internete erişim engelleme ve içerik müdahalesinin üç döneme ayrılarak açıklanabileceği görülmektedir. Bu dönemler; internetin 1993-2000 yılları arasındaki bilgi ve yaygın kullanım dönemi, 2001-2006 yılları arasındaki hukuki müdahale dönemi ve 2007 sonrasında 5651 sayılı Kanun kapsamında başlayan erişim engelleme dönemi olarak bilinmektedir.

1993-2000 yılları arasında eski Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesinde yer alan kanaat suçlarına ilişkin hüküm, bu konudaki sorunları çözmek için yeterli görülmekteydi. İnternet sansürü olarak nitelendirilebilecek ilk müdahale 2001 yılında 4676 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Basın Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu Reformu Projesi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu ile sonrasında dönem dönem düzenlemeler ile farklı mevzuatlarda yer bulmuştur.

İnternet kullanımının ve buna bağlı olarak bilişim suçlarının hızla arttığı 2001-2006 yılları arasında Türkiye'de Ceza Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve Medeni Kanun hükümlerine göre birçok internet sitesinin kapatılmasına karar verilmiştir. Bu dönemde zararlı içerikli internet sayfalarına erişimin engellenmesi yerine, yurt dışından içerik yayınlama gibi nedenlerle sitenin tamamına erişimin kısıtlanması yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle 2001-2006 yılları arasında aşırı sayılabilecek erişim kısıtlamaları uygulandığı görülmektedir.

5651 sayılı Kanun ile başlayan yeni dönemde ise, Türkiye'nin sansür uygulamalarını sıklıkla kullanmaya başladığı görülmektedir. Var olan istatistiksel veriler, Türkiye'nin ülkelerdeki kültürel değerlere getirdiği erişim kısıtlamalarını uluslararası kapsamda açıklamayı zorlaştırmaktadır. 2008 yılından 2013 yılına kadar isimleri tespit edilen ve listelenen engellenen web sitelerinin sayısı yirmi dokuz bizi bulmakta, ancak gerçek sayının otuz binin üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

İnternet içeriklerinin, servis sağlayıcılar tarafından mahkeme kararı veya onayı olmaksızın kapatılması, uluslararası raporlardaki olumsuz gelişmeler arasında sayılmaktadır. Mevcut durumda, Türkiye’de engellenen internet sitelerinin sayısı konusunda resmi devlet kurumlarından güncel bir açıklama mevcut değildir.¹⁸² Türkiye’de internet bağlantısı; ticari internet bağlantı altyapısı ve üniversitelere ve devlet kurumlarına hizmet veren ULAKNET eğitim ağının altyapısı üzerinden sağlanmaktadır. İnternet trafiği filtreleme işlemlerinin de çoğu Türk Telekom’un ticari altyapısında gerçekleştirilmektedir¹⁸³. Web sitesi kapanmaları genellikle üç farklı nedenle gerçekleşmektedir. Bunlar; Türk Medeni Kanunu’nun 24. ve 25. maddelerinde belirtilen kişilik haklarının ihlali ile ilgili gerekçeler, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun 4 numaralı ek maddesinde belirtilen telif hakları ihlali ile ilgili gerekçeler ve 5651 Sayılı Kanun’un 8. maddesinde yer alan katalog suçlardır.

Türkiye halkı tarafından internet kullanımında müdahaleci içerik işleme yapılmamasına rağmen, internete özel bir kanun olmadığı için eski Türk Ceza Kanunu’nun bazı maddelerinin müdahale aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu anlamda ilk mahkemenin Ali Emre Ersöz davası olduğu bilinmektedir. 7 Aralık 1997’de bir grup görme engelli vatandaş Ankara Belediyesi’ni protesto etmek için toplanmış, protesto sırasında göstericiler polislerin coplu saldırısına maruz kalmıştır. Bu saldırı sonrası göstericiler ve halk bir internet sitesi üzerinde yer alan Foro Actual adlı bölümde, polis memurlarını eleştirmiş ve görüşlerini dile getirmiştir. Lise öğrencisi Ali Emre Ersöz de bu sitede yer alan yorumların altına kendi adı ve soyadı ile yorumda bulunmuştur. Ali Emre Ersöz, paylaştığı bu yorum nedeniyle sonrasında tutuklanmış ve hakkında Beyoğlu Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından suç duyurusunda bulunmuştur. Devlet güvenlik güçlerine alenen hakaret ve karalama suçlamasıyla hakkında, devletin emniyet muhafaza kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif ettiği suçlaması ile TCK’nın 159. maddesine ihlal ettiği gerekçesiyle Ali Emre Ersöz hakkında dava açılmış, dava sonucunda Beyoğlu Ağır Ceza Mahkemesi’nin kararıyla Ali Emre Ersöz 10 ay hapis cezasına çaptırılmıştır. Söz konusu dava, işlenen suçun internet ortamında işlenmesi ve TCK 159. maddesinin internet

¹⁸² OSCE, **Freedom Of Expression On The Internet**, 2012, <https://www.osce.org/files/f/documents/-c/9/105522.pdf> (03.07.2022)

¹⁸³ Constance Bitso, Ina Fourie, Theo Bothma, Trends in Transition From Classical Censorship To Internet Censorship: Selected Country Overviews, IFLA, 2012

ortamında da uygulanması açısından önemli bir karar olup, bu anlamda Türkiye’de verilen ilk kararlardan biridir.

Coşkun Ak kararına baktığımızda ise, Superonline üzerinde yer alan İnsan Hakları İhlalleri başlıklı forumun, takma adların kullanıldığı, makaleyi yazan kullanıcının sizin yazdığınız metni bir buton ile karşılaştırdığı bir internet içerik ortamı olup, bu forumda, kullanıcıların görüşlerini dile getirdiklerini ve insanlarla tartışma fırsatı bulduklarını belirttiklerini, dolayısıyla bu ortamda “post” eyleminin sadece yayınlama eyleminden tamamen farklı bir eylem olduğunu belirtilmektedir. İstanbul 4. Ağır Ceza Mahkemesi 1999/225 E., 2001/56 Karar 27.03.2001 tarihli kararla Coşkun Ak’ın, bu forumda yazmış olduğu yazıların Türkiye Cumhuriyeti’ne, silahlı kuvvetlerine, güvenlik güçlerine ve Adalet Sarayı’nın manevi şahsiyetine hakarete bulunduğundan ötürü Coşkun Ak’a ceza verilmiştir. Karar, Yargıtay 9. Ceza Dairesi tarafından bozulmuş olup, Yargıtay kararında; ilk derece mahkemesinin, Superonline’ın bir erişim sağlayıcısı mı yoksa bir hizmet sağlayıcısı mı olduğunu belirlemesi gerektiğini ve bu belirlemeyi yaparken üniversitelerin internet ve ceza hukuku bölümlerinden seçilen internet uzmanlarından oluşan bir heyet ile birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir. Dosyanın kovuşturma aşamaları devam ederken, Türk Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklik ile eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının bu suç tanımı kapsamına girmeyeceği düzenlenmiş olup, Coşkun Ak yazının ifade özgürlüğü kapsamında olduğu gerekçesiyle 24 Mart 2004’te beraat etmiştir¹⁸⁴.

5651 Sayılı Kanun’un yürürlüğe girmesinden sonra internet içeriği ile ilgili çeşitli davalar açılmaya devam etmiştir. Günümüzde ana kitle iletişim aracı haline gelen internete erişim yasakları ve kısıtlamaları, ifade özgürlüğünü doğrudan etkilemektedir. 2014/5552 Sayılı AYM Ali Kızık Kararına bakıldığında¹⁸⁵; başvurunun internet haber sitesinde yer alan bazı haber ve köşe yazılarına erişimin engellenmesi kararının, ifade ve basın özgürlüğünü ihlal ettiği iddiasıyla ilgili olduğu görülmektedir. Başvurucu, airporthaber.com web sitesinin sahibi ve genel yayın

¹⁸⁴ Barış Günaydın, İnternet Ortamında Yayıncılık Açısından İfade Özgürlüğü’nün Kullanımı: “Coşkun Ak Davası Örneği”, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2009, <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/7681/190238.pdf?sequence=1&isAllo wed=y> (18.11.2022)

¹⁸⁵ AYM Ali Kızık Kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5552> (03.07.2022)

yönetmeni olup, bu web sitesinde 2014 senesinin Nisan ayında Türk Hava Kurumu başkanı olan O.Y. (şikayetçi) hakkında beş ayrı makale yayınlanmıştır. O.Y.'nin talebi üzerine, ilk derece mahkemesi talebe konu olan makalelere erişimin engellenmesine karar vermiştir. Başvurucu tarafından erişimin engellenmesi kararlarına karşı yapılan itirazlar, ilk derece mahkemesinin gerekçesiz kararları ile reddedilmiştir. Bu red kararları sonrası başvuru AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuş ve AYM yaptığı inceleme sonrasında, internet özgürlüğü teriminin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini ve erişimin engellenmesi biçimindeki sınırlamaların internet özgürlüğüne tecavüz teşkil ettiğini belirtmiştir.

AYM'nin Medya Gündem Dijital Yayıncılık Tic. A.Ş. kararında¹⁸⁶; 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesi hükümleri uyarınca borsagundem.com sitesinde yer alan haberler, Üsküdar 4. Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararıyla, kişilik haklarına saldırı olduğu gerekçesi ile kaldırılmıştır. Bu karar sonrası yapılan itirazlar kesin olarak reddedilmiş olup, Medya Gündem tarafından basın özgürlüğü ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin bireysel başvuruda bulunulmuştur. AYM ilk olarak, söz konusu haberlerin başvuru hukuki nitelikleriyle ilgili olmadığını ve bu anlamda söz konusu iddianın Anayasa'nın 26. maddesinde yer alan ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini tespit etmiştir. AYM'ye göre, ifade ve basın özgürlüğüne müdahale söz konusu olduğunda, yerel mahkemelerin kararlarının müdahaleyi haklı gösterecek önemli ve yeterli nedenler içerip içermediği ve arasında uygun bir denge olup olmadığı, sınırlama amacının ve araçlarının demokratik bir toplumun gereklerine uygun olup olmadığı açılarından değerlendirme yapılması gerekmektedir. AYM bu kararında, Observer ve Guardian v. İngiltere¹⁸⁷ kararını göz önünde bulundurarak; AİHS'nin 10. maddesinin sadece düşünce ve görüşlerin içeriğinin değil, aynı zamanda bunların iletilme şekillerini de koruduğunu belirterek, söz konusu başvuru hakkında ifade ve basın özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM kararında ayrıca, Yaman Akdeniz ve Diğerleri¹⁸⁸, YouTube LLC¹⁸⁹ kararlarına da atıfta bulunarak, ifade özgürlüğünün güvence altına alındığını ve ifade

¹⁸⁶ AYM Medya Gündem Dijital Yayıncılık Tic. A.Ş. kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2623> (03.07.2022)

¹⁸⁷ AİHM Observer ve Guardian v. Birleşik Krallık kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57705> (12.12.2022)

¹⁸⁸ AYM Yaman Akdeniz ve Diğerleri kararı, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3986 (03.07.2022)

¹⁸⁹ AYM Youtube LLC kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4705> (12.12.2022)

özgürlüğü alanında internete erişimine yapılan müdahalenin incelenmesi gerektiğini kabul etmiştir.

AYM'nin diğer bir kararı olan 2018 tarihli Kemal Gözler kararı internet özgürlüğü açısından en önemli kararlardan biridir¹⁹⁰. AYM daha önce, Ali Kızık kararında internet özgürlüğü terimini, basın yönünden düşünce ve kanaat açıklama özgürlüğü kapsamında değerlendirilen internet özgürlüğü olarak; internete erişenler yönünden ise Anayasa tarafından korunan ve ifade özgürlüğünün özünde yer alan haber veya fikir almak özgürlüğü olarak tanımlamıştır. Başvurucunun kurucusu ve editörü olduğu www.anayasa.gen.tr ve www.idare.gen.tr sitelerinde yayınladığı kitaptaki kısımlar hakkında, Ankara 21. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından söz konusu kitabın ilgili sitelerden kaldırılmasına karar verilmiştir. Başvurucu tarafından söz konusu karar karşı itiraz edilmiş ise de, bu itiraz gerekçesiz olarak reddedilmiştir. Red kararı sonrası başvuru tarafından AYM'ye bireysel başvuru yapılmış olup, kararda internet özgürlüğü Ali Kızık kararında da ifade edildiği biçimi ile yeniden tanımlanmış, ifade özgürlüğünün sadece bilgilerin içeriğini değil, bu bilgilerin dağıtım araçlarını da ilgilendirdiğini belirtilmiştir. Bu nedenlerle AYM, web sitelerine erişimin veya web sitelerindeki ifadelerin engellenmesi şeklindeki herhangi bir sınırlamanın başvurunun ifade özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir.

AYM; hukuka aykırı olarak kişilerin onur ve itibarının zedelendiği durumlarda, birincil amacın fikir ve görüşlerin çevrim içi olarak ifade edilerek neden oldukları zararı gidermek olduğunu belirtmektedir. Bu konuyu değerlendirirken, diğer cezai veya yargısal çözüm yollarının uygulanabilir ve etkili çözüm yollarının, koşullara bağlı olarak, özellikle belirli bir uygulamaya konu olan benzer uyuşmazlıklar açısından daha büyük bir başarı olasılığı sunabileceği anlaşılmaktadır. İnternet özgürlüğü konusundaki ilk kararlardan günümüze kadar, sınırlamaların istisnai olduğu konusunda bir anlayış var gibi görünmektedir. AYM'ye göre, internet ortamının kamuoyuna farklı düşünce ve tutumları aktarma ve bunlar hakkında fikir oluşturma fırsatı sunduğu açıktır. AYM de birçok kararında internet ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişkiye atıfta bulunmuştur. Ancak tüm bu kararlara rağmen Türkiye'de engellenen internet sitelerinin sayısı ve internette paylaşılan ifadelerinden

¹⁹⁰ AYM Kemal Gözler kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5232> (03.07.2022)

dolayı hüküm giyenlerin sayısı artmaktadır. Bunun en güncel örneği, Wikipedia adı verilen ücretsiz internet ansiklopedisine erişimin engellenmesidir.

Wikipedia'ya erişim yasağı, BTK tarafından 29.04.2017 tarih 490.05.01.2017.-182198 sayılı kararla idari tedbir olarak getirilmiştir¹⁹¹. Wikimedia Vakfı tarafından, Ankara 1. Sulh Ceza Mahkemesi'nde erişimin engellenmesi kararına itiraz edilmiş, yapılan itirazın ardından, erişimin engellenmesinin gerekçesinin, Wikipedia'nın İngilizce versiyonunda yer alan "Suriye İç Savaşına Dış Müdahale" ve "Devlet Destekli Terörizm" başlıkları altındaki Türkiye hakkındaki iddialar olduğu öğrenilmiştir. Wikimedia Vakfı ve diğer başvuruçular tarafından yapılan başvuruda, AYM ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir¹⁹². AYM kararında, BTK tarafından verilen kısıtlama kararında, Wikipedia'nın devamlı güncellendiğini bu nedenle de yaşayan bir ansiklopedi olduğunu belirterek, idare ve derece mahkemeleri tarafından bu hususun dikkate alınması gerektiği üzerinde durmuştur. Kararda ayrıca, idari ve yargısal makamlarca başvuruya konu internet sitesine erişimin engellenmesi şeklindeki kısıtlamanın zorlayıcı bir nedene dayandığının ilgili ve yeterli bir gerekçe ile gösterilmediği de vurgulanmıştır.

Yaman Akdeniz ve Diğerleri kararında AYM, twitter.com internet sitesine erişimin engellenmesi kararının Anayasa'nın 26. maddesinde güvence altına alınan ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtmiştir¹⁹³. Söz konusu olayda, başvuruçular www.twitter.com internet sitesinin aktif olarak kullanıcıları olduğunu belirterek ifade özgürlüğünün ihlali nedeniyle bireysel başvuruda bulunmuştur. AYM kararında ayrıca, milyonlarca kullanıcısı bulunan bir sosyal medya ağı olan twitter.com internet sitesine erişimin tamamen engellenmesini öngören işlemin kanuni dayanağının bulunmadığı ve bu sosyal paylaşım sitesine erişimin kanuni dayanağı olmaksızın ve sınırları belirsiz bir yasaklama kararı ile engellenmesinin demokratik toplumların en temel değerlerinden biri olan ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale oluşturduğu belirtmiştir. Kararda yer alan diğer önemli bir husus, söz konusu erişimin engellenmesi hakkında verilen kararın, sadece başvuruçuların değil söz konusu

¹⁹¹ BTK Wikipedia Erişim Yasağı, https://tr.wikipedia.org/wiki/Vikipedi%27ye_T%C3%BCrkiye%27den_eri%C5%9Fimin_engellenmesi#cite_note-Diken-2 (12.12.2022)

¹⁹² AYM Wikipedia Kararı, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2020/02/2017-22355.pdf> (18.11.2022)

¹⁹³ Yaman Akdeniz ve Diğerleri Anayasa Mahkemesi Kararı, 02.04.2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3986> (12.12.2022)

sosyal medya ağının tüm kullanıcılarının ifade özgürlüğüne yönelik ağır müdahale niteliğinde olduğu vurgulanmıştır. Bu karar sonrası AYM'nin BTK veya derece mahkemelerince verilen erişimin çıkarılması ve/veya engellenmesi kararlarını denetlerken, ölçülülük ilkesine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmektedir.

Verilen tüm bu AYM kararları sonrasında, Twitter ve YouTube web sitelerine, mahkeme kararı olmaksızın ve savunma hakkı tanınmadan verilen erişimin engellenmesi kararları, hukuki belirliliği ihlal etmektedir. Erişimin engellenmesine neden olan içeriğin İngilizce içerik olduğu dikkate alındığında, bu içeriklerin Türkiye'de kamu düzenini bozması mümkün değildir. Elbette Wikipedia'ya uygulanan erişim yasağı, zorlayıcı bir toplumsal gereklilik, son çare ilkesi veya demokratik bir toplumda gereklilik gibi unsurlar içermemektedir. AYM, ilgili kararlarında, bir internet sitesine erişimin engellenmesinin ifade özgürlüğüne tamamen aykırı olduğunu belirterek, sınırlamanın istisnai ve son çare olması gerektiğini yinelemektedir. AYM'ye göre, bir kullanıcının paylaştığı içerik nedeniyle sitenin tamamının tedbir amaçlı dahi olsa kapatılmasının, bireysel kullanıcıların siteden yararlanmasını imkânsız hale getirmekte ve bu durum ifade özgürlüğü ihlaline neden olmaktadır.

5651 sayılı Kanun çerçevesinde internet içeriğine sık sık müdahale edilmesine rağmen, Anayasa Mahkemesi kararlarında internet özgürlüğünün defalarca vurgulandığı ve sınırlamanın istisnai olduğu açıkça ifade edilmektedir. AYM'ye göre internet özgürlüğüne yapılan müdahale hukukun özünü etkilememelidir. AYM kararlarında, erişim engelleme kararlarının, çocuk pornografisi, çocuk cinsel istismarı ve ırkçılık gibi ciddi suçlar için yargı sürecinin bir parçası olarak demokratik ülkede kullanılan zorunlu ve istisnai bir yargı tedbiri olduğunu ayrıca yenilemektedir. 5651 sayılı Kanun'da yer alan erişimin engellenmesi kararlarının cezai ve idari yaptırımlar değil ihtiyati mahiyette olduğuna, itibarına yönelik müdahalenin ivedilikle ortadan kaldırılmasına yönelik bir şekil olduğuna dikkat çekilmektedir. Verilen kararlarda internet yayınlarına erişimi engellemeye yönelik tedbir, ifade özgürlüğü ile kişilik hakları arasında gerekli ve hassas dengeyi kurmanın amaçlandığı görülmektedir. Ayrıca, kişilere haksız yere zarar veren, kişiler hakkında yanlış bilgi yayan, kişilerin namus ve itibarlarına

saldıran web sitelerinin ilgili yayınlarına erişimin engellenerek, kişilik haklarının sürekli ve açık bir şekilde ihlal edilmesinin önüne geçilmektedir.

Anayasa Mahkemesi'ne göre ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve internet özgürlüğüne ilişkin diğer hak ve özgürlükler demokratik bir toplumda hayati öneme sahiptir. İnternette ilgili olarak kamu yetkisini kullanan makamlar, bu hususta çok hassas olmalıdır. Tüm hususlar ele alınarak, internete erişimin engellenmesi ya da içeriğin çıkarılması son çare olmalıdır.

Sonuç olarak; mevcut durumda, verilen AYM kararları da dikkate alınarak, mevzuatta genel düzenlemeler yapılmalı ve hem ölçülülük hem de keyfilik hususlarında yeni düzenlemelere yer verilmelidir. Mevcut mevzuatta yer alan düzenlemeler her ne kadar eksik ve orantısız olsa da, AYM tarafından yapılan incelemelerde orantısız her türlü tedbire dikkat çekilerek, AİHS kapsamında değerlendirmeler yapılmıştır. İnternete erişim hakkı kapsamında AYM kararları değerlendirildiğinde, kararların hem başvuruçuların hem de tüm internet kullanıcılarının internete erişim hakkını korumayı amaçladığı görülmektedir. Ayrıca AYM tarafından verilen kararlarda internete erişim hakkının tanındığı ve Anayasa'da tanımlanan ifade özgürlüğünün korunabilmesi için gerekli bir hak olduğunu vurguladığını söylemek mümkündür.

2.3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları

İnsan hakları hukuku kapsamında metinlerde doğrudan internet kullanımına ve internet özgürlüğüne yer verilme bile ifade özgürlüğünü kapsayan, dolaylı bir şekilde de internete erişim hakkını koruma altına alan kararlar mevcuttur. İfade özgürlüğünü demokratik toplumların temeli olarak vurgulayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, tüm kararlarında ifade özgürlüğünden herkesin yararlanması gerektiğini, düşüncenin ifade edilme şeklinin de ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini varsaymaktadır. AİHM ifade özgürlüğünü demokratik toplumların vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekte ve uyguladığı kriterler aracılığıyla ifade özgürlüğüne verilmesi gereken önemi belirtmektedir.

AİHS kapsamında ifade özgürlüğü ancak belirli meşru amaçlarla sınırlandırılabilir. İnternete erişimini engellerken dikkat edilmesi gereken temel

nokta, kişilerin ifade özgürlüğü ile erişimin engellenmesi nedenleri arasında bir denge kuran orantılılık ilkesine saygı gösterilmesidir. İfade özgürlüğü çerçevesinde uygulanacak sınırlamalarda dikkat edilmesi gereken husus “denge” unsurudur ve toplumsal barış, barış ve ahlak gibi değerler ile düşünce özgürlüğü arasında uzlaşma ortamının yaratılması gerekmektedir. AİHM, Sözleşme’nin 10. maddesinde belirtilen denge kriterlerini benimsemiş olup, maddenin ikinci fıkrasında, müdahalenin sebebinin önceden kanunla ön görülmüş olması, müdahalenin müdahaleyi haklı kılan sebeplerden birisine dayanması ve müdahalenin demokratik bir toplum için gerekli olması şeklinde ifade edilmiştir. AİHS’de ifade edilen denge kriterleri, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamaların, erişimi engelleme gereklerine uygun olarak demokratik toplum düzeninin gerektirdiği yasal kontrollere tabi olacağını göstermektedir.

AİHS’ye göre ifade özgürlüğü:

...demokratik bir toplumun önemli temellerinden biri ve bireyin kendini gerçekleştirmesinin önemli ön koşullarından biridir. İkinci fıkrada sayılan istisnalara rağmen, ifade özgürlüğü sadece insanların beğendiği fikirleri değil, aynı zamanda skandal ve rahatsız edici fikirleri de içermektedir. Düşüncelerini ifade edebilmesi, demokratik bir toplum olmazsa olmazı olan çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliğin ön koşuludur

şeklinde tanımlanmıştır. Bu madde kuralı ayrıca, internetteki içeriklerin, hassas adli ve idari incelemeye ve filtrelemeye tabi tutulması gerektiğini şart koşmakta ve bu nedenle erişimin son çare olarak engellenmesi için temel oluşturmaktadır.

AİHM, web sitelerinin ifade özgürlüğünün kullanılması açısından önemine ilişkin görüşünü zaman zaman yinelemektedir. AİHM, Google Sites kararında¹⁹⁴, Denizli Sulh Ceza Mahkemesi tarafından bir web sitesinin kapatılmasına dair verilen erişimin engellenmesi kararının, BTK tarafından sadece ilgili web sitesine erişimin engellenmesi gerekirken, Google Sites yer sağlayıcısı tamamen engellenmiştir. Bu erişim engellemesi sonrasında başvurusunun kendi web sitesine de erişimi engellenmiş, bunun üzere başvuru yerel başvuru yollarına başvurmuş, sonuç alamaması üzerine, AİHM’e bireysel başvuruda bulunmuştur. AİHM yaptığı inceleme sonrasında, ifade özgürlüğünün söz konusu erişimin engellenmesi kararı ile ihlal edildiğine karar vermiştir. AİHM bu kararında, Google Sites’in web sitesinin bir

¹⁹⁴ AİHM Yıldırım v Türkiye Kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22%3A%22y%C4%B1ld%C4%B1r%C4%B1m%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-115705%22%7D> (18.11.2022)

grup içinde oluşturulmasını ve paylaşılmasını kolaylaştıran bir Google modülü olduğuna ve dolayısıyla web sitesinden yararlanmayı mümkün kılan bir araç olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca AİHM, bu kararında Sözleşme'nin 10. maddesinin sadece bilgi edinme hakkını değil, aynı zamanda halktan bilgi alma hakkını da güvence altına aldığını belirtmiştir. Karara konu olayda, özellikle adli soruşturma çerçevesinde verilen ihtiyati tedbirin dolaylı etkisi nedeniyle, Google Sites ve başvurucunun internet sitesinin böyle bir soruşturmaya konu olmamasına rağmen, TİB tarafından tedbirin infazı için bu web sitelerine erişim engellenmiştir. AİHM, geçici tedbirin yasal dayanağı ne olursa olsun, davalı Devletin Sözleşme'nin 10. maddesi anlamında sorumluluk taşıdığını; itiraz edilen tedbirin internet sitesine erişimin engellenmesi kararı sonucunda getirilen bir sınırlama olarak görüldüğünü değerlendirmektedir. AİHM, bu bağlamda, ilgili kişinin bilgi veya bilgi edinme ve verme özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olan ifade özgürlüğünün, ihtiyati tedbirler nedeniyle “idari olarak askıya alındığı” sonucuna varmıştır. Somut durumda, AİHM, karara konu olan internet sitesine erişimin engellenmesine yönelik tedbirin yasal dayanağının 5651 sayılı Kanun'un 8. maddesi olduğu ve idari sınırlamalar getiren herhangi bir hükmün bulunmadığı tespit etmiştir. Ancak, organların takdir marjı kullandıklarını ve bölge mahkemesi tarafından verilen kararın ve uygulamasının demokratik bir toplumun temel ilkelerinden biri olan hukukun üstünlüğünü ihlal ettiğini açıkça belirtmiştir. Ayrıca AİHM kararında erişimin engellenip engellenmeyeceğine karar verilirken orantılılık ilkesi de dikkate alınarak ifade özgürlüğü ile engellemeden elde edilecek fayda arasında bir denge kurulması gerektiğini kaydetmiştir. Bu karar ile 5651 sayılı Kanun'a ek bir kuralla, beklenen yararın daha yüksek olmadığı durumlarda engelleme kararı verilemeyeceğine dair bir hükmün eklenmesi tavsiye edilmektedir. Ayrıca AİHM, erişimin engellenmesi konusunda idari makamlara başka bir takdir hakkı tanınmaması gerektiğini ve erişimin engellenmesi kararına karşı yargı yoluna gidilebilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir başka AİHM kararında da belirtildiği gibi, internet servis sağlayıcı tabanlı engellemede, engelleme kararını uygulayan hizmet sağlayıcı üzerinden erişim sağlayanlara yönelik bir engelleme mevcut iken, kişilerin mahremiyeti etkin bir şekilde korunmamaktadır. Katolik Ebeveynler Derneği Başkanı'nın e-posta gelen

kutusunda gelen cinsel içerikli e-postalara ilişkin, AİHM Muscio v İtalya kararında, spam içerikli mailleri gönderen kişilere erişim sağlanamaması nedeniyle başvurucunun internet hizmet sağlayıcılarına tazminat için başvurma hakkı olduğu belirtmiştir¹⁹⁵. AİHM söz konusu kararda, ihlal olmadığına karar verse de, internet servis sağlayıcılarının, istenmeyen e-posta ile mücadelede nesnel zorluklarla karşı karşıya kalmaları durumunda, internetin erişilebilirliği ve büyük miktarda bilgiyi depolama ve iletme kabiliyeti de dikkate alındığında, istenmeyen e-posta için tüm internet servis sağlayıcısına erişimin engellenmesinin orantısız olacağını belirtmiştir.

Cengiz ve Diğerleri v Türkiye kararında, 5 Mayıs 2008 tarihinde 5651 sayılı Kanun'a dayanılarak youtube.com'a getirilen erişim yasağı ile haber ve görüş alma ve verme özgümlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle başvuru AİHM'e bireysel başvuruda bulunmuş, AİHM, bu kararda YouTube için uygulanan ihtiyati tedbirinin AİHS'nin 10. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir.¹⁹⁶ Mahkeme internetteki birçok bilginin erişiminin engellenmesine ilişkin verdiği Ahmet Yıldırım kararına da değinerek; bu tarz bir engellemenin diğer internet kullanıcılarının doğrudan veya dolaylı olarak hakları üzerinde ciddi bir etkisi olabileceğinden, yetkililerin bu hususları dikkate alarak bir değerlendirme yapması gerektiğini belirtmiştir¹⁹⁷. AİHM bu kararda ayrıca, BM İnsan Hakları Komitesi'nin 34 sayılı genel dönüşüne yer vermiştir:

Web sitelerinin, blogların veya internet temelli, elektronik veya diğer bilgi yaygınlaştırma sistemlerinin, ayrıca örneğin internet hizmet sunucuları veya arama motorları gibi bu tür iletişimi destekleyen sistemlerin işleyişine getirilecek herhangi bir kısıtlama, ancak [Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin, ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasına getirilebilecek kısıtlamaları düzenleyen 19. maddesinin] 3'üncü paragrafa uygun gerekçelerle kabul edilebilir. İzin verilebilir kısıtlamalar genellikle içeriğe özgü olmalıdır; belirli sitelerin ve sistemlerin işleyişine getirilecek genel yasaklar paragraf 3'le bağdaşmaz. Ayrıca, bir siteye veya enformasyon yaygınlaştırma sistemine yalnızca hükümete veya hükümetin temsil ettiği siyasal sisteme yönelik eleştirel tutum alabileceği ve bu yönde yayınlar yapabileceği gerekçesiyle yasak getirilmesi de 3'üncü paragrafla bağdaşmaz.¹⁹⁸

¹⁹⁵ AİHM Muscio v İtalya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-2419> (18.11.2022)

¹⁹⁶ AİHM Cengiz ve Diğerleri v Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159188> (03.07.2022)

¹⁹⁷ AİHM Ahmet Yıldırım v Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001115705> (03.07.2022)

¹⁹⁸ AİHM Cengiz ve Diğerleri v Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159188> (13.12.2022)

AİHM, Times Newspapers Ltd v Birleşik Krallık kararında, basın özgürlüğü kapsamında ihlal olmadığı kararı verilse de, kararda internet sitelerinin ifade özgürlüğünün kullanılması konusunda önem arz ettiğini, erişilebilirlikleri ve çok sayıda veriyi saklamaları ve yaymaları nedeniyle halkın güncel haberlere erişimini kolaylaştırdığını belirterek, arşivlerin gazeteler tarafından tutulduğunu, yerel mahkemelerin yazıların tamamen arşivden kaldırılmasına karar vermediğini ve internetteki versiyonun yeterli bir açıklamasının yapılması gerekliliğinin altını çizmiştir¹⁹⁹.

AİHM, Delfi AS v Estonya kararında ilk kez internette kullanıcıların ifadelerine ilişkin bir şikâyeti incelemiş olup, internetin ifade özgürlüğünün gerçekleşmesi için benzersiz bir platform olduğunu belirtmiştir²⁰⁰. Kararda ayrıca, internet sitesinde yasadışı yorum yapılmasını önlemek için alınan tedbirlere ilişkin olarak, büyük haber portallarının nefret söyleminin ve şiddeti teşvik eden söylemlerin yayılmalarını sınırlamak için etkili tedbir alma yükümlülüklerinin, “özel sansür” ile eş tutulamayacağı belirtilmiştir. Nefret söylemi ve şiddete teşvik eden söylemler içeren yorumlarla başa çıkmak için başvurusunun sitesinde, ilgililerin hak ve çıkarlarını dengelemek için uygun bir araç olan belirli mekanizmalar olmasına rağmen, yasadışı yorumlar sekiz hafta boyunca yayında kaldığı için davanın kendine has koşulları içinde bu mekanizmaların yetersiz kaldığı da ayrıca belirtilmiştir.

AİHM Kalda v. Estonya kararında, 2016 yılında kişilerin internete erişiminin engellenmesini incelemiş olup, başvurusunun kendi yargılama sürecinde faydalanmak amacıyla cezaevinden mahkeme kararlarına ulaşamaması durumunu, başvurusunun kamu kurumları ve uluslararası bir kuruma ait üç siteye erişiminin bulunmaması ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilmiştir²⁰¹.

AİHM’in Wegrzynowski ve Smolczewski v. Polonya kararında, başvurusular, kişilik haklarına saldıran makalelerin yayınlandıkları web sitesinden kaldırılmamasının özel hayata saygı haklarının ihlalini oluşturduğunu iddia etmişlerdir²⁰². AİHM, söz konusu makalelerin veya yayınlanmış içeriklerinin,

¹⁹⁹ AİHM, Times Newspapers Ltd ve Birleşik Krallık kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91706> (18.11.2022)

²⁰⁰ AİHM Delfi AS v Estonya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168529> (18.11.2022)

²⁰¹ AİHM Kalda v Estonya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160270> (17.12.2022)

²⁰² AİHM Wegrzynowski ve Smolczewski v. Polonya kararı, [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{-%22itemid%22:\[%22003-4436982-5336511%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{-%22itemid%22:[%22003-4436982-5336511%22]}) (03.07.2022)

kişilerin itibarına haksız bir saldırı oluştursa bile, yeniden bastırılmasının tarihin yeniden yazılması anlamına geleceğine ve bunun ulusal makamların veya basının görevi olmadığını belirterek ihlal olmadığı kararını vermiştir. AİHM'e göre internet arşivleri de AİHS'nin 10. maddesi ile korunmaktadır. AİHM kararında, internetin bilgi depolama ve iletme yeteneği bakımından yazılı basından farklı bir iletişim aracı olduğuna dikkat çekmiş, internet içeriğinin insan hakları ve özellikle insan haklarına saygı hakkı için daha büyük bir tehdit oluşturduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda internet ortamında hak ve özgürlüklerin de korunması gerekmektedir. Ancak internet arşivleri önemli bir haber ve bilgi kaynağıdır. AİHM, özellikle yasadışı bir yayının internetten kaldırılması hakkında bilgi alma hakkı olmak üzere ifade özgürlüğüne öncelik vermiştir²⁰³.

AİHM kararlarında, internete erişimin sağlanmasının özellikle günümüz dünyasında ifade özgürlüğü açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Mahkeme burada da internete erişiminin sağlanması sonucunda elde edilebilecek yararlar ile tespit edilebilecek olası zararlar arasındaki dengenin sağlanması ve orantılılık ilkesine uyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Kısacası AİHM kararlarında kullanılan prosedür, denge unsuru gözetilmesi olup, verilen kararlarda tüm kullanıcılar korunmakta ve ölçülülük ilkesi gereğince başvurularda inceleme yapılmaktadır.

²⁰³ Sözüer, s.250

SONUÇ

Düşünce ve vicdan özgürlüğünün bir yansıması olan ifade özgürlüğü, iletişim ve medyanın her geçen gün arttığı günümüz dünyasında insanların duygu ve düşüncelerini yurt dışına iletebilmeleri için en önemli konulardan biridir. Bireyselliğin bu kadar hâkim hale gelmesi, diğer tüm hak ve özgürlüklerden yararlanmamızı sağlayan ifade özgürlüğünün korunduğunu ve sınırlarının belirlendiğini kaçınılmaz olarak göstermektedir. İnternetin insan hayatındaki önemi ve değerinin yanı sıra internet, kanun kapsamında suç olurken toplumsal değerlere zarar veren eylemlere ortam sağladığı için kontrol edilmesi gereken bir alandır. Bu bağlamda, internet ortamında işlenen suçlarda orantılılık, fiilde kişilik ve ceza ilkelerine riayet edilerek, ihtiyati tedbir olarak internete erişimin engellenmesi, suçluların işlenmesine ortam görevi gören sitelerin kontrol edilmesiyle mümkündür.

İfade özgürlüğünün demokratik toplumların temeli olduğunu vurgulayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, verdiği tüm kararlarda ifade özgürlüğünden herkesin yararlanacağını, düşünce açıklamalarının da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ifade özgürlüğünün yalnızca belirli meşru amaçlarla kısıtlanabileceği dikkate alınması gerektiğini varsaymaktadır. AİHM, internete erişimin engellenmesinin sağlanacak yararlar ile yol açabileceği zararlar arasında bir denge gözetilmesinin ve orantılılık ilkesinin gözetilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında belirttiği üzere, internet, modern demokrasilerde, ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından önemli bir değere sahiptir. İnternetin sağladığı sosyal ağ platformu, insanların bilgi ve düşüncelerini anlatması, paylaşması ve yayması için vazgeçilmezdir. Bu nedenle, devletlerin, düşüncenin en etkili ve yaygın ifade araçlarından biri haline gelen internet ve sosyal ağların araçları üzerinde yürütülen norm ve uygulamalara karşı çok duyarlı olması gerektiği açıktır. Bu hassasiyet belirlenirken her kararda orantılılık ilkesi gözetilmelidir. İfade ve düşünce özgürlüğü mutlak ve sınırsız değildir. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün kullanılması ve fikirlerin yayılması, insanların hak ve özgürlüklerini ihlal eden tutum ve davranışlardan kaçınılmalıdır. Anayasa Mahkemesi, AİHM içtihatları doğrultusunda, orantılılık ilkesi ile internete erişiminin engellenmesi durumunda elde edilebilecek

yararlar ile tespit edilebilecek olası zararlar arasında iyi bir denge kurulmasının önemini ve önemini vurgulamaktadır.

5651 Sayılı Kanun'dan da görüleceği üzere, kapsamlı düzenlemeler içermesine rağmen kanunun bazı hükümlerinin sınırları tam olarak belirlenmemiş, mevzuattaki yasal boşluk nedeniyle idari makamların geniş takdir yetkisi ve bazı alanlar yargı yetkisine bırakılmıştır. 5651 sayılı Kanun'un 8. Maddesi, İnternet iletim içeriğine konu suç türlerini düzenlemekte ve sayılı sınırlı sayı ilkesini onaylamaktadır. Her türlü suça ortam oluşturan internetin sürekli gelişimine bakıldığında 5651 sayılı Kanunda benimsenen bu yöntemin yerine TCK'daki suç türleri ile paralel bir düzenleme yapılması, bu açıdan daha uygun bir düzenleme olacaktır. 5651 sayılı Kanun'da zararlı ve suç teşkil eden yayın içeriklerine karşı temel önlem internete erişimi engellemektir. Ancak AİHM içtihatlarına bakıldığında, internete erişiminin engellenmesinin hak ve özgürlükler açısından alınan en son tedbir olduğu görülmektedir. Bahse konu tedbir uygulanmadan önce, 5651 sayılı Kanun'a göre ihbar veya filtreleme yönteminin uygulanması ve zararlı içeriklerin kaldırılmasına yönelik bir sistemin esas alınması fikri esas alınmalıdır. Erişimi engellemenin bir sonucu olarak, kullanıcılar erişimi devre dışı bırakarak bu engellerin üstesinden gelebilir ve alınan önlemler genellikle etkisizdir.

İdari makam olan BTK'ya verilen internete erişimini engelleme yetkisi, telafisi mümkün olmayan zararlara yol açan içerikler için gerekli bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yetkinin keyfi uygulamalara yol açmaması için kontrollü bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir. Ayrıca 5651 sayılı Kanun'da erişimi engelleme türleri çok yüzeysel olarak düzenlenmiştir. Erişim engelleme türleri ve uygulanacak tekniklere ilişkin ayrıntılı düzenlemelerle, bu alanda merciler, yargı ve idari merciler tarafından alınacak kararlarda keyfiliğin önüne geçilerek, doğru ve yeterli kararlar alınmasına ortam oluşturulması ve hepsinden önemlisi, yasal belirliliğin hâkim olduğu bir ortamda bulunmak. IP engelleme, URL engelleme, DNS engelleme ve proxy engelleme gibi engelleme tekniklerinin ne zaman, nasıl ve hangi durumlarda yapılacağına ilişkin düzenlemeler, kolluk kuvvetlerinin doğru kararlar vermesinin önünü açacaktır.

İnternetle ilgili gelişmelerin yenilikçiliği ve bu alanda devam eden teknolojik ilerleme sonucunda devletlerin bu duruma ayak uydurması zorlaşmakta ve internet

kanununun düzenlenmesinde gecikmeler yaşanmaktadır. Çıkarılan kuralların hukuk sistemlerinin kurulmasına uygunluğu, ancak bunların uzun bir süre boyunca uygulanabilme olasılığından anlaşılabılır. AİHM kararları dikkate alındığında, yeni olan bilgi edinme hakkının zaman alması gibi, özgürlük politikası açısından oldukça önemli olan internete erişiminin engellenmesine ilişkin kurallar da aynı zamanda bilişime ait bu dönemi, genel tecrübeye dayalı olarak ve toplumumuzun değerlerine uygun olarak, hukuki kesinlik açısından önemli görmekteyiz.

5651 Sayılı Kanun, diğer ülkelerde bulunmayan kapsamlı bir yasal düzenleme olup, detaylı düzenlemeleri ile internet hukukunda önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir. Uygulamada 5651 sayılı Kanun, AİHM ve AYM kararları ışığında yeni düzenlemelerle her geçen gün güçlendirilmekte ve yukarıdaki mahkemelerin belirlediği standarda yaklaşmaktadır. Adli ve idari mercilerin AİHM ve AYM kararlarında vurgulanan görevleri açıkça düzenlenirse hukuk istenilen standarda yaklaşacaktır. AİHM ve AYM kararlarında sıklıkla dile getirilen orantılılık ve özgürlük hakları ilkesini güvence altına almak amacıyla 5651 sayılı Kanunda düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca 5651 sayılı Kanun'un öngördüğü suç türlerine sahip web sitelerinin alan adlarını, IP adreslerini ve URL'lerini içeren bir kara liste BTK tarafından düzenli olarak hazırlanmalı ve güncellenmelidir. Söz konusu kara listenin bir grup uzman tarafından kontrol edilmesi ve erişimin engellenmesi kararlarının konu hakkında teknik ve hukuki bilgi sahibi uzmanlar tarafından alınması, hukuki kesinlik ve özgürlüklerin sağlanması açısından daha etkili bir uygulama olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmadan çıkarılacak sonuç, uygun bir şekilde dört tema etrafında gruplandırılmıştır. Birincisi, devletler şu anki mevcut mevzuatlarda genel uluslararası hukuk uyarınca kişilere internete erişimi veya internet bağlantısı için gerekli fiziksel altyapıyı sağlamakla yükümlü değildir. Devletler en fazla, vatandaşlarının insan haklarından yararlanmalarını engelleyecek ise, internete erişimine müdahale etmekten kaçınmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum, devletlerin internete erişimi kontrol etmeye çalışmasını engellememektedir. Bununla birlikte, internet hizmetlerine uygun bir fiyata evrensel erişim kavramı, uluslararası kamu politikasına giderek daha fazla yansımaktadır. Devletlerin internetin evrenselliğini, bütünlüğünü ve açıklığını sağlama konusunda dikkatli olmaları, insan hakları yönelimi ile tutarlı

olacaktır. İnternet bağlantılarının sayısındaki artış, ISP'lerin müşterilerine borçlu olduğu evrensel hizmet yükümlülüklerinde ortaya çıkarmaktadır. Bu eğilimler, diğerlerinin yanı sıra BM İfade Özgürlüğü Özel Raportörünü internete erişiminin bağımsız bir insan hakkı olarak tanınmayı garanti ettiğini önermeye sevk etmektedir. Bununla birlikte, devletler ayrıca interneti kamu yararına geliştirmek, kendi kalkınma hedeflerini ilerletmek ve ulusal güvenliği korumak istemektedir.

İkinci sonuç, internete erişiminin bir dizi politik, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutunun olduğu bilinmektedir. İnsanlar tarafından eğitim, sağlık, toplum hizmetleri, ticaret ve eğlence dahil olmak üzere birçok amaç için erişilebilmektedir. İnternete erişim hakkı, şu anda başta ifade özgürlüğü olmak üzere önceden var olan birçok haktan yararlanmanın bir yönü olarak ele alınmaktadır ve henüz kendi başına bağımsız bir hak olarak uluslararası sözleşmelerde tanınmamaktadır.

Üçüncüsü, önerilen herhangi bir internete erişimin kapsamı, satın alınabilirlik ve rıza konularını içermektedir. Erişim ayrıca altyapı, bağlantı kalitesi, veri boyutu ve iletim hızı gibi teknik zorluklar gerektirmektedir. Bu nedenle de internete erişim hakkının mevzuatlara girebilmesi için tüm erişim sorunlarının devletler tarafından çözülmesi ve devlet güvencesi altında korunması gerekmektedir. Ancak teknik konularda güvence getirilebilir ise internete erişim hakkı tam olarak korunabilecektir.

Son olarak, bir internete erişim hakkının kullanılması, diğer haklara (özellikle veri koruma amacıyla mahremiyet ve fikri mülkiyet) ve çatışan çıkarlara (özellikle kamu düzeni, ulusal güvenlik ve savunmasız grupların korunması) saygı ile dengelenmelidir. Şüphesiz bu endişeler, aşırı içerik düzenlemesine ve hükümetler tarafından daha fazla çevrimiçi gözetime ilham vermektedir. Ancak internete erişim hakkına getirilecek sınırlamalar (hem kullanıcı grupları hem de içerik açısından), insan hakları hukuku kapsamında izin verilebilecektir.

Yapılan tüm çalışma ışığında mevcut durum değerlendirildiğinde, internete erişim hakkının diğer hak ve özgürlüklerin güncel teknolojilerde kullanılabilmesi için zorunlu bir hak olduğunu göstermektedir. Ayrıca internete erişim hakkının devletler tarafından korunması ve ulusal mevzuatlara girmesi gerektiği de açıktır. Ortaya çıkan davalar ve uygulamalar sonrası devletlerin mevzuatları şekillenmekte ve gerekli düzenlemeler yavaş yavaş yapılmaktadır. AIHM ve AYM kararlarına bakıldığında, paralellik gösteren bu kararların, Türkiye için bir yol gösterici olması ve gerek 5651

sayılı Kanun’da gerekse diğ er kanunlarda ve özellikle Anayasa’da internete erişim hakkı kapsamında düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.84

Akdeniz, Yaman ve Kerem Altıparmak. **İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansüre İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2008, s. 94

Akdeniz, Yaman. **Internet Content Regulation: UK Government And The Control Of Internet Content**, Computer Law & Security Report, 17/5 Baskı, 2001, s. 303

Akgül, Mehmet Emin. İfade Özgürlüğünün Tarihsel Süreci ve Milli Güvenli Gerekçesiyle İfade Özgürlüğünün Kısıtlanması, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:61, Sayı: 1, 2012, s. 1-42

Akıllıoğlu, Tekin. **İnsan Hakları Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2010, s. 86

Albayrak, Fatma. **Türkiye'de İnsan Hakları Yönetimi İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları Üzerine Bir Alan Çalışması**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2010, s. 56

Aliyev, Cabir. **Çevrimiçi İfade Özgürlüğü**, Liberta Yayınları, İstanbul, 2018, s. 182-185

Al-Saqaf, W. **Internet Censorship Challenged**. Increasing Transparency & Fighting Corruption Through Ict, 71. 2010

Altıntaş, Şükrü. **Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, 2019, s.8

Avcı, Artun. **Türkiye’de İnternet ve İfade Özgürlüğü**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 262-264

Avrupa Konseyi Bakanlık Komitesi, **İnternet Kullanıcıları İçin İnsan Hakları Rehberi**, 2014, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/Display-DCTMContent?documentId=09000016804d7bf3> (03.07.2022)

Aybay, Rona. **İnsan Hakları Hukuku**, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.80

Aybay, Rona. **İnsan Hakları Hukuku**, 4. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 47

BBC. **Internet Access is a Fundamental Right**, 2010 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/8548190.stm> (07.03.2022)

Beiter, Klaus Dieter. The Protection Of The Right To Education By İnternational Law: Including A Systematic Analysis Of Article 13 Of The International Covenant On Economic, **Social And Cultural Rights**, **International Studies in Human Rights**, Cilt: 82, 2005, s. 9

BIANET. <https://m.bianet.org/biamag/bilim/129247-ips-bianet-danistay-a-basvurdu-internet-ankara-nin-sesi-olmasin> (03.07.2022)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi 05.07.2012 tarihli kararı, <https://digitallibrary.un.org/record/731540?ln=en>

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi A/HRC/26/13 sayılı kararı, <https://www.right-docs.org/doc/a-hrc-res-26-13/> (03.07.2022)

Birleşmiş Milletler. “**Resolution on the Rights of the Child**”, 22.02.2008, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/62/141, (02.07.2022), s.16

Bitso Constance. Ina Fourie ve Theo Bothma. **Trends in Transition From Classical Censorship To Internet Censorship: Selected Country Overviews**, IFLA, 2012

Black, Henry Campbell ve Joseph R. Nolan. **Black’s Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence**, Ancient and Modern, 6th ed St. Paul, Minn West Pub. Co, 1990, s. 1292

Blight, Garry, Andrew Rininsland, Simon Rogers ve Paul Torbey. **How Open Is Your Internet? An Interactive Map**, 16.04.2012, <https://www.theguardian.com/technology/datablog/interactive/2012/apr/16/web-filtering-censorship> , (03.07.2022)

BM İnsan Hakları Konseyi <https://documentsddsny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G12/147/10/PDF/G1214710.pdf?OpenElement> (02.07.2022)

Bozkurt, Enver ve Süleyman Dost. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü ve Türkiye, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 7, Sayı:1, 2002, s. 48

Böcükçü, Aykut. **İnsan Hakları ve Türk Kamu Yönetiminde İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları**, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, 2019, s. 14

Brems, Eva. A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child, Article 14 : The Right to Freedom of Thought, **Conscience and Religion**, C. 14, 2006,s. 12

Bulut, Eduard Alan. Türkiye’de İnternet Yasakları, **Bilgi Dünyası Dergisi**, Cilt:10Sayı:2, 2009, s. 163-185

Center For Communication Rights, **Communication – An Essential Human Need**, <https://ccrvoices.org/background-on-communication-rights/> (03.07.2022)

Cerf, Vinton. **Internet Access is not a Human Right**, Ny Times, 2012, <https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html> (15.06.2022)

Ceylan, Neslihan Aybike. Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Hakların Bütünlüğü İlkesi, **Anasay Süreli Yayınlar Dergisi**, Cilt:1 Sayı:2, 2017, s. 221

Cin, Turgay. **İnsan Hakları ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2019, 149

Clark, Roger S.. The United Nations and Religious Freedom, **New York University Journal of International Law and Politics**, C. 11 (1978), s. 204

Coşkun, Vahap. **İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil**, Liberte Yayıncılık, Ankara, 2014, s.67

Çakmak, Sultan. Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarına Göre İfade Özgürlüğünün Sınırlanması, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı**, Cilt:2, 2015, s.1067-1090

Çalık, Tacettin. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2016, s. 82-84

Çeçen, Anıl. **İnsan Hakları Rehberi**, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999, s.57

Çınar, Özgür Heval. **Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law**, Palgrave Macmillan, New York, 2013, s. 100

Çüçen, Kadir. **İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi**, **Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/16759/1/2003_2_5.pdf s.32

Dahl, Robert. **Demokrasi Üzerine**, Çev. **Betül Kadioğlu**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2019, s. 99

Doğan, İlyas. **İnsan Hakları Hukuku**, Astana Yayınları, Ankara , 2019, s.53

Doğru, Osman. Atilla Nalbant, **İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar**, C. 2, Legal Kitabevi, İstanbul, 2013 s. 123 - 124

Döner, Ayhan. **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003, s.59

Dreyfus, Hubert L.. **İnternet Üzerine**, Çev. **Metin Demir**, Küre Yayınları, İstanbul, 2016, s.62

Duran, Hasan. İfade Özgürlüğü ve Türkiye, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı:1, 2006, s. 66

Düzgün, Şaban. “İnsan Onuru ve Toplumsal Yaşam İçin Etik”, **Kalem Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2007, s.2

Erdoğan, Mustafa. **Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti**, Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 37-49

Erdoğan, Mustafa. **İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku**, Orion Kitabevi, Ankara, 2016, s.85

Eroğlu, İzzet. **Devletin İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları**, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005, s. 16

European Council, **Council conclusions of 26 November 2012 on the European strategy for a Better Internet for Children**, 19.12.2012, <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52012XG1219%2804%29&qid=1656838841328>, (03.07.2022)

European Digital Rights, 2013, <https://edri.org/wp-content/uploads/2020/10/NetNBooklet2020.pdf> (03.07.2022)

European Parliament 1151/2003/EC, 01.07.2003, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32003D1151&qid=1656838542795> , (03.07.2022)

European Parliament 2011/92/EU, 13.12.2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0092&qid=1656838726318> , (03.07.2022)

European Parliament 276/1999/EC, 06.02.1999, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31999D0276:EN:HTML> (03.07.2022)

European Parliament 854/2005/EC, 11.06.2005, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32005D0854&qid=1656838644916>, (03.07.2022)

Evans, Carolyn. **Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights**, Oxford Scholarship, 2001, s. 53-54

Fendoğlu, Hasan Tahsin. **İnsan Hakları Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2017, s.22

Freedom on the Net 2020 Raporu, <https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2020> (03.07.2022)

Gökpınar, Mahmut. Bir Kavram Olarak İnsan Hakları ve Çeşitli Açılardan Sınıflandırılması, **Barolar Birliği Dergisi**, 2015, Cilt:120, s.15

Görkemli, Burcu. **Yargı Kararları Işığında Türk Hukuku'nda İnternet Erişiminin Engellenmesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s. 57

Gözler, Kemal. **İnsan Hakları Hukuku**, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2017, s.34

Gözübüyük Abdullah Pulat. **Alman-Fransız-İsviçre ve İtalyan Ceza Kanunları ile Mukayeseli Türk Ceza Kanunu Açıklaması**, Ankara, 1979, s. 146

Gözübüyük, A. Şeref ve Feyyaz Gölcüklü. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi**, 11. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 79

Gözübüyük, Şeref ve Feyyaz Gölcüklü. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011,(AİHS ve Uygulaması), s.44

Gülcan, Nur Yeliz. Tarihsel Süreçte Dinin Bilimsel Alandaki Etkileri Açısından Din Bilim İlişkisi, **38. ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies) Bildiriler Kitabı**, Cilt:1, 2008, s. 183-194

Güriz, Adnan. **Hukuk Başlangıcı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 61

Güvenli İnternet Hizmetine İlişkin Usul ve Esaslar, <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/slug/telekomu-ni-kasyon-kurulu.pdf> (03.07.2022)

Hafızoğulları, Zeki. Liberal Demokratik Toplum, Hukuk ve Devlet Düzeninde İfade Hürriyetinin Sınırı, **TBB Dergisi**, Cilt:17, Sayı:55, 2004, s. 87

Halpin, Edward F., **Steven Hick ve Eric Hoskins. Rights and the Internet**, St Martin's Press, London, 2000, s. 7

Hamelink, Cees J.. The 2003 Graham Spry Memorial Lecture: Toward a Human Right to Communicate? (The 2003 Graham Spry Memorial Lecture), **Canadian Journal of Communication**, Cilt:29, 2004, s. 203

Hamelink, Cees J.. **The Right to Communicate in Theory and Practice: A Test for the World Summit on the Information Society** (The Right to Communicate in Theory and Practice), 2003, s. 17

Hammond, Allen S.. The Telecommunications Act of 1996: Codifying the Digital Divide, **50 Federal Communication Law Journal**, Cilt:50, Sayı:1, 2010, s. 179 - 213

Harkin, James. Is Access to the Internet Now a Human Right?, **The Sunday Times, London, 2009**, <https://www.thetimes.co.uk/article/is-access-to-the-internet-now-a-human-right-p5llqkqrmzd> (03.07.2022)

Hatipoğlu Aydın, Duygu. **Bir İnsan Hakkı Olarak İnternet**, Prof. Dr. Adnan Güriz'e Armağan, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2016, s.141

Heywood, Andrew. **Siyaset**, Çev. Bekir Berat Özipek, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s.102

http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf (03.07.2022)

https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=1_637102953807511820.pdf (03.07.2022)

Hüner, Mehmet Fatih. Antik Yunan Demokrasisi – Modern Demokrasi Karşılaştırması, **Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi**, Cilt:5, Sayı:13, 2013, s. 8

İsviçre Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsü, **Comparative Study on Blocking, Filtering and Take-Down of Illegal Internet Content**, s.717, <https://edoc.coe.int/en/internet/7289-pdf-comparative-study-on-blocking-filtering-and-take-down-of-illegal-internet-content-.html> (17.12.2022)

İHİDK, **IRPC Annual Report 2019**, <https://internetrightsandprinciples.org/irpc-annual-report-2019/> (03.05.2022)

İnce, Mustafa. **Haber Edinme Aracı Olarak İnternet ve İnternet Haberciliği**, Eğitim Yayınevi, Konya, 2018, s. 33

İnternette İnsan Hakları ve İlkeleri Şartı <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/Communications/InternetPrinciplesAndRightsCoalition.pdf> (03.07.2022)

James, John S. ve Frederick Stroud. Stroud's Judicial Dictionary of Words and Phrases, **5th ed. Sweet & Maxwell**, Limited, 1986, s. 2218

Kaboğlu, İbrahim Ö.. **Anayasa Hukuku Dersleri**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 66

Kaboğlu, İbrahim Ö.. **Özgürlükler Hukuku 1**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 72

Kalabalık, Halil. **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 57

Karakulak, Seral. **Felsefe Açısından İnsan Hakları ve İnsan Hakları Sorunları**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2007, s. 29

Karan, Ulaş. **İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-2 İfade Özgürlüğü**, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, Ankara, 2018, s. 3

Karayaka, Yavuz Selim. İfade Özgürlüğü'nün En Yeni İhlali: Wikipedia'ya Erişim Engeli, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2 2018, s.106

Kaşıkkara, M. Serhat. **Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesi**, Adalet Yayınevi, 2009, s. 57

Kaye, David. **Report Of The Special Rapporteur On The Promotion And Protection Of The Right To Freedom Of Opinion And Expression**, 2015, <https://digitallibrary.un.org/record/805706?ln=en> (04.06.2022)

Kaye, David. **Report On Encryption, Anonymity, And The Human Rights Framework**, 2015, <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-encryption-anonymity-and-human-rights-framework> (03.07.2022)

Keane, John. **Democracy in the Age of Google, Facebook and Wikileaks, 2011,** https://www.coe.int/t/dgap/forumdemocracy/Activities/Democracy%20Debates/Keane_speech.pdf (03.07.2022)

Kejanlıoğlu, D. Beybin ve Sevilay Çelenk. **Medya Politikaları,** İmge Kitabevi, Ankara, 2001

Ketenci, Taşkın ve Metin Topuz. Aristoteles ve Augustinus'un İnsan Anlayışları Üzerine, **Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,** Sayı:20, 2013, s. 4

Kılınç, Doğan. Türk Hukukunda ve Mukayeseli Hukukta İnternet Sitelerine Erişimin Engellenmesi Ve İfade Hürriyeti, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt: 14, Sayı:2,2010, s. 415

Kurt, Z. Emre. Ucuz, Sansürlü ve Hızlı İnternete Erişim Hakkı, **Ankara Barosu Dergisi,** Ankara,2015, s. 288

Küçük, Adnan.**İfade Hürriyetinin Unsurları, Liberal Düşünce Topluluğu,** Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 15

Lawson, Rick. İfade Hürriyetini **Güvenceye Almak: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim: Özgürlükçü Bir Perspektif. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla İfade Hürriyeti,** Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 250

Lee, Tim Berners. **Internet Access is a Human Right, 2012,** <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.360.461> (03.07.2022)

Lerner, Natan. Religion, Secular Beliefs and Human Rights, **Studies in Religion, Secular Beliefs and Human Rights,** Cilt: 10, 2012, s. 5

Linz, Juan J.. **Totaliter ve Otoriter Rejimler**, Çev: Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 2017, s. 290

Loucaides, Loukis G.. The Right to Freedom of Thought as Protected by the European Convention on Human Rights, **Cyprus Human Rights Law Review**, Cilt:1, 2012, s. 80

Mathiesen, Kay. The Human Right to Internet Access: A Philosophical Defense, **International Review of Information Ethics**, Cilt:18, Sayı:12, 2012

McIver, William, William F. Birdsall ve Merrilee Rasmussen. **The Internet and the right to communicate**, 2003, <https://firstmonday.org/article/view/1102/1022> (01.06.2022)

Memiş, Tekin. Erişimin Engellenmesi, Hukuki Sorunlar Ve Çözüm Önerileri, **Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Derneği**, Cilt:13, Sayı:3-4, 2009, s. 161-176

Mill, John Stuart. **Özgürlük Üzerine**, Roman Oda Yayınları, İstanbul, 2018, s. 42

Milton, John. **Areopagitica**, Çev. Derman Kızılay, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 27

Montesquieu. **Kanunların Ruhu Üzerine**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 48

Nowak, Manfred. **U.N. Covenant on Civil and Political Rights**, CCPR Commentary, Kehl, Germany, 2005, s. 413

O'Hara, Kieron ve David Stevens. **Inequality.com: Power, Poverty and the Digital Divide**, Oxford Oneworld Publications, 2006

OECD 2021 tarihli Rapor, <https://www.oecd.org/education/schooling-during-a-pandemic-1c78681e-en.htm> (03.07.2022)

Oğurlu Yücel. AİHM Kararları ve Türk İdare Hukukunda Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Bir Yargısal Denetim Ölçütü Olarak “Ölçülülük İlkesi”, **Prof. Dr. Turhan Tufan Yüce’ye Armağan**, İzmir, 2001 s. 485 – 522

Okay Tekinsoy, Özge. “Avrupa Kamu Düzeni Kavramı”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, s. 66-79.

OpenNet, 18.12.2010, <https://opennet.net/research/profiles/turkey> (01.07.2022)

OSCE, **Freedom Of Expression On The Internet, 2012** <https://www.osce.org/files/f/documents/c/9/105522.pdf> (03.07.2022)

O'Siochru, Sean. **CRIS Campaign: Assessing Communication Rights, 2005**, <https://archive.ccrvoices.org/cdn.agilitycms.com/centre-for-communication-rights/Images/Articles/pdf/cris-manual-en.pdf> (05.06.2022), s. 23

Öngören, Gürsel. **İnternet Hukuku**, Öngören Hukuk Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8

Özdilek, Ali Osman. **İnternet ve Hukuk**, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 19

Özen, Mustafa. Hakaret Suçu Ve İnternet Yoluyla İşlenmesi, **TBB Dergisi**, Sayı: 75, 2008, s. 94-108

Özer, Zülfükar Emir. Nietzsche ve Aristoteles’te “Hakikat” Meselesi, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 57, Sayı:2, 2017, s.1529

Özkan, Salih. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması, **Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2015, s. 117

Özyörük, Mukbil. **Hukuka Giriş**, Ege Matbaası, Ankara, 1959, s. 208

Palfrey, John, Ronald Diebert, Rafal Rohozinski ve Jonathan L. Zittrain. **Access Contested: Security, Identity, and Resistance in Asian Cyberspace**, Cambridge, USA, 2011

Powell, Alison, Amelia Bryne ve Dharma Dailey. The Essential Internet: Digital Exclusion in Low-Income American Communities, **Policy & Internet**, Cilt: 2, Sayı:2, 2010, s. 161-192

Roskin, Michael G.. **Siyaset Bilimi: Bir Giriş**, Çev. Atilla Yayla, Adres Yayınları, Ankara, 2013, s. 120

Schabas, William A.. **The European Convention On Human Rights**, Oxford Commentaries on International Law, 2015, s. 423

Schauer, Frederick. **İfade Özgürlüğü: Felsefi Bir İnceleme**, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2002, s. 21

Selwyn, Lee L. ve Helen E. Golding. Revisiting the Regulatory Status of Broadband Internet Access: A Policy Framework for Net Neutrality and an Open Competitive Internet, **63 Federal Communication Law Journal**, Cilt:63, Sayı:1, 2010, s. 92-139

Seymen-Çakar, Ayşen. **Hukuki Bir Kavram Olarak İnsan Onuru**, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 2013, http://www.umut.org.tr/userfiles/files/Document/document_13.pdf, (01.06.2022), s.3

Sezgin, Sedef. Mehmet Fırat, Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitime Geçiş Ve Dijital İlerlemek, **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı:4, 2020, s. 46

Sınar, Hasan. **İnternet ve Ceza Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 72

Siegel, Lawrence. The Argument for a Constitutional Right to Communication and Language, **Sign Language Studies**, 2006, Cilt:6 Sayı:3, s.260

Söyler, Yasin. **Kamu Hukuku Açısından Devletin İnterneti Düzenleme Yetkisi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.74

Sözüer, Adem. **Türk Ceza Hukuku Reformu Mevzuatı**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2013, s. 243

Sunay, Reyhan. **İfade Hürriyetinin Muhtevası ve Sınırları**, Liberal Düşünce Topluluğu, Ankara, 2001, s. 10

Şenel, Alaeddin. **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s.133

Şimşek, Oğuz. **Anayasa Hukukunda İnsan Onuru Kavramı ve Korunması**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir, 1999

Tan, Mısra. **Müzakereci Demokrasi Bağlamında İnternet Özgürlüğü ve Devletin Müdahalesi**, İstanbul, 2021, s. 221

Tanör, Bülent. **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, BDS Yayınları, İstanbul, 1994, s.35

Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve Rıfat Murat Önok. **İnsan Hakları El Kitabı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019, s.30

The Children's Internet Protection Act, 15.12.2000, <https://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org.advocacy/files/content/advleg/federallegislation/cipa/cipatext.pdf>

Trager, Robert ve Donna L. Dickerson. **21.Yüzyılda İfade Hürriyeti**, Çev. **Yurdusev A. Nuri**, Cantekin Matbaası, Ankara, 2003, s. 46

Treble, Patricia. **China Aims to Clean Up the Internet**, Maclean's, 19.01.2009, s. 42

Uslu, Cennet. **Doğal Hukuk ve Doğal Haklar İlişkisi**, Liberte Yayınları, Ankara, 2009, s. 59

Uygun, Oktay. **Devlet Teorisi**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.16, s.498

Ünal Özkorkut, Nevin. Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:51, Sayı:3, 2002, s. 17

Warf, Barney. **Geographies of Global Internet Censorship**, **GeoJournal**, University of Kansas, 2011

Yavuz, Bülent. Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 2009, s. 290

Yeşilçayır, Celal. **İnsan Hakları Felsefesi**, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2019, s. 87

Yıldırım, Meryem. **Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Eğitim Hakkı**, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan, 2021, s. 69

Yıldız, Sevil. Suçta Araç Olarak İnternetin Teknik ve Hukuki Yönden İncelenmesi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, s. 609-623

Zarifoglu, Ayça Ece. **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Hukukunda İnternet Özgürlüğü**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 82, s.131

Zittrain, Jonathan L., Ronald Diebert, Rafal Rohozinski ve John Palfrey. **Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering**, Cambridge, USA, 2008

Mahkeme Kararları

ABAD Google v Costeja Gonzalez kararı, 2014 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62012CJ0131&from=EN> (01.07.2022)

ABAD Scarlet Extended v SABAM kararı, 2011, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0070> (03.07.2022)

AİHM, Ahmet Yıldırım v Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115705> (03.07.2022)

AİHM, Bayatyan ve Ermenistan kararı, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-105611%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-105611%22]}) (03.07.2022)

AİHM, Buldu ve Diğerleri v. Türkiye kararı, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001150921%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001150921%22]}) (03.07.2022)

AİHM, Cengiz ve Diğerleri v Türkiye kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159188> (03.07.2022)

AİHM, Delfi AS v Estonya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-168529> (03.07.2022)

AİHM, Erçep v Türkiye kararı, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{-%22itemid%22:\[%22001-121130%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{-%22itemid%22:[%22001-121130%22]}) (03.07.2022)

AİHM, Feti Demirtaş v. Türkiye kararı, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{-%22itemid%22:\[%22001-120170%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{-%22itemid%22:[%22001-120170%22]}) (03.07.2022)

AİHM, Grzelak v. Polanya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218069> (03.07.2022)

AİHM, K.U v Finlandiya kararı, 2009, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22-itemid%22:\[%22001-89964%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22-itemid%22:[%22001-89964%22]}) (03.07.2022)

AİHM, Kalda v. Estonya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160270> (17.12.2022)

AİHM, Kokkinakis v Yunanistan kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> (03.07.2022)

AİHM, Larissis ve diğerleri v. Yunanistan kararı <https://ednoopstestvo.vlada.mk/wp-content/uploads/2021/01/Larissis-and-others-v-Greece-Application-no.-1401996759958%E2%80%9393960.pdf>(03.07.2022)

AİHM, Muscio v İtalya kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-2419&filename=002-2419.pdf> (03.07.2022)

AİHM, Pretty v Birleşik Krallık kararı, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448> (03.07.2022)

AYM, Tuğba Arslan kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/256> (03.07.2022)

AYM, Wikimedia Foundation In ve DiğerleriBaşvurusu <https://kararlarbilgibankasi-anayasa.gov.tr/BB/2017/22355> (03.07.2022)

AYM, Yaman Akdeniz ve Diğerleri kararı, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3986> (03.07.2022)

Fransız Anayasa Konseyi, 10.06.2009 tarihli kararı <https://www.conseil-constitutionnel.fr/en/decision/2009/2009580DC.htm> (03.07.2022)

Handyside v Birleşik Krallık kararı, <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/handyside-v-uk/> (07.03.2022)

İHAK Abrahamsson v. İsveç kararı https://www.stradalex.com/en/sl_src_public_jur_int/document/echr_12154-86 (03.07.2022)

İHAK Grandrath v. Almanya kararı, <https://co-guide.org/jurisprudence/case-grandrath-v-germany-application-no-229964> (03.07.2022)

United States v. American Library Association, Inc., 23.06.2003, <https://www.law.cornell.edu/supct/html/02-361.ZS.html> (03.07.2022)

Yargıtay 8. Ceza Dairesi, 22.06.2004 T., 2003/2930 E., 2004/5686K. sayılı kararı <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm> (17.05.2022)